

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Mgr. Jan Šmrha

André Lefevere a jeho manipulační škola

André Lefevere and his Manipulation School

Konzultant rigorózní práce:

PhDr. Zuzana Jettmarová, M.Sc., Ph.D.

Praha 2015

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval především PhDr. Zuzaně Jettmarová, M.Sc., Ph.D., za její vstřícnost a ochotu při konzultacích této práce a za mnohé užitečné rady a doporučení. Děkuji rovněž PhDr. Jaroslavu Špírkovi, Ph.D., za připomínky k rozšíření diplomové práce na práci rigorózní.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha dne 26. 8. 2015

.....
Jan Šmrha

Abstrakt

Teoreticko-historiografická rigorózní práce se zabývá teoretickým dílem translatologa André Lefevera. Základem práce je analýza Lefeverových děl v dobovém kontextu vývoje translatologie (zejména v souvislosti s rozvojem deskriptivní translatologie, se vznikem tzv. manipulační školy a s kulturním a sociologickým obratem v translatologii). Práce se zabývá Lefeverovými východisky, postupným vývojem jeho teoretického modelu a významu jeho díla pro vývoj disciplíny, zejména s ohledem na integraci sociokulturních aspektů do výzkumu překladu. Práce rovněž poskytuje přehled nejvýznamnějších kritických reakcí na Lefeverovu tvorbu a aplikací jeho modelu v empirickém výzkumu.

Klíčová slova: André Lefevere, manipulační škola, kulturní obrat, sociologie překladu, refrakce, přepisování, patronát, textové sítě, pojmové sítě, kulturní kapitál

Abstract

This theoretical and historiographical thesis examines the theoretical work of the Translation Studies scholar André Lefevere. It focuses primarily on the analysis of Lefevere's work in the context of the development of Translation Studies (particularly in connection with the development of Descriptive Translation Studies, the formation of the "Manipulation School" and the cultural and sociological turns in Translation Studies). The thesis covers Lefevere's theoretical underpinnings, the gradual development of his theoretical model and his contribution to the development of the discipline, with special regard to the integration of sociocultural aspects into translation research. Also included is an overview of the most significant critical responses to Lefevere's work and of the applications of his model in empirical research.

Key words: André Lefevere, Manipulation School, cultural turn, sociology of translation, rewriting, refraction, patronage, textual grids, conceptual grids, cultural capital

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Život André Lefevera.....	10
3	Vznik „manipulační školy“	13
3.1	Vývoj západní translologie na přelomu 70. a 80. let	13
3.2	Teorie a metodologie skupiny	15
3.2.1	Název a struktura nové disciplíny – odkaz Jamese S. Holmese.....	15
3.2.2	Teorie polysystému – Itamar Even-Zohar.....	17
3.2.3	Gideon Toury – normy a ekvivalence v překladu	19
3.2.4	Raymond van den Broeck – možná pojetí a přínos ekvivalence.....	20
3.3	Vazby na československé teorie překladu	23
3.4	Kontakty, spolupráce a společné cíle	25
3.5	Označení „manipulační škola“	27
4	Dílo André Lefevera	30
4.1	Raná tvorba.....	30
4.1.1	Překlad z pohledu teorie literatury	30
4.1.2	Typy překladu	33
4.1.3	Nároky na překladatele.....	37
4.1.4	Překlad jako prostředek zkoumání literárního vývoje a poetiky.....	40
4.2	Příspěvky na lovaňské konferenci v roce 1976	41
4.2.1	Překlad jako metaliterární činnost.....	41
4.2.2	Předmět a cíl translologie	43
4.3	Systémové pojetí literatury	44
4.4	Formulování modelu refrakce	46
4.5	„Rewriting“ – přepisování	48
4.5.1	Význam přepisování.....	48
4.5.2	Kontrolní mechanismy – profesionálové a patronát	49
4.5.3	Poetika.....	50
4.5.4	Dobový obraz světa a myšlení („Universe of Discourse“).	53
4.5.5	Jazyk	54
4.5.6	Přepisování a jeho role ve vytváření obrazu autora/díla/literatury.....	55
4.5.7	Srovnání modelu přepisování s Popovičovým metatextem	57
4.6	Vlivy Bourdieuho sociologického modelu	62
4.6.1	Jednání podle Bourdieuho	62
4.6.2	Kulturní kapitál a akulturace	63
4.6.3	Textové a pojmové sítě	64
4.6.4	Analogie	66
4.7	Překlad jako prostředek zkoumání interakce kultur a jejich vzájemného pochopení.....	68
4.7.1	Jeronymův, Horáciův a Schleiermacherův model	68
4.7.2	Možnosti vzájemného pochopení kultur	69

4.8	Deskriptivní výzkum a dějiny překladu.....	71
4.8.1	Deskriptivní výzkum	71
4.8.2	Dějiny uvažování o překladu.....	73
4.9	Výuka překladatelů podle Lefevera.....	74
4.10	Postoj k translatoologii jako samostatné disciplíně.....	77
4.11	Lefeverovo dílo v širším kontextu zkoumání sociologie překladu.....	80
5	Kritika a aplikace Lefeverova modelu	84
5.1.1	Kritika Lefeverova modelu	84
5.1.2	Aplikace Lefeverova modelu	86
6	Závěr	89
7	Resumé.....	91
8	Summary	93
9	Bibliografie	95
9.1	Primární zdroje	95
9.2	Sekundární zdroje	97
9.2.1	Odborná literatura	97
9.2.2	Internetové zdroje.....	106
9.2.3	Písemná sdělení	107
10	Příloha 1 – Bibliografie André Lefevera.....	108
10.1	Monografie (vlastní tvorba, spoluautorství)	108
10.2	Činnost editorská (monografie a zvláštní vydání časopisů)	108
10.3	Statě, články, kapitoly	109
10.4	Hesla v příručkách	114
10.5	Recenze.....	115
10.6	Překlady	116
10.6.1	Překlady – celé knihy	116
10.6.2	Překlady – kapitoly, oddíly, publikace v časopisech	117
11	Příloha 2 – Písemná sdělení použitá jako zdroje	120
11.1	Písemné sdělení ze dne 20. 11. 2012 – Ria Vanderauwera	120
11.2	Písemné sdělení ze dne 19. 5. 2015 – Kendall Dunkelberg	121
11.3	Písemné sdělení ze dne 5. 6. 2015 – Marian de Vooght.....	122
11.4	Písemné sdělení ze dne 25. 6. 2015 – Susan Bassnett.....	123

1 Úvod

Tato rigorózní práce vznikla rozšířením diplomové práce stejného názvu, kterou její autor obhájil na Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v květnu 2013. Na základě připomínek oponenta a vedoucí práce byly do práce doplněny některé podkapitoly a původní části rozšířeny. Hlavní změření a pojetí práce však zůstalo nezměněno: jejím cílem je představit život a dílo André Lefevera v kontextu dobového vývoje translatologie a provést kritickou analýzu jeho díla a přínosu pro vývoj disciplíny.

Pokud je nám známo, na Ústavu translatologie FF UK dosud s výjimkou uvedené diplomové práce nevznikla žádná jiná významnější práce, která by se věnovala Lefeverovu odkazu a jeho postavení ve vývoji translatologie. Rovněž se nám nepodařilo mezi odbornou literaturou dohledat žádnou rozsáhlejší monografii zaměřenou na Lefeverovu tvorbu; nalezené kratší analýzy jeho teorie a reakce na jeho tvorbu byly využity jako sekundární prameny pro tuto práci.

Tato rigorózní práce má teoreticko-historiografické zaměření a vychází především z dostupných vydání Lefeverových děl a z další odborné literatury zabývající se translatologickými otázkami, které časově a tematicky souvisí s Lefeverovým dílem nebo na něj navazují. V souvislosti s předmětem práce je zapotřebí podotknout, že záběr Lefeverovy tvorby je tematicky i jazykově velice široký. Kromě translatologických teorií, deskriptivního výzkumu a dějin překladu se Lefevere během své akademické kariéry výraznou měrou věnoval rovněž literární vědě, historii literatury i aktivní překladatelské a pedagogické činnosti a svá díla publikoval v holandštině, angličtině, němčině i francouzštině. Vzhledem ke svému zaměření a rozsahu se tato práce zaměřuje v podstatě výhradně na Lefeverovu translatologickou tvorbu – zejména tedy na jeho pojetí translatologie, teoretické modely, empirické studie a tvorbu týkající se didaktiky a dějin překladu – od počátku sedmdesátých let dvacátého století do jeho smrti v roce 1996. S ohledem na jazykové znalosti autora této rigorózní práce se její primární i sekundární prameny musely omezit na díla publikovaná v angličtině, němčině, češtině a slovenštině.

Práce ve své úvodní biografické části představuje základní informace o Lefeverově životě a hlavní milníky jeho akademické kariéry. Následující kapitola mapuje situaci v oblasti zkoumání překladu v sedmdesátých letech dvacátého století a na počátku let osmdesátých a popisuje širší kontext dobového vývoje translatologie, jehož byl Lefevere součástí.

Nejobsáhlejší část práce pak tvoří popis a analýza Lefeverova díla. Práce v těchto oddílech v zásadě chronologicky sleduje vývoj Lefeverovy teorie, její analýza je rovněž doplněna o odkazy na související nebo obdobné teoretické modely jiných autorů; práce rovněž zmiňuje Lefeverův odkaz v oblasti didaktiky a dějin překladu. Po rozboru Lefeverova díla následuje přehled nejdůležitějších kritických ohlasů a reprezentativní přehled prací, které Lefeverův model využily v praktickém výzkumu nebo jej dále rozvinuly. Závěr práce shrnuje Lefeverův přínos pro vývoj translatologie. Samostatnou přílohu tvoří soupis bibliografie André Lefevera.

Vzhledem k tomu, že většina použité odborné literatury byla publikována v angličtině, obsahuje tato rigorózní práce zpravidla citace v českém překladu, který provedl její autor. V případě významných citátů a citátů, jejichž překlad by nemusel zcela vystihnout význam originálu, je původní cizojazyčná verze citátu uvedena v poznámce pod čarou.

2 Život André Lefevera

André Alphons Lefevere se narodil 19. června 1945 v Belgii. Po studiu německé filologie na Universiteit Gent (1964–1968) pokračoval na University of Essex (1968–1970), kde absolvoval magisterské studium literatury a kde následně v tomtéž oboru získal v roce 1972 i titul Ph.D. (dizertační práce s názvem *Prolegomena to a Grammar of Literary Translation*).¹

Během své akademické kariéry Lefevere působil postupně na několika univerzitách. Nejdříve od roku 1970 do roku 1973 přednášel evropskou literaturu na University of Hong Kong, následně zastával pozici profesora anglicky psané literatury na Universiteit Antwerpen a v roce 1984 přijal nabídku katedry germánských jazyků a komparativní literatury University of Texas a přesídlil do amerického Austinu.² Během svého působení ve Spojených státech se Lefevere kromě jiného snažil posílit zájem o problematiku překladu na americké akademické půdě a propagovat překlad v rámci organizací MLA (Modern Language Association of America) a ICLA (International Comparative Literature Association). I po svém odchodu do USA si však zachoval intenzivní kontakty s ostatními evropskými vědci.³

Kromě svých dlouhodobých univerzitních působení navštívil André Lefevere během svého života na čtyřicet univerzit jako hostující profesor – jako příklady můžeme uvést Boston University, New York University, University of Cape Town, Humboldt-Universität zu Berlin či University of Warwick. Na poslední jmenované univerzitě, kde působila a stále působí Susan Bassnettová, se kterou Lefevere po dlouhá léta velice úzce spolupracoval, byl Lefeverovi udělen čestný titul profesora komparativní literární teorie a translologie.

¹ Bibliografické údaje v tomto oddílu práce pochází, pokud není uvedeno jinak, ze vzpomínkového dokumentu zveřejněného na internetových stránkách University of Texas, dostupného na adrese http://www.utexas.edu/cola/depts/germanic/_files/pdf/deptnotables/lefevere.pdf [cit. 20. 9. 2012].

² Jak uvádí Susan Bassnettová v písemném sdělení ze dne 26. 6. 2015, jednalo se o tehdy obvyklou praxi amerických univerzit, jež samy aktivně nabízely atraktivní podmínky perspektivním evropským akademikům.

³ Viz písemné sdělení Susan Bassnettové ze dne 26. 6. 2015.

Ve své teoretické tvorbě mohl Lefevere vycházet z obsáhlých praktických zkušeností – byl aktivním překladatelem z angličtiny, francouzštiny, holandštiny, latiny, němčiny a do holandštiny a angličtiny, jeho jazykové a literární horizonty však sahaly i mimo hranice Evropy a zahrnovaly čínštinu, řečtinu a arabštinu. Pokorn (2009:138) Lefevera uvádí jako příklad nerodilého mluvčího angličtiny, který si sice zachoval v tomto jazyce při mluveném projevu specifický přízvuk, ale dokázal si angličtinu osvojit na úrovni rodilého mluvčího a zacházet s ní neobyčejně kreativně. V tomto smyslu Pokorn řadí Lefevera na roveň s Josephem Conradem či Vladimírem Nabokovem.

Lefeverova tvorba zahrnuje nejen jazykově, ale i tematicky velice širokou oblast. Kromě překladů nalezneme v jeho díle práce zabývající se teorií překladu, literární teorií, historií překladu i výukou překladatelů. Jeho díla přitom prokazují široký kulturní a literární přehled sahající daleko za hranice západního světa a také hluboké znalosti z oblasti sociologie, filozofie a dalších disciplín.

Výraznou součástí Lefeverovy kariéry byla i činnost pedagogická. Vzpomínkový dokument uveřejněný po jeho smrti na stránkách University of Texas popisuje André Lefevera jako velmi vstřícného a zároveň poutavého pedagoga, který měl ke svým studentům vřelý vztah a jednal s nimi vždy jako se sobě rovnými. Jako velice motivujícího pedagoga s lidským přístupem a smyslem pro humor Lefevera popisují i jeho studenti, kteří zároveň poukazují na jeho pracovitost a široký akademický záběr.⁴

Během své dlouholeté pedagogické praxe Lefevere vedl mnohé diplomové a dizertační práce. Ke studentům, jejichž dizertační práce Lefevere vedl během svého působení na Universiteit Antwerpen, patřila i Lefeverova druhá žena Ria Vanderauwera.⁵ Vanderauwera je autorkou několika teoretických statí⁶ a v roce 1979 společně s Lefeverem vydala práci *Vertaalwetenschap: Literatuur, wetenschap, vertaling en*

⁴ Viz emailová sdělení Kendalla Dunkelberga ze dne 19. 5. 2015 a Marianne de Vooght ze dne 5. 6. 2015.

⁵ Ria Vanderauwera si nepřála poskytnout pro účely této práce bližší informace o Lefeverově životě, viz písemné sdělení ze dne 20. 11. 2012.

⁶ K nejvýznamnějším patří: *Texts and Contexts in Translation: 'Max Havelaar' in English* (1982), *The Response to Translated Literature. A Sad Example* (1985), *Dutch Novels Translated into English. The Transformation of a 'Minority' Literature* (1985), *What Translation Can (and Should) Do for Little-Known Languages* (1990); viz též bibliografie této práce.

vertalen. Ria Vanderauwera je dosud praktikující překladatelkou působící v americkém Austinu.⁷ André Lefevere zemřel 27. března 1996 ve věku 50 let na leukémii.

⁷ Informace z internetové stránky <http://www.dutchtrans.com> [cit. 10. 11. 2012].

3 Vznik „manipulační školy“

3.1 Vývoj západní translatologie na přelomu 70. a 80. let

Sedmdesátá léta dvacátého století představují pro západní translatologii zcela zásadní období – translatologie se v této době začíná formovat jako samostatná disciplína a zároveň prochází fází výrazného vývoje. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, tedy v době, se kterou je v Československu spojena především tvorba představitelů nitranské školy v čele s Popovičem a Mikem, na západě vznikají a později se dále profilují nové směry a proudy, které na zkoumání překladu nahlíží z různých perspektiv a zároveň výzkum pojímají novými způsoby. Dvěma nejvýraznějšími proudy, jejichž základní porovnání ilustruje šíři a pestrost dobových náhledů i využívané metodologie, je teorie skoposu a tzv. deskriptivní paradigma.

Funkcionalistická teorie skoposu Hanse Vermeera a Kathariny Reißové (zejména *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, 1984) vzniká na začátku osmdesátých let v Německu a dokládá výrazný posun od staticky pojímaného, lingvisticky orientovaného náhledu na překlad směrem k funkcionalistickému pojetí a většímu důrazu na komunikativní rovinu.⁸ V teorii skoposu se veškerá rozhodnutí překladatele podřizují účelu překladu, resp. jeho zamýšlené komunikativní funkci v cílovém jazyce. Vermeer a Reißová tak upozadují do té doby výsadní postavení výchozího textu a naopak zdůrazňují roli adresáta a funkci cílového textu; vnitrotextové i vnětextové faktory výchozího textu jsou analyzovány a zohledňovány právě z pohledu naplnění zamýšlené funkce překladu. Ve vztahu výchozího a cílového textu proto zásadní význam získává dynamicky pojímaná kategorie adekvátnosti, kterou Vermeer a Reißová chápou jako naplnění požadavků překladatelského zadání.⁹ Pojem ekvivalence v překladu pak Vermeer a Reißová pojmají jako statické vyjádření vztahu výchozího a cílového

⁸ Munday (2001:73): „The 1970s and 1980s saw a move away from the static linguistic typologies of translation shifts and the emergence and flourishing in Germany of a functionalist and communicative approach to the analysis of translation.“

⁹ Reißová & Vermeer (1984:139): „Adäquatheit bei der Übersetzung eines Ausgangstextes (bzw. -elements) bezeichne die Relation zwischen Ziel- und Ausgangstext bei konsequenter Beachtung eines Zweckes (Skopos), den man mit dem Translationsprozeß verfolgt.“

textu (nebo jejich částí), které v určité rovině v obou kulturách plní, resp. mohou plnit, stejnou komunikativní funkci; ekvivalence je tak zvláštním druhem adekvátnosti v případě shodné funkce výchozího a cílového textu.¹⁰

Výrazně odlišným způsobem se zejména od druhé poloviny sedmdesátých let vyvíjí náhled na překlad v Nizozemsku, Belgii a Izraeli. Vědci, kteří se zde věnují zkoumání překladu, sice s teorií skoposu v určitém smyslu sdílejí orientaci na cílový text, odlišují se však svým deskriptivním zaměřením i metodologií a překlad nahlíží zejména z literárněvědné perspektivy. Ve své tvorbě se zcela cíleně odklánějí od preskriptivní snahy stanovovat nároky na překlad či předepisovat, jak má vznikat a vypadat dobrý překlad. Jak uvádí Hermans (1999:5), jde jim naopak především o postupy deskriptivní a o popis překladu jako „kulturního a historického fenoménu, zkoumání jeho kontextu a podmiňujících faktorů a vysvětlení toho, proč jsou překlady takové, jaké jsou.“¹¹ V zásadě se tedy jedná o aplikaci objektivních vědeckých metod na překlady coby kulturní produkty v jejich širším kontextu.¹²

Jak bylo naznačeno výše, hlavní zásluhu na zformování tzv. deskriptivního paradigmatu měla spolupráce teoretiků působících v Nizozemí a Belgii (zejména James S. Holmes, José Lambert, André Lefevere a Raymond van den Broeck) s izraelskými vědci (především Itamar Even-Zohar a Gideon Toury). Munday (2010:64) původ „širšího deskriptivního paradigmatu“ spojuje s myšlenkou ruského formalismu využít vědecké metody pro studium kulturních produktů a v souvislosti se vznikem deskriptivního

¹⁰ Reißová & Vermeer (1984:139-140): „Äquivalenz bezeichne eine Relation zwischen einem Ziel- und einem Ausgangstext, die in der jeweiligen Kultur auf ranggleicher Ebene die gleiche kommunikative Funktion erfüllen (können). [...] Äquivalenz ist in unserer Definition Sondersorte von Adäquatheit, nämlich Adäquatheit bei Funktionskonstanz zwischen Ausgangs- und Zieltext.“

¹¹ Hermans (1995:5): „Rather, the aim is to delve into translation as a cultural and historic phenomenon, to explore its context and its conditioning factors, to search for grounds that can explain why there is what there is.“

¹² Jak poznamenává Pym na s. 2 dokumentu „*Additional Chapter: Descriptions – the intellectual background*“, který je zveřejněn na Pymových internetových stránkách a představuje doplnění k tištěné verzi jeho publikace *Exploring Translation Theories* (Routledge, 2010), toto pojetí ve své době do určité míry ovlivnilo vztah deskriptivně orientovaného výzkumu k institucím zaměřeným na výuku překladatelů: „The theories associated with the research were thus positioned problematically out of touch with the growing number of training institutions; they were in an institutional context quite different from that of Skopos theory.“ Zdroj: http://usuaris.tinet.cat/apym/publications/ETT/05_descriptions_1.pdf [cit. dne 10. 11. 2014].

přístupu odkazuje mimo Nizozemí, Belgie a Izraeli rovněž na práci československých teoretiků.

3.2 Teorie a metodologie skupiny

3.2.1 Název a struktura nové disciplíny – odkaz Jamese S. Holmese

Ústřední postavou vývoje zkoumání překladu v Belgii a Nizozemí byl v druhé polovině šedesátých let a během let sedmdesátých James S. Holmes, původem americký básník, překladatel a teoretik překladu, který na konci čtyřicátých let z USA odešel do Nizozemí a od roku 1962 působil na univerzitě v Amsterdamu.¹³ Podle Snell-Hornbyové (2006:162) se Holmesovi sice dostalo opravdového uznání až po jeho smrti, nicméně v současné době je již všeobecně považován za jednoho z hlavních průkopníků moderní translatologie jako samostatné disciplíny.

Právě Holmes byl autorem anglického označení nově vznikající disciplíny – „translation studies“ (česky v této práci dále „translatologie“). Toto označení navrhuje ve stati *The Name and Nature of Translation Studies*, kterou přednesl v roce 1972 na 3. mezinárodním kongresu aplikované lingvistiky v Kodani.¹⁴ Ve stati kromě nového označení disciplíny navrhuje i její strukturu a zaměření. Translatologii chápe jako jednoznačně empirickou disciplínu s dvěma hlavními oblastmi – vědecko-výzkumnou („pure“) a aplikovanou („applied translation studies“). Za hlavní cíle v oblasti vědeckého výzkumu Holmes (1972:71) považuje „(1) popis fenoménů překládání a překladu (překladů) tak, jak se projevují v našem světě vnímání a zkušeností, a (2) zjištění obecných principů, na jejichž základě bude možné tyto fenomény vysvětlit a predikovat.“¹⁵ Pro dvě větve vědeckého výzkumu navrhuje Holmes (1972:71) označení „descriptive translation studies“ (nebo též „translation description“) a „translation theory“

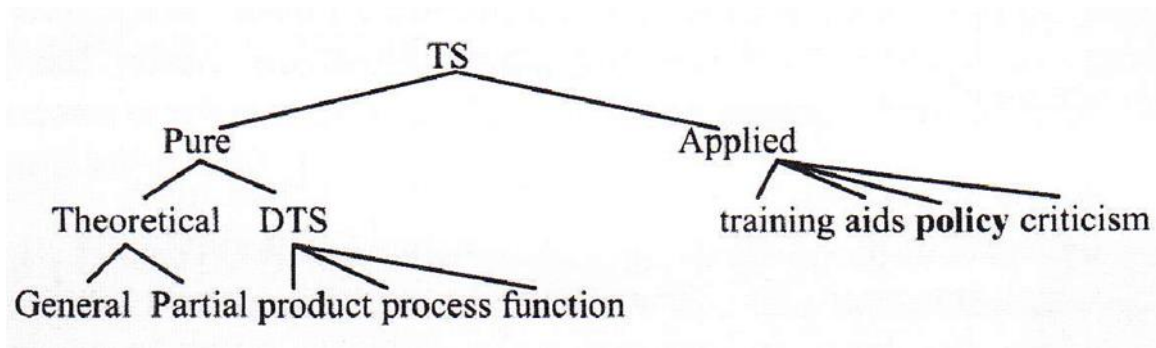
¹³ Viz van den Broeckův úvod k souboru *Translated!* (in Holmes 1988:1-4).

¹⁴ Sborník příspěvků z konference „Third International Congress of Applied Linguistics“, která se konala 21.–26. srpna 1972 v Kodani, sestavil Qvistgaard (1974).

¹⁵ Holmes (1972:71): „As a field of pure research [...] translation studies thus has two main objectives: (1) to describe the phenomena of translating and translation(s) as they manifest themselves in the world of our experience, and (2) to establish general principles by means of which these phenomena can be explained and predicted.“

(nebo též „theoretical translation studies“), přičemž hlavními předměty deskriptivního zkoumání jsou produkt, proces a funkce překladu; cílem teoretického zkoumání je pak „využít výsledky deskripce v kombinaci s informacemi ze souvisejících oborů a disciplín a vyvinout principy, teorie a modely, které budou sloužit explanaci a predikci toho, jaké překládání a překlady jsou a budou.“¹⁶ Do oblasti aplikované translologie („applied translation studies“) pak dle Holmesa patří didaktika překladu („translator training“), překladatelské pomůcky („translation aids“), překladatelská politika („translation policy“)¹⁷ a kritika překladu („translation criticism“).

Ve svém přehledu struktury translologie Holmes (1972:78) zdůrazňuje dialektický vztah mezi deskriptivní, teoretickou a aplikovanou větví, protože každá z těchto jednotlivých oblastí poskytuje materiál pro dvě ostatní větve a zároveň využívá jejich poznatků.¹⁸ Holmesem navrhovanou strukturu translologie shrnuje následující grafické znázornění zpracované podle textu Holmesovy statě *The Name and Nature of Translation Studies* z roku 1972¹⁹:

Obr. 1: Holmesova základní struktura disciplíny popsaná ve statě *The Name and Nature of Translation Studies* z roku 1972. Grafické znázornění převzato ze statě *East Meets West: On Social Agency in Translation Studies Paradigms* (Jettmarová 2005:98).

¹⁶ Holmes (1972:73): „[...] using the results of descriptive translation studies, in combination with the information available from related fields and disciplines, to evolve principles, theories, and models which will serve to explain and predict what translating and translations are and will be.“

¹⁷ Do této oblasti Holmes řadí mj. otázky postavení překladatelů a překladů ve společnosti či výběr děl k překladu v dané sociokulturní situaci (1972:78). Srov. členění teoretických disciplín dle Popoviče (1975) a jeho rozlišení praxeologie (zahrnující sociologii překladu, redakční praxi a metodologii kritika překladu) a didaktiky překladu (zahrnující výcvik a pomůcky překladatelů); viz též Popovič (1983). Přítomnost sociologie překladu v Holmesově a Popovičově členění se podrobně zabývá Jettmarová (2005).

¹⁸ Srov. Touryho (1995) chápání aplikované větve jako pouhé „extenze“ disciplíny a jeho odmítavý postoj vůči pojetí teorie jako zdroje vhodných postupů pro praxi (1995:17-18).

¹⁹ Holmesova „mapa disciplíny“, kterou uvádí Toury (1995:10) a Bakerová (2001:278) „politiku překladu“ neobsahují. Více rovněž viz Jettmarová (2005).

V souvislosti s vývojem v Belgii a Nizozemí je potřeba zdůraznit skutečnost, že vědci, kteří se zde v sedmdesátých letech věnovali zkoumání překladu, byli zejména literárního zaměření a vzdělání (literární věda, literární komparatistika). Proto Holmes ve svých teoretických pracích na otázky překladu nahlíží často z perspektivy překladu poezie, v němž disponoval bohatými praktickými zkušenostmi. Z jeho tvorby je pak rovněž patrný zájem o sociokulturní aspekty překladu – v „metabásnickém procesu“ se podle Holmese nejedná pouze o přesun mezi dvěma jazykovými systémy, ale zároveň i o přesun ze sociokulturního systému, v němž tvořil původní básník, do sociokulturního systému metabásníka.²⁰ „Metabásní“ přitom Holmes rozumí překlad básně veršem: ve smyslu Barthesova (1964) „metajazyka“, který představuje jazyk kritiky (tzn. sekundární jazyk vyjadřující se o díle), Holmes (1970:91-92) používá pojem „metaliteratury“ pro tvorbu reagující na původní dílo.

Holmes rovněž zdůrazňuje význam pochopení překladatelského procesu, které je podle jeho názoru předpokladem pro to, abychom mohli pochopit překlad jako produkt (1978:70). V Holmesově pojetí jsou texty „jak lineární, tak strukturní“²¹ a překlad probíhá sice větu po větě, avšak za zohlednění strukturní roviny textu, tedy jeho „mentální koncepce“ – jakési „mapy“, kterou překladatel abstrahuje z textu na základě derivačních pravidel a k níž si vytváří na základě pravidel korespondence („correspondence rules“) obdobnou mapu pro tvorbu překladu.²² Ideálním způsobem, jak získat maximálně intersubjektivní výsledky srovnávací analýzy obou textů, by pak dle Holmese bylo vytvoření vyčerpávajícího soupisu kategorií a prvků, které by měly být analyzovány v rámci každého srovnání. Je si však vědom náročnosti takového postupu (1978:80).²³

3.2.2 Teorie polysystému – Itamar Even-Zohar

Zásadní přínos pro formování deskriptivní translologie měla telavivská škola literárněvědně a historickoliterárně orientovaných vědců v čele s Itamarem Even-Zoharem

²⁰ Holmes (1969:36): „Simultaneously, there is a shift from what may be called, in the largest sense, the socio-cultural system within which the poet operated to the socio-cultural system of the metapoet.“

²¹ Holmes (1976:82): „A fundamental fact about texts, however, is that they are both serial and structural.“

²² Srov. předkladatelský proces a koncepce překladu u Levého (1963/1983/1998) a Popoviče (1975).

²³ Metodu identifikace a popisu posunů v překladu nabízí von Leuven-Zwartová (*Target* 1:2, 1989 a *Target* 2:1, 1990); metodologii deskriptivního výzkumu se zabývá rovněž např. Lambert (1985).

a jeho žákem a pozdějším kolegou Gideonem Tourym. K hlavním východiskům této školy patří ruský formalismus (především tvorba Tynjanova, Šklovského a Eichenbauma), ale jak uvádí Even-Zohar (1977:8), také odkaz českého strukturalismu.²⁴ V duchu ruského formalismu, jeho chápání literatury jako systému a jeho výkladu literárních dějin na základě vztahů mezi všemi literárními fakty užívá Even-Zohar pojem polysystému, který chápe jako určitý „systém systémů“, v jehož rámci probíhá neustálý dynamický vývoj. Důležitým krokem kupředu je pro západní teorii zejména Even-Zoharův (1978b:119) požadavek zohlednění překladové literatury jako součásti literárního polysystému, protože právě překlady podle jeho názoru hrají v literatuře velice významnou roli jak ze synchronního, tak z diachronního pohledu. Překladovou literaturu přitom nevnímá pouze jako soubor konkrétních přeložených děl, ale jako vlastní subsystém s určitou strukturou a funkcí. Přeložená díla totiž podle Even-Zohara spojuje to, že byla pro překlad do dané cílové literatury vybrána podle určitých principů podmíněných touto cílovou literaturou, a rovněž to, že podléhají určitým normám, chování a překladatelské politice, jež vychází ze vztahu překladové literatury k ostatním subsystémům, což se projevuje nejen na jazykové rovině.²⁵

V souvislosti s chápáním změn uvnitř polysystému Even-Zohar (1978b:119) používá pojmy „primární“ a „sekundární“ činnosti, přičemž primární činnost představuje princip inovace a sekundární činnost pak princip „zachování zavedeného kódu“. Překlad přitom může v závislosti na situaci celého polysystému představovat jak činnost primární – kdy je jednou z hnacích sil vývoje a překlady budou s větší pravděpodobností porušovat domácí konvence (a přiklánět se tedy ke konvencím cizím) –, tak činnost sekundární, tedy činnost konzervativní s příklonem k zavedeným domácím konvencím.

Z tohoto pojetí vyplývá, že postavení překladu v rámci celého polysystému ovlivňuje jeho socioliterární status a tím i samotnou překladatelskou praxi. Proto je podle Even-Zohara zapotřebí zkoumat překlad v jeho sociokulturních souvislostech; nelze jej

²⁴ Even-Zohar (1978a:8): „[...] the papers in this collection [...] reflect a more or less coherent endeavor whose points of departure are deeply rooted in the structuralist and semiotic traditions of the Russian Formalism and the Czech Structuralism.“

²⁵ Even-Zohar (1978:118): „[...] translated works do correlate in at least two ways: (a) in the way they are selected by the target literature [...] and (b) in the way they adopt specific norms, behaviours, and policies which are a result of their relations with the other co-systems. These are not confined to the linguistic level only, but are manifest on any selection level as well.“

totiž považovat za přesně definovaný fenomén, nýbrž je potřeba ho vnímat jako aktivitu, která je závislá na vztazích v rámci daného kulturního systému. Tuto povahu překladu je podle Even-Zohara (1978b:126) nutné zohlednit i v souvislosti s pojetím adekvátnosti a ekvivalence v překladu.²⁶

3.2.3 Gideon Toury – normy a ekvivalence v překladu

Na Even-Zoharovo dílo navázal Gideon Toury, jehož tvorba se stala do určité míry symbolem deskriptivní translatologie jako takové. Kromě návaznosti na Even-Zohara nalezneme v Touryho pracích rovněž odkazy na dílo Tynjanovo a Lotmanovo, jakož i na tvorbu Mukařovského, Jakobsona, Levého a Popoviče. V rozhovoru z roku 2003 Toury ve vzpomínkách na svá východiska mimo jiné uvádí, že mu bylo velice blízké pojetí nitranské školy, nicméně se neztotožňoval s jeho ideologickým zaměřením.²⁷

Toury pro výzkumné účely požaduje deskriptivní přístup orientovaný na cílový text; teorie orientovaná na výchozí text totiž podle Touryho (1981:10) může sice být přínosná pro vzdělávání překladatelů či další aplikované aktivity, je však zcela nevhodná pro deskriptivní studium literárních překladů.²⁸ Na základě této orientace Toury ve svém díle navrhuje novou definici ekvivalence v překladu a rozpracovává koncept překladových norem. Označení „norma“ Toury převzal, jak sám uvádí (2008:402), od Levého²⁹ a normy chápe jako sociologický pojem označující omezení různého typu a intenzity. Normy se pak podle Touryho (1978:83) v závislosti na své síle pohybují mezi

²⁶ Even-Zohar (1978:126): „[Translation] is not a phenomenon whose nature and borders are given once and for all, but an activity dependent on the relations within a certain cultural system. Consequently, such key concepts as adequacy and equivalence cannot be dealt with fairly unless the implications of polysystemic positions are taken into account.“

²⁷ Toury (2008:400): „[...] the Nitra School was maybe the closest to mine, but it was much more ideologically laden than I was at that time prepared to accept.“

²⁸ Toury (1981:10): „Source-oriented theories – while able to serve as a basis for translators’ training and other applied activities – are totally unable to supply a sound starting point and framework for a descriptive study of actual translations, especially literary.“

²⁹ Jak Toury (2008:402) uvádí, s pojmem norem se poprvé seznámil v Even-Zoharově dizertační práci, která odkazovala na Levého normy: „I read Even-Zohar’s doctoral dissertation of 71, or 72 — I’m not sure now — which was a completely new thing. [...] And then, the word ‘norms’ — which I haven’t invented, neither has he — he mentioned it in one or two pages on the basis of work done by Jiří Levý and even gave one or two small examples.“

pólem objektivních, relativně absolutních pravidel a pólem zcela subjektivních idiosynkrazií a „působí v každé fázi překladatelského procesu a projevují se v každé rovině překladu jako produktu“ (1978:86). Toury (1978, 1995) v této souvislosti rozlišuje normy vstupní („preliminary norms“), vztahující se na výběr textu k překladu a zprostředkovanost překladu, normy výchozí („initial norms“), určující příklon ke konvencím originálu (princip adekvátnosti – „adequacy“) či překladu (princip přijatelnosti – „acceptability“), a normy operační („operational norms“), které řídí rozhodování překladatele během jeho činnosti a které se dále dělí na normy matriční („matricial norms“) a textově-jazykové („textual-linguistic norms“).³⁰

Jak bylo naznačeno výše, na základě svého cílově orientovaného přístupu ke zkoumání překladu Toury také přichází s úpravou pojetí ekvivalence v překladu. Ekvivalenci chápe ne jako požadavek kladený na překlad, ale jako empirický fakt – jako ekvivalenci označuje vztah, který vzniká mezi překladem a originálem³¹, a chápe ji jako „funkčně-vztahový pojem“ (1995:86). Překladové normy, které by měly být hlavním předmětem deskriptivního zkoumání, pak podle Touryho (1981:24) určují, jaké ekvivalenční vztahy jsou v daném překladu realizovány, resp. vysvětlují, proč určité vztahy fungují jako překladová ekvivalence.³²

3.2.4 Raymond van den Broeck – možná pojetí a přínos ekvivalence

Změna postoje k ekvivalenci coby výchozímu požadavku na překlad představovala jeden ze zásadních posunů ve vývoji translologie v sedmdesátých a osmdesátých letech. Z dnešního pohledu je v kontextu deskriptivního paradigmatu ekvivalence často chápána právě ve výše uvedeném smyslu Touryho, nicméně její pojetí od poloviny sedmdesátých let procházelo postupným vývojem i u ostatních vědců. Například Holmes v polovině sedmdesátých let pojem ekvivalence a priori odmítá a tvrdí,

³⁰ Na Touryho dílo navázali mnozí další teoretici; norám se později dále věnoval např. Chesterman (1993).

³¹ Toury (1981:13): „[...] not a postulated requirement, but an empirical fact, like the TT itself: the actual relationships obtaining between TT and ST.“

³² Toury (1981:24): „[...] intermediary factor between the system of potential equivalence relationships and the actual performance, i.e. the reason for the functioning of certain relationships as translation equivalence.“ Srov. mezitextovaný invariant v díle Popoviče (1975, 1983).

že žádný překlad básně nemůže být „stejný“ jako báseň původní.³³ Důvody spatřuje v rozdílech, které se v překladu nutně musí projevit: „jiný jazyk, jiná tradice, jiný autor, jiné publikum“ (1973:53). Překladatel podle Holmese neusiluje o dosažení ekvivalence na jednotlivých rovinách, ale spíš hledá odpovídající prostředky („counterparts“ nebo též „matchings“), které v cílovém jazyce a kultuře plní podobnou, nikoliv však „opravdu ekvivalentní“ funkci.³⁴

Hlubší zamyšlení nad tématem ekvivalence, dobovými argumenty používanými proti tomuto pojmu a zejména pak nad možným pojetím a přínosem ekvivalence pro zkoumání překladu nabízí Raymond van den Broeck ve stati *The Concept of Equivalence in Translation Theory: Some Critical Reflections* z roku 1978 (van den Broeckův příspěvek z lovaňské konference z roku 1976). Hlavní příčinu odmítavých postojů k ekvivalenci v překladu zde van den Broeck spatřuje v jejím nadměrném ztotožňování s pojetím ekvivalence uplatňovaným v oboru matematiky, kde je charakterizována jako vztah „reflexivní, symetrický a tranzitivní“ (1978:32). Van den Broeck analyzuje ekvivalenci na různých rovinách. Z pohledu sémiotiky na originál a překlad básně nahlíží v duchu Peircovy distinkce „type-token“ jako na dva „tokeny“, resp. dvě „realizace“ téže „typové básně“³⁵; toto chápání dále doplňuje o pojem „megatype“ filozofa Charlese Stevensonova (1957), který tímto termínem označuje třídu tokenů s přibližně stejným významem³⁶, a z díla filozofa Margolise (1965) o koncept „prvotní realizace“ („prime instance“) a „dodatečných realizací“ („additional instances“), které představují veškeré verze a varianty dané „megatypové“ básně. Připomíná však, že tato sémiotická perspektiva samozřejmě nabízí pouze neúplný výsek vztahů překladu a originálu

³³ Holmes (1973:53) „Equivalence, like ‘sameness’, is asking too much.“

³⁴ Holmes (1973:54): „What the translator strives for is [...] not over-all sameness or equivalence, not even local equivalence at the level of words [...]. Rather its consists in finding what I should prefer to call ‘counterparts’ or ‘matchings’ [...] fulfilling functions in the language of the translation and the culture of its reader that in many and appropriate ways are closely akin (though never truly equivalent) [...]“

³⁵ Van den Broeck (1978:34): „[...] the source and target poems might be conceived as two tokens or ‘instances’ of the same type-poem, the type being a definitely significant form and therefore an abstraction of any particular occurrence or set of occurrences of a poem.“

³⁶ Van den Broeck (1978:34) cituje Stevensonovu (1957:337) definici: „[two tokens] will belong to the same megatype if and only if they have approximately the same meaning; so it is not necessary that the tokens belong to the same language or that they have that similarity in shape and sound that makes them belong to the same type.“

a nezohledňuje způsob, jakým si originál a překlad odpovídají.³⁷ Odmítá rovněž definovat ekvivalenci v překladu pouze ve smyslu synonymie coby sémantické rovnocennosti. S ohledem na vzácný výskyt synonym na lexikální úrovni v rámci jednoho jazyka považuje snahy o takovouto definici za zavádějící (1978:37).

Jako nejvhodnější vnímá možnost definovat ekvivalenci v překladu na základě ekvivalence textové. Ta sama o sobě totiž neimplikuje, že překlad musí mít „stejný význam jako originál“ a zároveň ani neomezuje překladový vztah pouze na rovnocennost sémantického obsahu.³⁸ V této souvislosti je zapotřebí poukázat na skutečnost, že van den Broeck s odkazem na Catforda (1965:35) významem rozumí souhrn „všech vztahů, do kterých jakákoliv jazyková forma vstupuje“, kdy význam je vnímán jako vlastnost jazyka a kdy platí, že „výchozí text má určitý význam ve výchozím jazyce a cílový text má určitý význam v cílovém jazyce.“ Od Catforda přijímá van den Broeck i podmínky ekvivalence v překladu: „Ekvivalence v překladu nastává, když výchozí a cílový text nebo jeho část lze vztáhnout k (alespoň některým) stejným relevantním rysům dané situace.“³⁹ Z této definice van den Broeck vyvozuje rozhodující význam „funkčně relevantních rysů dané komunikační situace“, přičemž rozhodnutí o tom, co je funkčně relevantní lze podle jeho názoru učinit s ohledem na daný „typ textu“, jak tuto problematiku zpracovala např. Reiřová (1971). Na tomto základě pak van den Broeck dochází k závěru, že ekvivalence v překladu je dynamické povahy a závisí vždy na dané situaci a jejích rysech, které jsou z komunikačního hlediska funkčně relevantní.⁴⁰

Z pohledu teorie textu zabývající se překladem jako produktem pak van den Broeck považuje překladovou ekvivalenci za sémiotickou kategorii, která sestává ze syntaktické, sémantické a pragmatické složky. Snaha o dosažení ekvivalence ve vztahu k pragmatické složce, jejíž role je v překladu ze tří uvedených složek nejvýznamnější,

³⁷ Van den Broeck (1978:36): „Since from this point of view even ‘unfaithful’ or mediocre translations might be considered equivalent to their originals, a general semiotic interpretation of the equivalence relation cannot properly serve our purpose of providing a criterion for optimal *textual* correspondences.“

³⁸ Van den Broeck (1978:37-38): „A definition in terms of textual equivalence [...] neither suggests that a translation must have the same meaning as the original nor restricts the translation relationship to a correspondence of merely ‘semantic’ contents.“

³⁹ Catford (1965:50): „Translation equivalence occurs when an SL and a TL text or item are relatable to (at least some of) the same relevant features of situation substance.“

⁴⁰ Van den Broeck (1978:38): „[...] translation equivalence is no static or uniform type of correspondence, but a dynamic criterion depending of each particular substance of situation and those features in it which are functionally relevant from a communicative point of view.“

musí nutně ovlivnit „invariantnost“ překladu. I při zachování autorových záměrů, názorů a postojů se totiž v překladu nutně mění ilokuční i perlokuční síla textu a čtenáři překladů mají jiná očekávání. Proto podle van den Broecka nelze ekvivalenci chápat jako invariantnost nebo celkovou symetrii; překlady je naopak potřeba vnímat jako „varianty“ zachovávající „základní strukturu originálu jako invariant“ (1978:40). Vztah originálu a překladu van den Broeck přirovnává k matematickému pojmu relativního izomorfismu, označujícím stav, kdy dvě skupiny prvků mají přibližně shodnou strukturu alespoň některých svých prvků a jejich vzájemných vztahů.⁴¹ V tomto duchu van den Broeck chápe ekvivalenci jako „invariantnost jdoucí ruku v ruce s transformacemi“ (1978:41), což je zcela v souladu s teoretickým dílem Antona Popoviče, kterého van den Broeck ve své stati cituje a jehož pojetí ekvivalence chápe jako „rovnováhu mezi invariantností a transformacemi v přeloženém textu“ (1978:40).⁴²

3.3 Vazby na československé teorie překladu

Hermans (1999:11) považuje za jeden z faktorů vzniku nového pojetí disciplíny vzájemnou konfrontaci díla Jamese S. Holmese s tvorbou Jiřího Levého, Františka Mika a Antona Popoviče, kteří se věnovali otázkám strukturální literární teorie, roli překladu v dějinách literatury a popisu stylistických a generických rozdílů mezi překladem a originálem. Holmes obecně disponoval v rámci svých jazykových možností značným přehledem o zahraničním dění v oblasti zkoumání překladu; jeho dílo jasně dokládá znalost tvorby Romana Jakobsona (zejména na základě stati *On Linguistic Aspects of Translation* z roku 1959) a Jiřího Levého (zejména na základě statě *Translation as a Decision Process* z roku 1967 a monografie *Die literarische Übersetzung: Theorie einer Kunstgattung* z roku 1969). Na Levého Holmes opakovaně odkazuje právě v souvislosti s chápáním překladu jako rozhodovacího procesu a rovněž v souvislosti s iluzionistickou strategií překladu (1969:50). Levého reprodukční normě a normě uměleckosti (Levý 1998:88) se velice podobají Holmesova „dvě základní pravidla hry“ pro překlad veršů,

⁴¹ Van den Broeck (1978:40): „[...] isomorphism stands for ‘identity of form and of operations between two or more groups’. Two models or groups are isomorphic if they have the same structure.“

⁴² Van den Broeckova stať dokládá jeho znalost Popovičova (1972, 1976) a Mikova (1970) díla, ve stati odkazuje např. na výrazové posuny či metakreaci (van den Broeck 1978:41-42).

který musí splňovat nároky dostatečné podobnosti originálu, aby byl považován za překlad, a zároveň poetické nároky, aby byl stále považován za báseň.⁴³ Znalost Levého dokládá rovněž např. Touryho pojem norem (viz oddíl 3.2.3 této práce); citace díla Levého nalezneme rovněž v díle André Lefevera.

Dílo Antona Popoviče, kterého uvádí jako jednoho z členů „původní skupiny translatoologů“ i Susan Bassnettová⁴⁴, bylo v sedmdesátých a osmdesátých letech na mezinárodní úrovni přístupné pouze prostřednictvím monografie *Dictionary for the Analysis of Literary Translation* (1976) a několika článků jako např. *The Concept of 'Shift Expression' in Translation Analysis* (1970) nebo *Aspects of Metatext* (1976). V Popovičově případě však významnou roli hrály jeho osobní kontakty se západními vědci – díky svým zahraničním akademickým pobytům mimo jiné v Amsterdamu a Antverpách Popovič navázal přátelské vztahy s Holmesem, van den Broeckem a van Gorpem a seznámil se rovněž s mnoha dalšími vědci včetně Touryho či Lefevera (Špírk 2009:3-6).

Na obecné rovině můžeme v souvislosti s formováním deskriptivního paradigmatu a dílem československých teoretiků připomenout, že již Levý v *Umění překlada* (1963:16) uvádí, že „není možno, a ani záhodno, psát návod k překládání“ a že se „teoretický průzkum bude muset soustředit na rozbor již hotových překladů, pokusit se o zjištění, jaké jsou estetické možnosti jednotlivých překladatelských řešení, a hlavně kde jsou meze jejich použitelnosti“. Munday (2010:66) jako hlavní přínos československých teoretiků pro vývoj deskriptivního paradigmatu hodnotí popis vztahů mezi výchozím a cílovým textem prostřednictvím posunů. Rovněž např. Špírk (2009) poukazuje na široce zmiňovaný význam zejména Popovičova odkazu pro formování deskriptivní translatoologie. Jak však uvádí Jettmarová (2008:21), Levý a Popovič jsou na základě využívání metody dialektické interakce mezi empirií a teorií sice považováni za

⁴³ Holmes (1969:50): „(1) must match the original to a large enough degree that it will be considered a translation (the criterion of minimum matching or minimum fit), and (2) must be of such a nature that it will be considered a poem (poetic criterion).“

⁴⁴ Viz emailová korespondence se Susan Bassnettovou ze dne 25. 6. 2015: „The original group of TS people were James Holmes, Itamar Even-Zohar, Anton Popovič (who died quite young), José Lambert and Gideon Toury.“

deskriptivisty, nicméně jejich deskriptivismus se nepřekrývá s deskriptivismem spojovaným s dílem Touryho.⁴⁵

3.4 Kontakty, spolupráce a společné cíle

Kontakty a spolupráce již zmíněných a dalších teoretiků byly zásadním předpokladem rozvoje disciplíny v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století. Jak již bylo naznačeno výše, Popovič absolvoval mimo jiné na konci šedesátých let stáž na univerzitě v Amsterdamu, kde navázal kontakty s Holmesem, van den Broeckem či van Gorpem (Špirk 2009:4-5). Holmes se v roce 1968 zúčastnil konference „Preklad ako umenie“ v Bratislavě.⁴⁶ Even-Zohar v letech 1975 a 1976 absolvoval výzkumný pobyt v Amsterdamu, během něhož navázal úzké kontakty s Holmesem, van den Broeckem, Lefeverem i Lambertem (Even-Zohar 1977:8).

V roce 1975 se Lefevere, Toury a Lambert setkali na literárněvědné konferenci v Norwichi⁴⁷ s britskou komparatistkou Susan Bassnettovou, která se, jak sama uvádí, až do tohoto setkání teoretickému uvažování o překladu vůbec nevěnovala.⁴⁸ Se zmíněnými vědci však sdílela nesouhlas s příliš formalistickým přístupem k literární vědě a zejména s Lefeverem navázala úzkou spoluprací, na jejímž základě později společně vydali několik prací.⁴⁹

Za důležité milníky ve vývoji translatologie v druhé polovině sedmdesátých let bývá označována série tří konferencí uspořádaných v roce 1976 v Lovani, v roce 1978 v Tel Avivu a v roce 1980 v Antverpách. Jejich hlavní cíle lze vyčíst z předmluvy k souboru statí z lovaňské konference (Holmes & Lambert & van den Broeck 1978:vii): „Zaprvé, diskutovat o hlavních tématech současné translatologie, abychom lépe pochopili

⁴⁵ Jettmarová (2008:21): „The Czechs and Slovaks used the so-called zig-zag method [...] – a dialectical interaction between empirical results and formulations/extension of a theory. Because of this principle, Levý and Popovič are considered descriptivist in Translation Studies. However, it is obvious that their descriptivism may not overlap with Toury's DTS.“

⁴⁶ Sborník této konference vyšel v roce 1970 pod názvem *The Nature of Translation: Essays on the Theory and Practice of Literary Translation* (Holmes & Haan & Popovič, 1970).

⁴⁷ Konferenci v anglickém Norwichi v prosinci 1975 zorganizovala British Comparative Literature Society.

⁴⁸ Rozhovor se Siri Nergaardovou, videozáznam na adrese <http://translation.fusp.it> [cit. 22. 11. 2012].

⁴⁹ Viz bibliografie André Lefevera v příloze této práce.

teoretická kritéria charakterizující literární překlady i užitečné kategorie a metody pro popis literárních textů. Zadruhé, zdůraznit roli a funkci překladových textů v kontinuu literárního vývoje a na tomto základě se pokusit definovat správné zařazení studia překlada (a překladů) v rámci celé současné literární vědy.⁵⁰ Podle Lamberta (1988:55) výbor z lovaňské konference však poskytuje jen neúplný obraz jejího významu, který spočíval hlavně v tom, že umožnila „systematickou diskuzi na základě nejznámějších teorií překlada (včetně těch východoevropských)“ a „konfrontaci teoretických a ‚historických‘ domněnek s výzkumem.“⁵¹

Konferenci se zúčastnili James S. Holmes (Amsterdam), André Lefevere (Antverpy), José Lambert (Lovaň), Raymond van den Broeck (Antverpy), Hendrik van Gorp (Antverpy), Itamar Even-Zohar, Gideon Toury (Tel Aviv), Susan Bassnettová (Warwick), Katrin van Bragtová (Lovaň), Lieven D’hulst (Lovaň, později Antverpy), Zohar Shavitová (Tel Aviv), Maria Tymoczková (Amherst, USA), Shelly Yahalomová (Tel Aviv), Theo Hermans (Warwick, později Londýn), později ještě Dirk Delabastita (Lovaň, později Namur, Belgie), Saliha Pakerová (Istanbul), Theresa Hyunová (Soul, Toronto) a další (Hermans 1999:12).

Hermans hlavní vědce, kteří se konferencí zúčastnili, tedy „Holmesovu skupinu“, označuje jako tzv. „invisible college“, kterou rozumí „personální a intelektuální síť, jejíž členové udržují pravidelný neformální kontakt, pracují na společných projektech a publikacích, často ve svých člancích a knihách odkazují na publikace ostatních a jejíž hlavní hráči dlouhodobě formují disciplínu a její základní myšlenky“ (Hermans 1999:11). Právě spolupráce těchto vědců vytvořila předpoklady pro rozvoj translologie v osmdesátých letech.

Hermans (1985:10-11) jejich společné názory a postoje shrnuje následovně: „[...] chápání literatury jako komplexního a dynamického systému; přesvědčení, že by mělo

⁵⁰ Holmes & Lambert & van den Broeck (1978:vii): „First to discuss major topics in present-day translation studies in order to arrive at a better understanding of both theoretical criteria for characterizing literary translations and useful categories and methods for describing literary texts. Second, to make an attempt at defining the proper place of the study of translation(s) within the whole of literary studies today by highlighting the role and function of translated texts within the literary continuum.“

⁵¹ Lambert (1988: 55): „[...] firstly, a systematic discussion on the basis of the best known (including East-European) translation theories; secondly, there was a confrontation between theoretical and ‘historical’ assumptions and research.“

docházet k neustálé interakci mezi teoretickými modely a empirickými případovými studii; deskriptivní, cílově orientovaný, funkční a systémový přístup k literatuře; zájem o normy a omezení, které řídí produkci a recepci překladů, o vztah mezi překladem a ostatními typy zpracování textů a o pozici a roli překladů v rámci jednotlivých literatur i v rámci interakce mezi literaturami.⁵²

3.5 Označení „manipulační škola“

Za určitý nedostatek v souvislosti s rozvojem translatologie na výše uvedených konferencích považuje Snell-Hornbyová (2006:48) skutečnost, že práce hlavních vědců zůstaly mimo rámec konferencí jen složitě přístupné, protože některé příspěvky byly publikovány pouze v holandštině či hebrejštině a navíc Holmesův výbor statí z lovaňské konference během několika málo let již nebyl k dostání. O to důležitějším milníkem se stala v roce 1985 publikace Hermansova souboru nejvýznamnějších statí výše zmiňovaných teoretiků, která vyšla pod názvem *The Manipulation of Literature*. Zde Hermans (1985:11) v předmluvě uvádí, že „z pohledu cílové literatury každý překlad implikuje určitou míru manipulace výchozího textu za nějakým účelem.“⁵³ Právě z názvu tohoto souboru statí se vyvinulo pozdější označení „manipulační škola“ („Manipulation School“ nebo též „Manipulation Group“). Jak uvádí Snell-Hornbyová (2006:48), toto označení bylo poprvé použito v roce 1987 během živé diskuze na konferenci pořádané v rámci výzkumného projektu göttingenské Georg-August-Universität („Göttingen Research Project 309 on Literary Translation“), který se zabýval literárním překladem.

Lambert⁵⁴ uvádí, že toto anachronistické označení neodpovídá realitě, protože nešlo o jednotnou skupinu vědců, nýbrž o různé jednotlivé skupiny. Hermans, který byl pouze pasivním účastníkem lovaňské konference, se sice rozhodl slovo manipulace použít

⁵² Hermans (1985:10-11): „What they have in common is, briefly, a view of literature as a complex and dynamic system; a conviction that there should be a continual interplay between theoretical models and practical case studies; an approach to literary translation which is descriptive, target-oriented, functional and systemic; and an interest in the norms and constraints that govern the production and reception of translations, in the relation between translation and other types of text processing, and in the place and the role of translations both within a given literature and in the interaction between literatures.“

⁵³ Hermans (1985:11): „[...] from the point of the target literature, all translation implies a degree of manipulation of the source text for a certain purpose.“

⁵⁴ Rozhovor z roku 2005, videozáznam na adrese <http://isg.urv.es/cetra/interviews.html> [cit. 23. 11. 2012].

v názvu své knihy, podle Lamberta se však nejednalo o žádné programové prohlášení.⁵⁵ Označení „manipulační škola“ odmítá i Gideon Toury: „Podle mě žádná manipulační škola nikdy neexistovala – alespoň ne ve smyslu školy – jednalo se pouze o skupinu lidí, kteří našli dva společné jmenovatele: (a) byla to skupina lidí zhruba stejného věku, kteří byli rádi spolu a rádi hovořili. (b) Sdíleli jsme nespokojenost s tehdejší situací a obecný názor na to, jak ji změnit. Škola se z toho ale nikdy nevyvinula.“⁵⁶

Jak je patrné z uvedených komentářů, vědci této „skupiny“ odmítají označení „škola“, protože se obávají zařazení do jedné společné kategorie, které by tak zdánlivě mazalo rozdíly mezi jednotlivými autory; pojem manipulace pro ně v tomto smyslu obsahově problematický není. Jak připomíná Snell-Hornbyová⁵⁷, manipulační škola se bezesporu stala na dlouhou dobu určitou značkou, která se velmi dobře „prodávala“. V osmdesátých letech postupně došlo k diferenciaci teoretických přístupů a oddálení polysystémové koncepce a „manipulačního“ pojetí spojovaného zejména s dílem Lefevera a Bassnettové.⁵⁸

V souvislosti s označováním těchto směrů v rámci translatologie je potřeba připomenout, že deskriptivní pojetí je někdy terminologicky nesprávně stavěno na roveň s polysystémovým přístupem. Jak však připomíná Hermans (1999:8), deskriptivní pojetí výzkumu není nikterak podmíněno použitím systémových nebo polysystémových teorií. Deskriptivně orientovaní teoretici bývají v angličtině také někdy označováni jako „Low Countries Group“ či „Tel Aviv-Leuven School“. Použití těchto pojmenování pro souhrnné označení deskriptivního pojetí je s ohledem na pestrost původu a míst působení příslušných teoretiků geograficky nepřesné.

⁵⁵ „The Manipulation school is not born in 76, it is not born with Toury or Zohar; it is born at a moment when a young guy felt the need of disseminating the thing that he had experienced in these different subgroups.“ (přepis z videozáznamu výše uvedeného rozhovoru).

⁵⁶ Toury (2008: 401-402): „I don't think there ever was a Manipulation School – not in the sense of a school – it was just a group of people who found two common denominators: (a) it was about a group of people of about the same age who liked to be with one another and to talk. And (b) what we had in common was displeasure with the existing situation and general direction of thinking about how to change it. But it never crystalized into a school.“

⁵⁷ Rozhovor s Lealovou a Althoffem, *Scientia Traductionis*, n. 9, 2011 (365-388).

⁵⁸ Teorii polysystému od manipulační školy (především Lefeverovy) odlišuje např. Jettmarová (2009) a další; na rozdíly v primárně kulturním zaměření polysystému a pojetí Lefeverovy školy integrující sociologické aspekty jasně poukazuje např. Chesterman (2006:12).

Pro úplnost je rovněž vhodné doplnit, že označení deskriptivní translatologie (v angličtině „Descriptive Translation Studies“) se postupem času, zejména pak v druhé polovině devadesátých let po vydání Touryho *Descriptive Translation Studies and Beyond* (1995) vžilo jako poměrně obecné označení objímající široké spektrum přístupů a postupů hlásících se k základní deskriptivní myšlence.⁵⁹

⁵⁹ Pym (s. 2 výše uvedeného dokumentu *Additional Chapter: Descriptions – The Intellectual Background*): „The name ‘Descriptive Translation Studies‘ (with capitals) was never fully consecrated as such until Gideon Toury’s book *Descriptive Translation Studies and Beyond* [...]. It has since become a flag of convenience for a loose flotilla of innovative scholars.”

4 Dílo André Lefevera

4.1 Raná tvorba

4.1.1 Překlad z pohledu teorie literatury

André Lefevere ve své translatologické tvorbě nahlíží na otázku překladu primárně z pohledu literárního vědce a tato perspektiva je patrná již z jeho raných děl. V článku *The Translation of Literature: An Approach*, který vyšel v časopise *Babel* v roce 1970, tedy v době, kdy Lefeverovi bylo 25 let, se autor snaží formulovat teorii překladu na základě teorie literatury. Literaturu přitom definuje jako „transformaci světa, ve kterém má literatura svůj původ, a jako taková je jeho součástí, avšak tento svět zároveň částečně přesahuje“⁶⁰. Současně připomíná zcela zásadní vliv sociokulturního prostředí dané civilizace na obsahové a formální zpracování situací a konfliktů zobrazovaných v literárních dílech. Literární dílo podle Lefevera vzniká výběrem prvků daného jazyka, jejich stylizací, transformací na základě „odklonu od všeobecně přijímané jazykové normy“⁶¹ a „sekundární organizace“ jazykových prostředků (1970b:75). Odklon od všeobecně přijímané jazykové normy přitom podle Lefevera probíhá pouze na jazykové rovině, zásadním krokem pro posun na rovinu literární je teprve zmíněná sekundární organizace jazyka, tedy formulace v „jazyce podléhajícím literárním konvencím a postupům“.⁶²

⁶⁰ Lefevere (1970b: 75): „Literature I would define as a transformation of the world in which it originates, and as such very much part of the world, while at the same time partly transcending it.“

⁶¹ Srov. Mukařovský (1932) či Levý (1963).

⁶² Lefevere zde a např. i v *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint* (1975a) pracuje s abstraktním pojmem „literárnosti“ díla; v souvislosti s literárností a sekundární organizací jazyka přitom neodkazuje na dílo ruských formalistů (srov. např. Šklovskij 1933) či českých strukturalistů: „[...] as soon as we use the term ‚secondary organization‘, we enter the realm of literature. The author’s answer-question is articulated in a type of language subject to literary conventions and techniques. The author is free to avail himself of various existing conventions, formal archetypes, such as rhyme, metre, genre, or to create new ones and [...] to transform them into a new totality. [...] the author is also given the opportunity of using what might be called conceptual literary archetypes [...]“ (1970b:75).

Každé literární dílo sestává podle Lefevera (1970b:76) z obsahu („substance“) a formy („form“), kterou je obsah vyjádřen.⁶³ U formy přitom Lefevere rozlišuje následující tři složky, resp. roviny: textualitu, kontextualitu a intertextualitu. Textualitou rozumí „výsledek transformace běžného jazyka daného typu civilizace do jazyka literárních děl příslušné civilizace“; předpokládá tedy určitou obecně danou literárnost jazyka. Kontextualitu chápe jako „zahrnutí určitých rysů sociokulturního prostředí, v němž dílo vzniklo, do díla samotného“, tedy jako sociokulturní obtisk prostředí v díle. Intertextualitu pak Lefevere definuje v duchu díla Kristevové (1968) jako „výsledek transformace určitých formálních a/nebo pojmových literárních archetypů do konkrétních formálních vlastností díla“. V pod vlivem Kristevové Lefevere ve zmiňovaném článku rovněž pracuje s pojmy „genotext“ a „fenotext“, kdy genotext představuje určité jazykové a kulturní prostředí do jisté míry predeterminující vznik daného textu⁶⁴ a fenotext je pak konkrétní souhrn obsahu, intertextuality, kontextuality a textuality a jako takový se může stát genotextem pro další díla.⁶⁵

Ve vztahu k překladu považuje Lefevere (1970b:77) obsah díla a složku intertextuality za prvky, které již svou povahou vybízí k překladu (čtenář podle Lefevera přirozeně každý obsah přinejmenším přeformuluje a konfrontuje s jinými čtenáři; intertextualita určitého díla zase umožňuje lepší porozumění literatury, jejíž je text součástí, i dalších děl této literatury). Složky textuality a kontextuality pak podle Lefevera představují překážky, které překladatel musí překonat: ztrátou přímého vztahu se sociokulturním prostředím vzniku díla tyto dvě složky totiž znesnadňují převod obsahu. Při překladu je proto podle Lefevera zapotřebí identifikovat obsah, zbavit jej jeho „socio-kulturně podmíněného, zastaralého hávu“ a zformulovat obsah s ohledem na nové, odlišné sociokulturní prostředí.⁶⁶ Překladatel tedy musí při překladu určitého díla (fenotextu) identifikovat na rovině obsahu, textuality, kontextuality a intertextuality jeho

⁶³ Srov. Levý (1963).

⁶⁴ Lefevere (1970b:76): „The genotext of a work consists of the conflict situation the author is faced with, the socio-cultural background against which he writes, the literary archetypes and the language he uses.“

⁶⁵ Lefevere (1970b:76): „When the work is written, it may itself become part of the socio-cultural background against which it was written. The type of civilisation which provided the material, the genotext, receives transformation, the phenotext, which in its turn, may be used as genotextual material.“

⁶⁶ Lefevere (1970b:77): „The translator’s task will be to break down the barriers of textuality and contextuality. To translate is to liberate substance, to divest it of its socio-culturally modified, obsolete disguise, and to articulate it in terms of a new, different socio-cultural background.“

genotextový původ, interpretovat tyto genotextové prvky z pohledu nového prostředí, aplikovat svůj literární talent (protože, jak Lefevere připomíná, překlad není pouhým nahrazením jazyka) a vytvořit na základě genotextových informací nový fenotext, který „nebude reprodukcí, nýbrž ekvivalentem originálu“ (Lefevere 1970b:77).

Proces vzniku literárního překladu je podle Lefevera (1970b:77) obdobou procesu vzniku původních literárních děl, pouze s tím rozdílem, že překladatel je ve své činnosti omezen závazkem převádět pouze genotextové prvky předurčené autorem originálu.⁶⁷ Nicméně v tomto rámci má překladatel plnou svobodu pro uplatnění vlastního talentu a měl by se snažit, aby „textová složka literárního překladu měla literární hodnotu ekvivalentní k literární hodnotě originálu“ (1970b:78). V souvislosti s převodem „literárností“ v překladu se Lefevere staví kriticky k překladatelům, kteří se snaží zajistit dostatečnou „literárnost“ svého překladu přidáváním a doplňováním literárních frází a klišé („literature-adders“). Určitým protipólem takovýchto překladů jsou pak podle Lefevera tzv. „metatexty“, které v této své stati z roku 1970 chápe jako texty „bez vlastní literární existence“, čtené vždy v kombinaci s originálem a představující tak spíše akademický či kritický komentář k originálu.⁶⁸

Zcela v souladu s výše popsaným přístupem tedy Lefevere požaduje, aby překladatel literárních děl měl především literární vzdělání („should be – first and foremost – a man of letters“). Znalost obou jazyků je podle Lefevera pro činnost literárního překladatele nutným předpokladem, zásadní je však znalost „sekundární organizace cílového jazyka“ a cílové literatury v době překladu, aby překlad mohl pro dobové čtenáře „fungovat jako literatura“. Role jazyka jako překážky v překladu je podle Lefeverova tvrzení z roku 1970 často přeceňována: podle jeho názoru by „pasivní znalost

⁶⁷ Lefevere (1970b:77): „Unlike the author of the original the translator is not completely free in his choice of genotextual elements: he is under the obligation to transform only those genotextual elements which have been pre-selected by the first author. Moreover, he is not allowed to impress the stamp of his own originality on the work he is creating anew.“ Srov. sémantické a stylistické instrukce (Popovič, 1975).

⁶⁸ Lefevere (1970b:78): „The metatext is a text which does not possess a literary existence of its own. It is never read for its own sake, but for the sake of, and in combination with the original. Because it translates only the textuality of the original, neglecting its other components, it is not itself a work of literature.“ Lefevere používá termín „metatext“ ve významu, který se obsahově nepřekrývá s Popovičovým pojetím metatextu. Ve svých pozdějších dílech Lefevere s „metatextem“ v tomto významu dále nepracuje; odlišný je rovněž význam pojmu „metaliteratura“ používaného v Lefeverově příspěvku z lovaňské konference v roce 1976 (viz oddíl 4.2.2 této práce).

výchozího jazyka (doplněná použitím dobrého metatextu) v kombinaci se schopností produkovat umělecké literární dílo v cílovém jazyce“ měla být dostačující (1970b:78).

Rovina kontextuality, tedy převod sociokulturně specifických prvků, může podle Lefevera z pohledu účinku na čtenáře být dokonce důležitější než zpřístupnění textu na rovině jazykové. V souvislosti s řešením překladatelských problémů na rovině kontextuality připomíná, že vysvětlující poznámky k textu v překladu tlumí přímý efekt textu na čtenáře, a prosazuje proto začleňování vysvětlivek do textu. Překladatel by zde měl opět reinterpretovat odpovídající genotextové elementy pro potřeby cílové civilizace a snažit se najít „nejbližší ekvivalent ve vlastní kultuře“ (1970b:78). Nutným předpokladem pro odpovídající převod je tedy podle Lefevera (1970b:78), aby překladatel byl „občanem dvou světů, členem dvou civilizací, aby byl schopen přeložit sociokulturní rámec jednoho světa do světa druhého.“

Z výše uvedeného je patrný soulad Lefeverovy rané tvorby s dobovou preskriptivní orientací, s čímž souvisí i jeho požadavek ekvivalence v překladu, kterou však blíže nedefinuje. Rozbor uvedené statě zároveň dokládá, že Lefevere již na začátku sedmdesátých let věnuje značnou pozornost sociokulturním aspektům překladu. V jeho přístupu lze nalézt některé shodné rysy s Levého nebo Popovičovým pojetím překladu – např. požadavky na znalost výchozí i cílové kultury a literatury, závazek překladatele řídit se „instrukcemi“ obsaženými v originálu, snahu o zachování účinku na čtenáře či obecné pojetí překladu, které odpovídá smyslu iluzionistického překladu podle Levého.

4.1.2 Typy překladu

V roce 1975 Lefeverovi vyšlo několik odborných článků a především monografie *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint*, která jasně dokládá jeho směřování v oblasti zkoumání překladu. Lefevere ve zmíněné monografii kritizuje dobový nedostatek obecného a uceleného přístupu ke studiu literárního překladu. Výzkum v této oblasti se podle jeho názoru věnuje často jen nesourodým vzorkům textů a neumožňuje tak formulaci obecnějších závěrů. Ve svém díle se Lefevere proto soustředí na „samotný překladatelský proces a vliv kontextu na originál i jeho překlad, bez zbytečného zaměření

na vztah překladatele a překládaného“ a snaží se nevěnovat příliš mnoho pozornosti „fascinujícím detailním otázkám, které [...] často zastíní celkový obraz“ (1975a:4).

K otázce oprávněnosti existence samostatné vědecké disciplíny věnující se překladu Lefevere v roce 1975 nezaujímá jasné stanovisko, nicméně jednoznačně odkazuje na potřebu zkoumat překlad odpovídajícím vědeckým přístupem.⁶⁹ Ve své monografii se zabývá studiem literárního překladu na empirickém základě, kdy překlad chápe jako „specifickou funkci literatury“ a literaturu potažmo jako „specifickou funkci jazyka“ (1975a:5).

Monografie *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint* se dělí na tři hlavní oddíly nazvané „Descriptive“, „Prescriptive“ a „Applied“. Předmětem deskriptivní části díla je rozbor šedesáté čtvrté básně římského básníka Gaia Valeria Cattula v latinském originále a jedenadvaceti anglických překladech, které vznikly v letech 1870 až 1970. Na tomto empirickém základě Lefevere (1975a:4-5) představuje šest základních typů překladu poezie⁷⁰ a shrnuje jejich charakteristické vlastnosti, přednosti a nevýhody.⁷¹ Jednotlivými typy jsou následující: fonémický, doslovný, metrický, překlad verše prózou, rýmovaný a překlad blankversem (resp. metrem odlišným od originálu nebo určitou formou „organického verše“).

Fonémický překlad („phonemic translation“) se snaží zachovat věrnost zvukové stránce originálu, což představuje značné omezení pro zachování návaznosti na originál v ostatních rovinách. I v rámci zvukové roviny se však podle Lefevera může jednat přinejlepším o pouhý přibližný obraz originálu, protože zvukový převod je nutně filtrován „fonémickou sítí“ („phonemic grid“) cílového jazyka. Přijatelného výsledku může fonémický překlad dosáhnout pouze v případě, že cílový jazyk nabízí možnost využívat etymologicky příbuzná slova, a při překladu vlastních jmen a slov zvukomalebných.

⁶⁹ Lefevere (1975a:5): „Whether 'there has not been nor can there be a science of translation' only time will tell, but translation 'can and should' certainly 'be studied scientifically'“.

⁷⁰ Lefevere ve své monografii odkazuje na zmiňované typy jako na typy literárního překladu, nikoliv explicitně jako na typy překladu poezie.

⁷¹ Lefevere uznává značnou rozmanitost „různých typů literárního překladu“, domnívá se však, že všechny další podtypy lze obecně přiřadit k uvedeným šesti základním kategoriím (1975a:4). Omezení analýzy pouze na jeden originál a jeho překlady ospravedlňuje argumentem, že základní procesy jednotlivých hlavních typů překladu jsou vždy stejné bez ohledu na výchozí text. Dokladem zde podle jeho názoru je i zjištěné uplatňování stejných procesů a postupů v překladech různých překladatelů, kteří se řadí ke stejnému „typu“ překladu (1975a:5).

S ohledem na omezení, která fonémický překlad uvaluje na ostatní roviny převodu, vede tento způsob překladu podle Lefevera často pouze k hybridnímu produktu, který je spíše dokladem překladatelovy invence než odrazem originálu (1975a:26).

Doslovný překlad („literal translation“) vychází ze snahy o zachování věrnosti smyslu výchozího textu, resp. smyslu slov v něm obsažených. Neexistence uspokojivých ekvivalentů v cílovém jazyce však překladatele vede k potřebě přidávat do cílového textu vysvětlení nebo naopak vynechávat části výchozího textu, což je v rozporu s principem doslovnosti. Rozdíly v syntaktických systémech jazyků a nemožnost dosáhnout shodné komunikační hodnoty sdělení v cílovém jazyce pak navíc podle Lefevera (1975a:37) nutí překladatele vytvářet syntakticky hybridní text, který v konečném důsledku zkreslí smysl i komunikační hodnotu originálu a nezpřístupní čtenáři daný text jako umělecké literární dílo.⁷²

Překlad za pomoci metra originálu se stejně jako dva předchozí zaměřuje pouze na zachování jednoho aspektu výchozího textu, čímž vytváří výrazná omezení pro převod smyslu, komunikační hodnoty a syntaxe výchozího textu. Snaha o zachování metra podle Lefevera (1975a:38) vede překladatele k nepřirozené deformaci slov cílového jazyka (např. morfologické adaptaci, tedy k vynechávání či přidávání morfémů), k posunům v komunikační hodnotě, k používání slov, které do cílového jazyka běžně nepatří, ale kterým jeho mluvčí rozumí, k používání archaismů a klišé a v neposlední řadě k duplikacím a používání vycpávkových slov („padding“). V důsledku těchto jevů metrický překlad podle Lefevera (1975a:42) rovněž obecně nezpřístupňuje originál jako hodnotné literární dílo.

Překlad poezie prózou je podle Lefevera v porovnání s výše uvedenými typy překladu lépe schopen zajistit přesnost převodu a návaznost na výchozí text, jakož i elegantněji vyřešit mnohá jazyková úskalí. Přesto jej však Lefevere stále považuje za hybridní strukturu, která jen stěží docílí kýžené rovnováhy; jako hlavní nedostatky překladu poezie prózou vnímá neschopnost prózy upoutat čtenářovu pozornost k určitému

⁷² Lefevere (1975a:96-97) uznává případný přínos doslovného překladu v interlineární podobě pro studijní účely, v literárním smyslu však považuje doslovný překlad za „škodlivý“.

slovu tak silně jako poezie (což nutně vede ke ztrátě komunikační hodnoty) a složitost dosažení odpovídající rytmičnosti textu v próze.

Rýmovaný překlad podle Lefevera představuje pro překladatele hned dvojnásobné omezení, protože jej nutí dodržovat určité metrum a zároveň závazek rýmu. Snaha o rýmovaný překlad je tedy podle jeho názoru od počátku odsouzena k neúspěchu⁷³ a rýmovaný překlad často zprostředkuje čtenáři cílového textu pouhou karikaturu originálu (1975a:61).

Nejméně kriticky se Lefevere ve svém výčtu typů překladu staví k překladu blankversem, za jehož hlavní přednosti považuje větší přesnost převodu a vyšší stupeň literárnosti než u ostatních typů (1975a:76). Zároveň však jasně poukazuje na úskalí spojená s překladem do blankversu: zejména složitost zachování metra a současně potřebu vyvarovat se „ubíjející pravidelnosti“, ke které blankvers často stahuje celou báseň (1975a:61). Dosažení přirozeně znějícího překladu v blankversu tedy podle Lefevera vyžaduje od překladatele značné úsilí a práci s mnoha různými prostředky (asonance, vnitřní rým, délka veršů, tautologie, repetice, parafráze atd.).

Překlad a jeho šest hlavních typů Lefevere v monografii *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint* stejně jako v článku *The Translation of Poetry: Some Observations and a Model* (1975b) odlišuje od verze („version“) a imitace („imitation“). Rozlišujícím kritériem je přitom postoj jejich autora k interpretaci díla. Překladatel se snaží reprodukovat interpretaci dle původního autora, zatímco autor verze má sice k dílu obdobný interpretační postoj jako původní autor, ale snaží se tuto interpretaci zprostředkovat příjemci hovořícímu jiným jazykem v jiné době, místě a tradici prostřednictvím zásadních změn ve struktuře a formě textu.⁷⁴ Imitace pak podle Lefevera představuje zcela svébytnou interpretaci díla, která v podstatě vede ke vzniku nové básně, pro niž byl originál pouhým východiskem (1975a:76).

⁷³ Lefevere (1975a:49): „The rhyming translator enters into a double bondage. [...] In the case of translation in which rhyme and metre have to be modelled to match pre-selected and pre-arranged materials, the search for a satisfactory solution is doomed from the start.“

⁷⁴ Lefevere (1975a:84): „Yet the version-writer seems convinced that the interpretation of the theme can only be brought across to a reader who speaks a different language and belongs to a different time, place and tradition, through fairly substantial changes in both the structure and the texture of the source text. The version writer does not, in fact, translate the source text.“

4.1.3 Nároky na překladatele

Lefeverova kritika jednotlivých typů překladu i mnoha existujících překladů cílí na často příliš úzký náhled na překládané texty (tedy zaměření pouze na jeden aspekt textu – viz výše) a s tím související nedostatečné zohlednění komplexnosti díla a jeho kontextu. Obsah díla totiž podle Lefevera (1975a:84) úzce souvisí s jeho jazykem, dobovým a místním zařazením a danou literární tradicí.⁷⁵ Potřeba překladu díla podle jeho názoru vzniká ve chvíli, kdy čtenář „hovoří jiným jazykem (nebo pozdější vývojovou formou jazyka původního autora), žije v jiné době a/nebo místě a je součástí jiné kulturní tradice“ (1975a:99). Úkolem překladatele pak je zpřístupnit výchozí text a interpretaci daného tématu ve smyslu autora originálu pro čtenáře, který nezná prostředky („variance“) použité autorem originálu. Tyto prostředky přitom překladatel musí nahradit jejich ekvivalenty v jiném jazyce, době, místě a tradici, a to nejen v rovině jazykové, ale na všech rovinách zároveň.⁷⁶

Na základě těchto rámcových požadavků se Lefevere v oddíle monografie *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint* věnovaném preskripci snaží zformulovat základní kompetenční nároky na osobu překladatele. Uznává, že vzhledem k neustále pokračujícímu vývoji literatury nelze vytvořit vyčerpávající seznam pravidel pro tvorbu překladů, definuje však čtyři základní kompetence, které překladatel potřebuje, aby se mohl uspokojivým způsobem vypořádat s překladem textů náležejících do jiné doby, jiného místa a tradice (1975a:101).

Prvním předpokladem na straně překladatele je podle Lefevera schopnost „pochopit výchozí text jako jeden celek, jako úplnou strukturu“, což nutně vyžaduje hlubokou znalost literárních, sociálních a kulturních souvislostí výchozího textu, nikoliv pouhé jazykové znalosti (1975a:101).

⁷⁵ Lefevere (1975a:84): „The freedom of the theme is inevitably circumscribed by the concentric circles of language, time, place and tradition.“

⁷⁶ Lefevere (1975a:99): „The translator’s task is precisely to render the source text, the original author’s interpretation of a given theme expressed in a number of variations, accessible to readers not familiar with these variations, by replacing the original author’s variations by their equivalents. He cannot be allowed to stop short after he has tried to replace the language variation only.“

Druhým požadavkem je schopnost „měřit komunikační hodnotu i smysl výchozího textu a následně je nahradit cílovým textem, který se co nejvíce přiblíží stejné komunikační hodnotě“ (1975a:102). Předpokladem dosažení tohoto cíle je, že všechny morfologické, sémantické, syntaktické a strukturní odchylky v cílovém textu mají svůj základ v odpovídajících odchylkách výchozího textu (a zároveň že specifika výchozího textu nejsou opravována a neutralizována). Překladové ekvivalenty by přitom měly v cílovém textu pocházet z odpovídajících stylistických oblastí cílového jazyka⁷⁷ a v překladu by nemělo docházet k oslabení komunikační hodnoty (1975a:100).

Třetí klíčovou překladatelskou kompetencí je pak podle Lefevera schopnost rozlišovat v oblasti prvků souvisejících s dobou, místem a tradicí prvky kulturně vázané („culture-bound elements“), které pouze odrážejí dobovou kulturní tradici výchozího textu, a strukturně vázané prvky („structure-bound elements“), které mají význam pro správné pochopení díla v jeho původním kontextu. Strukturně významné prvky se vztahem k době, místu a tradici je podle Lefevera zapotřebí obecně „zachovávat bez modernizace“⁷⁸, ale zároveň je v cílovém textu „co nejekonomičtěji vysvětlit“ (1975b:389). Modernizace není podle Lefevera žádoucí ani v případě prvků, které si čtenář snadno spojí s obdobnými skutečnostmi z vlastní doby, prostředí či tradice.⁷⁹ V ostatních případech strukturně méně významných prvků považuje Lefevere modernizaci za povinnou; případnou ztrátu přesnosti převodu podle jeho názoru jednoznačně kompenzuje srozumitelnost a přístupnost pro čtenáře; bez modernizace vzniká text, který je pro čtenáře nejasný nebo jej nutí k neustálému používání lexikonu (1975a:100, 1975b:389). V této souvislosti je na místě připomenout, že Lefevere v souladu se svým předchozím i pozdějším dílem odmítá používání poznámek pod čarou

⁷⁷ Srov. Levý (1963), Miko (1969, 1970) či Popovič (1975).

⁷⁸ Lefevere odmítá kategorický postoj k modernizaci v překladu: Mathesiův požadavek, aby překlad zněl, jako kdyby autor žil v době překladatelově a mluvil jeho jazykem, musí podle Lefevera při důsledné aplikaci nutně vést k „absurdním anachronismům“, kategorické odmítnutí aktualizace pak zase ponechává mnoho pasáží text pro čtenáře překladu nesrozumitelných (1975a:100); na Mathesia přitom odkazuje nepřímě na základě Procházkovy statě „Notes on Translating Technique“ uvedené v Garvinově souboru *A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style* (1964).

⁷⁹ Lefevere (1975a:100): „It is also unnecessary to topicalize those time-place-tradition elements in the source text which can, in the reader's mind, easily be linked to analogous elements in the time, place, and tradition in which the target text originates.“

či na konci díla, protože narušují celistvost díla, odvádí pozornost čtenáře a znemožňují mu vnímat text jako literární dílo (1975a:87).

Příkladem kulturně vázaného prvku, který má vliv na konkrétní díla, je pro Lefevera literární tradice (1975b:389). Ta ovlivňuje „kód“, ve kterém je daný obsah zpracován ve výchozím jazyce a který je podle Lefevera zapotřebí nahradit kódem zaujímavějším v literární tradici cílového jazyka zhruba stejnou pozici. Právě schopnost vybrat z literární tradice cílového jazyka formu, která bude „co nejbližší odpovídat postavení výchozího textu v literární tradici výchozího jazyka“, je Lefeverovou čtvrtou základní kompetencí překladatele. V případě, že by však volba dané formy příliš omezovala překladatelovy možnosti „výběru jazykových prostředků odpovídající komunikační hodnoty“, je překladatelovou „výsadou a povinností“ vytvořit novou odpovídající formu a umožnit tak cizí literatuře ovlivnit vývoj literatury domácí a obohatit vlastní jazyk (1975a:102).⁸⁰

Vedle výše zmíněných čtyř základních kompetencí Lefevere zmiňuje pátou, která podle jeho názoru dokládá nemožnost stanovení všeobecně platných pravidel pro překlad, a sice „schopnost interpretovat obsah výchozího textu stejným způsobem jako autor originálu“ (1975b:391). Tato schopnost, která překladatele jasně odlišuje od autorů „verzí“ a „imitací“ (viz výše), by měla překladateli zamezit v nepřiměřené aplikaci vlastní interpretace a měla by mu pomoci ve snaze o docílení „ekvivalentního efektu“ (1975a:103).

Lefevere uznává, že žádný překlad nemůže být dokonalou reprodukcí originálu, nicméně v souladu s uvedenými požadavky na překladatele se s odkazem na Popoviče domnívá, že nejvhodnější možností je přistupovat k překladu nikoliv na základě „zastaralé opozice věrnosti a volnosti“, nýbrž na principu věrnosti originálu na úrovni celku a spíše volného přístupu k detailům (1975a:104).

⁸⁰ Srov. Levý (1963).

4.1.4 Překlad jako prostředek zkoumání literárního vývoje a poetiky

V závěrečném oddílu monografie *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint* nazvaném „*Applied*“ se Lefevere věnuje přínosu překladu coby prostředku pro studium literárního vývoje, pro interpretaci literatury, zkoumání poetiky a rovněž i pro výuku (1975a:105). Přínos zkoumání překladu pro studium literárního vývoje a interpretace souvisí podle Lefevera zejména se schopností překladu obohacovat cílový jazyk a literaturu rozšiřováním slovní zásoby, zaváděním nových stylistických prostředků a žánrů či zprostředkováním nových interpretací daného tématu. S odkazem na Levého (1969) Lefevere připomíná nutnost překladatelovy znalosti vlastní literatury, která mu umožňuje v ní „vyplňovat“ mezery. Překladatel tak podle Lefevera představuje určitou „anténu“ zachycující nové podněty, ale zároveň je strážcem proti přílišným vnějším vlivům (1975a:105).

V oblasti poetiky může studium překladů, resp. srovnávání více překladů daného díla, například nabídnout nový náhled na otázku, jaké interpretace a zpracování daného obsahu jsou považovány za literární dílo a pomoci tak k definici „literárnosti“ a vztahů mezi faktory, které ji zakládají (1975a:108). Zároveň studium překladů může odhalit dobovou představu o literatuře, dobový postoj společnosti k vybraným tématům či poskytnout poznatky o konkurenčních postojích v rámci jedné civilizace a jejich odrazu v literárních dílech (1975a:119).

V neposlední řadě pak Lefevere poukazuje na význam překladu pro výuku a studium literatury: ve výuce literatury je totiž zapotřebí překladů mnoha různých děl, která by jinak zůstala z jazykových důvodů studentům nepřístupná. Současně však Lefevere kritizuje špatnou kvalitu mnoha překladů, které jsou k těmto účelům využívány a které tak zároveň zhoršují postavení překladu a jeho zkoumání jako akademické činnosti (1975a:121). Kvalitní výuka překladatelů – kteří by podle Lefevera měli zosobňovat kombinaci lingvisty, akademika, kritika a tvůrčího autora („creative writer“) – by přitom měla zahrnovat i poznatky získané z komparativního zkoumání výchozích a cílových textů a z výuky literatury obecně (1975a:121).

Lefeverova výše uvedená díla z první poloviny sedmdesátých let jasně ukazují snahu o komplexní náhled na překlad s velkým důrazem na dobové, místně a kulturně specifické prvky, což Lefevere promítá nejen do hodnocení překladů, ale i do svých požadavků na překladatele a do požadovaného přístupu ke zkoumání překladu obecně. Lefeverova definice šesti hlavních typů překladu představuje praktickou kategorizaci nejzákladnějších přístupů k překladu poezie, zároveň je ale také dokladem silných preskriptivních tendencí a hodnotícího postoje. Monografie i článek z roku 1975 zároveň potvrzují Lefeverovu – byť s ohledem na jazykovou dostupnost omezenou – znalost Levého (zejména na základě statě *Translation as a Decision Process* z roku 1967 a monografie *Die literarische Übersetzung: Theorie einer Kunstgattung* z roku 1969) a Popoviče (především na základě statě *The Concept 'Shift of Expression' in Translation Analysis* z roku 1972).

4.2 Příspěvky na lovaňské konferenci v roce 1976

4.2.1 Překlad jako metaliterární činnost

Na konferenci konané v Lovani v roce 1976 André Lefevere přednesl dva příspěvky, které byly následně publikovány jako součást sborníku z této konference (Holmes & Lambert & van den Broeck 1978). V první z obou statí, nazvané *Translation: Focus of the Growth of Literary Knowledge* (dále jako Lefevere 1978a), Lefevere jasně odlišuje nevědeckou disciplínu produkce literatury od metaliteratury⁸¹ jako vědecké disciplíny, která formuluje tvrzení o literatuře a jejímž hlavním úkolem je napomáhat zpřístupňování literárních produktů jinak nepřístupných (1978a:7). Metaliteratura přitom podle Lefevera sestává z dvou dílčích oblastí, a sice překladu a komentáře.⁸²

⁸¹ Lefevere zde pracuje s pojmem „metaliteratura“ ve významu, který nijak nenavazuje na pojem „metatext“ ve smyslu statě *The Translation of Literature: An Approach* z roku 1970 (viz oddíl 4.1.1).

⁸² „Komentář“ zde Lefevere (1978a:20) blíže nespecifikuje, pouze poznamenává: „[metaliterature] will be seen to consist of two sub-disciplines, one of which, translation, can be said to be scientific to a higher degree than the other, commentary (which I take to include the establishing and editing of texts).“

Z metaliteratury jako vědeckého studia literatury přitom vyřazuje kritiku⁸³ a zároveň pro metaliteraturu odmítá základ vycházející z logického pozitivizmu či hermeneutiky. Literaturu přitom Lefevere (1978a:18-19) chápe ve smyslu Wittgensteinova a Toulminova díla jako „jazykovou hru uvnitř jazykové hry kultury“, jejímž „ideálem“ je popis zážitků v jejich osobních a sociálních rozměrech, jakož i získávání a sdílení znalostí. K těmto účelům slouží určitý repertoár postupů a prostředků (žánr, zápletka, symbolika, různé vrstvy jazyka atd.), které jsou neustále dále modifikovány, aby splnily určitý „ideál“ literatury. Právě toto hledání ideálních řešení pak Lefevere (1978a:19) ve své studii považuje za sílu stojící za změnami v literatuře.

Ve stati se Lefevere snaží doložit, že překlad je jako metaliterární disciplína vhodnější pro zpřístupňování literárních děl než komentář a že překlad je oproti komentáři rovněž disciplínou vědeckější. Ústředním pojmem statě je „literární vědění“ („literary knowledge“), do něhož Lefevere zahrnuje nevědecké poznatky (prožitky, které lidé získávají a sdílejí prostřednictvím čtení a psaní), vědecké znalosti literárních postupů pro popis prožitků a rostoucí množství vědeckých metaliterárních poznatků (1978a:20). V těchto třech rovinách také podle Lefevera probíhá inherentní vývoj literárního vědění, a sice v neustálé interakci s vnějšími silami („extrinsic powers“) ekonomickými, sociálními, kulturními a osobními. Vývoj je přitom podle Lefevera (1978a:21) vždy způsobený člověkem a spočívá ve vytváření nových kombinací stávajících prvků, které si vzájemně konkurují a mezi nimiž „přežívají jen ty nejsilnější“.

Vnější síly svůj vliv prosazují v časopisech, nakladatelstvích a institucích literatury a metaliteratury. Právě zde mohou tyto síly některé části vědění potlačovat a zároveň šířit ty jeho části, které jim vyhovují a které mohou využít k upevnění vlastní moci. Jejich prostředky přitom sahají od cenzury, nevydání díla, jeho neuznání až po zapuzení autora či v krajních případech rozhodnutí o jeho životě či smrti. Lefevere zde připomíná značný vliv finančního zisku jako externího faktoru uplatňujícího se v západních kulturách. Kritériem pro vydávání literatury i metaliteratury by přitom měla podle Lefevera být hlavně otázka, zda přispívá k rozvoji literárního vědění, k němuž lze

⁸³ Lefevere (1978a:20): „As opposed to metaliterature, there is the would-be discipline of criticism which combines fetishism of the book with shamanism of the interpreter; science and subjectivity; pedanticism and soul.“

příspěť negativně (účastí v procesu přirozeného výběru), nebo pozitivně, tzn. tvorbou literatury či zpřístupňováním děl (tedy činností metaliterární).

Z uvedeného Lefeverova příspěvku na lovaňské konferenci je zjevný jeho interdisciplinární přehled, který mu umožňuje čerpat modely a metodologické základy i z oblasti sociologie či filozofie (viz odkazy na dílo Ludwiga Wittgensteina, Stephena Toulmina či Karla Poppera). Ze statě je rovněž patrný Lefeverův příklon k dynamickému, evolučnímu pojetí studia literatury a v základních rysech se zde projevuje snaha zohlednit ve studiu překladu i literatury obecně vliv externích sociokulturních a ekonomických vlivů, které se staly základními stavebními kameny jeho pozdější teorie.

4.2.2 Předmět a cíl translologie

Druhý Lefeverův příspěvek z lovaňské konference vyšel v uvedeném sborníku pod názvem *Translation Studies: The Goal of the Discipline* (Lefever 1978b). Lefever v něm představil své představy o cíli a smyslu translologie: navrhuje zde Holmesovo označení translologie („translation studies“) použít pro „disciplínu zabývající se problémy, které přináší produkce a deskripce překladů,“ a jejímž cílem je „vytvoření rozsáhlé teorie, která může být využita také jako návod pro tvorbu překladů“.⁸⁴

Tento náhled kritizuje Hermans, který tvrdí, že formulace byla v rozporu se směřováním celé konference zaměřené na nepreskriptivní, historizující přístup (1999:125). Hermansova výtko však částečně přehlíží širší definici Lefeverova pojetí disciplíny i kontext jeho ostatních děl. V rámci výše zmíněné stati Lefever (1978b:234-235) dodává, že cílem disciplíny není snaha o stanovení pevných preskriptivních pravidel, a požaduje, aby východiskem pro vývoj teorie byly případové studie, s nimiž by teorie byla neustále porovnávána, aby se mohla vyvíjet a nebyla statická. Translologie by se měla podle Lefevera snažit o vytvoření ucelené a relevantní teorie a pomoci v tvorbě překladů, které by co nejlépe využily repertoár postupů a model

⁸⁴ Lefever (1978b:234): „I would like to propose the name ‘translation studies’ for the discipline which concerns itself with problems raised by the production and description of translations. The goal of the discipline is to produce a comprehensive theory which can also be used as a guideline for the production of translations.“ Srov. Holmes (1972) a Toury (1995).

překladatelského procesu, který teorie poskytne.⁸⁵ Teorie by měla rovněž usilovat o popis překladatelského procesu a funkce překladů v přijímající kultuře.

Zároveň by se teorie překladu podle Lefevera (1978b:235) měla vyhnout užívání nadbytečného žargonu a přebujelé terminologie a využívat pokud možno modely a pojmy, které jsou v rámci disciplíny již k dispozici. Takováto teorie by pak mohla pomoci při formulaci literární a lingvistické teorie a překlady vytvořené na základě nezávazných doporučení této teorie by mohly ovlivnit vývoj přijímající kultury.⁸⁶

V Lefeverově vizi translatologie tedy nejde o stanovení normativních pravidel pro tvorbu překladu, nicméně deskriptivní pojetí by podle Lefevera mělo být i jistým přínosem pro praxi. Jak uvádí o pět let později ve stati *Translated Literature: Towards an Integrated Theory* (Lefevere 1981a), není samozřejmě možné nabídnout praktikujícím překladařům návod na překládání.⁸⁷ Studium překladové literatury by však mohlo vést k vytvoření „historické gramatiky překladu“, která by nabídla taxonomický přehled možných řešení překladařských problémů. Takovýto přehled by pro překladaře mohl být mnohem přínosnější než preskripce, protože by jim umožnil se inspirovat, porovnat vlastní kreativitu s ostatními překladaři a plně využít její potenciál v rámci omezení dobového systému (1981a:78).

4.3 Systémové pojetí literatury

Na začátku osmdesátých let se Lefevere v souladu s dobovým vývojem zkoumání překladu staví za chápání literatury jako systému spíše než jako korpusu: literatura je vnímána ne pouze jako soubor textů, nýbrž jako celý proces produkce, distribuce a recepce literárních děl (1983:190). Texty přichází o svoje posvátné postavení, jsou chápány jako něco proměnlivého a literární věda se nesoustředí jen na sdělení a význam

⁸⁵ Lefevere (1978b:235): „Practitioners of the discipline should try to make the theory as complete and relevant as possible [...] and to assist – by translating or taking an active part in the selection of translations – in the production of translations which make the best possible use of the repertoire of procedures and the model of translation process to be provided by the theory.“

⁸⁶ Lefevere (1978b:235): „[...] it is not inconceivable that translations made according to the guidelines tentatively laid down in the theory might influence the development of the receiving culture.“

⁸⁷ Srov. Levý (1963).

textů.⁸⁸ Systémové pojetí literatury podle Lefevera poskytuje ve studiu literatury daleko více prostoru pro překlad a překladovou literaturu než předchozí korpusový přístup, který vycházel z romantického pojetí originálního díla jako jedinečné tvorby génia a který již ze své podstaty nahlížel na překlad negativně, protože jej vnímal jako zásah do jedinečnosti původního díla (1981a:71). Systémový přístup tímto zatížením netrpí a navíc překlady jako „texty vytvářené na hranici mezi dvěma systémy“ jsou podle Lefevera „ideálním úvodem do systémového pojetí literatury“ (1982:4).

Jako na východiska svého modelu literatury jako systému Lefevere odkazuje obecně na práci ruských formalistů, kteří systémové pojetí aplikovali na literaturu, a na obecnou systémovou teorii („General Systems Theory“) prezentovanou např. v díle Ludwiga van Bertalanffyho (1969). Nesnaží se však obecnou systémovou teorii dále rozšiřovat, nýbrž využít jejích výhod pro výzkum překladu. Systémové pojetí lze totiž podle Lefevera (1992c:9-10) poměrně snadno vysvětlit, což má značné pedagogické výhody, vzhledem k aplikaci v ostatních disciplínách lze očekávat jeho vědeckou produktivnost a usnadnění spolupráce literární vědy s dalšími obory a konečně systémové pojetí rovněž nabízí neutrální rámec pro výzkum moci a mocenských vztahů.

Lefevere literaturu chápe jako „jeden ze systémů tvořících (super)systém zvaný společnost“ a tím zároveň implikuje, že společnost, resp. kulturu, chápe jako vnější prostředí systému literatury, přičemž systémy literatury a společnosti jsou vůči sobě vzájemně „otevřené“ a mohou se ovlivňovat. Zdůrazňuje abstraktní povahu systému a chápe ho především jako „soustavu ‚omezení‘ v nejširším smyslu, která působí na čtenáře, spisovatele i přepisovatele“ (1985:225). V souvislosti s vlivem těchto „omezení“ („constraints“) a s vzájemnými vlivy mezi systémem literatury a společností Lefevere svůj model doplňuje o „regulační aparát“, kterému se budeme věnovat podrobně v podkapitole 4.5. Právě zavedení kontrolních mechanismů, větší důraz na vnitřní organizaci systému a jeho interakci s okolím jsou podle Hermanse (1999:125) hlavní rysy, které Lefeverův model odlišují od polysystému Even-Zohara. Od Even-Zoharova polysystému si Lefevere udržuje i terminologický odstup: v roce 1985 například svůj model označuje jako „(super)systém zvaný společnost, do kterého spadají další systémy,

⁸⁸ Lefevere (1984a:191): „Texts are seen as changeable, and changing, their sacred status is lost, their message and their meaning are no longer the *raison d'être* of Literary Studies.“

jako je fyzika, právo a mnoho dalších“ (1985:226), v roce 1989 používá ve stejném významu označení „makrosystém“ (1989:37).

Even-Zoharovu teorii polysystému Lefevere (1983:193) považuje za „jednoduchou, konzistentní a potenciálně produktivní“, nicméně určitá rizika Even-Zoharova pojetí spatřuje v tendencích zacházet se systémy, jako kdyby doopravdy existovaly a ne pouze jako s myšlenými útvary. Kritizuje rovněž nadměrné využívání žargonu, diagramů a tabulek, které označuje dokonce za „sémantický terorismus“, jehož původ předpokládá v Even-Zoharově snaze posílit pozici formující se disciplíny. Za zcela zbytečné považuje Lefevere (1983:194) zavádění opozice primárních a sekundárních činností, jimiž Even-Zohar „vše jen více znejasňuje“, i rozpracovávání principu polarity (tzn. každý systém si časem vyvine vlastní protisystém) a periodicity (tzn. každý systém podléhá v čase změnám). Lefevere totiž v souladu s obecnou systémovou teorií (Bertalanffy 1969) považuje princip polarity a princip periodicity za inherentní vlastnosti každého systému.

4.4 Formulování modelu refrakce

Lefeverův systémový přístup nepopírá, že kanonizovaná díla hrají v jednotlivých literaturách, resp. společnostech, zásadní roli, odklání se však od romantického vnímání těchto děl jako posvátných a od předpokladu, že tato díla existují jen ve své „jedinečné“ formě (1981a:72). Podle Lefevera jsou ústřední texty dané literatury „obklopeny refraktovanými texty“. Refrakcí přitom rozumí „úpravu literárního díla pro jiné publikum s cílem ovlivnit, jakým způsobem bude toto publikum dané dílo číst“ (1982:4). Jde tedy o přepsání určitého textu pod vlivem odlišných jazykových, kulturních, ideologických a poetologických omezení.⁸⁹ V tomto smyslu tedy refrakce v Lefeverově pojetí (1981a:71) zahrnuje i úpravy a přepracování určitého díla v rámci jednoho jazyka, například i převedení literárního díla do formy komiksu či televizního seriálu (ve smyslu Jakobsonova díla tedy vnitrojazykový, mezijazykový i intersemiotický překlad). Jako

⁸⁹ Lefevere (1984a:191): „Refraction is a rewriting of a text in function of different linguistic, cultural, ideological and poetological constraints.“

příklady méně nápadných refrakcí pak Lefevere uvádí literární kritiku, sestavování literárních přehledů, samotnou výuku literatury apod. (1982:4).

S takto různě upravenými formami díla se přitom čtenář často setkává dříve než s originálem, a pokud čtenář nemá z jazykových nebo jakýchkoliv jiných důvodů přístup k originálu v jeho původní formě, jsou refraktované formy jedinou podobou díla, se kterou je kdy konfrontován (např. filmové či komiksové zpracování klasického literárního díla se tak může pro čtenáře/diváka stát „originálem“). A právě z těchto důvodů hrají podle Lefevera refraktované texty – a nejen jejich originály – rozhodující roli při získávání kanonizovaného statusu literárních děl.

Existenci refraktovaných textů Lefevere nepovažuje za nový fenomén, poukazuje však na to, že dříve nebyl k dispozici rámec pro jejich výzkum v širším kontextu alternativní teorie, který se naskytl právě ve formě systémového pojetí (1982:5). Refraktované texty považuje Lefevere (1981a:77) za „sílu, která udržuje literární systém v běhu a žene ho neustále ke konsolidaci či změně“. Mohou totiž vnášet do literárního systému nové poetologické prostředky (žánry, styly, symboly, postavy apod.), čímž nejen nabízí tyto prostředky k využití uvnitř přijímajícího systému, ale umožňují i lepší pochopení ostatních systémů s odlišnými poetikami (1981a:77-78).

Ideologické, poetologické i ekonomické vlivy podle Lefevera působí nejen na proces refrakce, ale i na tvorbu původních textů, a proto ani původní literární tvorba tedy není tak nespoutaná, jak by se mohlo zdát: autoři ve své tvorbě nutně navazují na existující díla a jejich autory, znají poetiku své doby a jsou v tomto smyslu „produktem socializačního procesu“ (1981a:75). Autoři původních děl i refrakcí jsou si zmiňovaných vlivů vědomi, což má jednak přímý vliv na samotný proces tvorby, resp. refrakce, zároveň také nepřímý vliv v tom smyslu, že autor je nucen počítat s tím, že bude pro své dílo muset najít nakladatele a že jeho dílo může být cenzurováno (1981a:75). Pro možnost systematického popisu těchto aspektů Lefevere v roce 1982 doplňuje model refrakce o „regulační aparát“. Tento aparát tvoří osoby a instituce, které drží nad literárním systémem svůj „patronát“ („patronage“), reprezentují určitou ideologii a prosazují – ať už přímo nebo nepřímo – vlastní „kodex chování“ v podobě určité poetiky. Doplněním

modelu literárního systému o tyto aspekty byly jasně vytyčeny hlavní rysy a zaměření Lefeverova modelu pro výzkum překladu.

4.5 „Rewriting“ – přepisování

4.5.1 Význam přepisování

Pojem refrakce Lefevere v polovině osmdesátých let nahradil pojmem „rewriting“, tedy „přepisování“. Jde v podstatě pouze o terminologickou změnu – základní pojetí zůstalo nezměněno, model byl pouze dále rozpracován. První ucelenou prezentací modelu přepisování byl Lefeverův příspěvek do Hermansova souboru statí *The Manipulation of Literature* v roce 1985, dalšího rozpracování se modelu dostalo ve statích a člancích v druhé polovině osmdesátých let a jeho nejúplnější popis je obsažen v Lefeverově *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame* (1992c).

Základní tezí Lefeverova modelu je, že přepisování představuje hnací sílu literárního vývoje a vždy probíhá pod vlivem určité ideologie a poetiky, čímž manipuluje literaturu k tomu, aby v určité společnosti fungovala určitým způsobem. Přepisování je tedy podle Lefevera manipulací prováděnou ve službách moci a může ve svém pozitivním aspektu pomoci ve vývoji literatury a společnosti.⁹⁰ O otázkách přijetí a odmítnutí literárního díla, či o jeho případné kanonizaci, se pak nerozhoduje na základě vnitřní hodnoty díla, nýbrž pod vlivem moci, ideologie, poetiky, institucí a manipulace.

Proto Lefevere odmítá literární vědu založenou na interpretaci, která je vždy nutně ovlivněna jistou ideologií a poetikou, a naopak požaduje, aby se literární teorie soustředila na popis omezení („constraints“), která působí jak na původní tvorbu, tak na přepisování, a na popis interakce mezi psaním a přepisováním, které má vliv na kanonizaci vybraných děl a obecně na vývoj literatury určitým směrem. To znamená, že do středu pozornosti zkoumání se k autorovi dostane i přepisovatel („rewriter“), protože oba do značné míry

⁹⁰ Lefevere (1990:ix): „All rewritings, whatever their intention, reflect a certain ideology and a poetics and as such manipulate literature to function in a given society in a given way. Rewriting is manipulation, undertaken in the service of power, and in its positive aspect can help in the evolution of a literature and society.“

sdílejí zodpovědnost za vývoj literatury (1985:219-220). Právě přepisovatelé totiž vytvářejí „obraz autora, díla, období, žánru a někdy dokonce celé literatury“ (1992c:5).

4.5.2 Kontrolní mechanismy – profesionálové a patronát

Jak bylo naznačeno dříve, Lefevere doplňuje model literárního systému o aspekt kontrolního mechanismu, který zajišťuje soulad jednotlivých podsystémů společnosti.⁹¹ Prvním kontrolním mechanismem, který působí uvnitř a zevnitř literárního systému, jsou profesionálové („professionals“)⁹², kteří mají „výsadní pozici pro poskytování určité služby“ a s tím související „zvláštní autoritu a status“ (1992c:14). Konkrétně jsou profesionály míněni kritici, recenzenti, učitelé literatury či překladatelé. Ti mohou v určitých případech „potlačit dílo, které příliš očividně odporuje představě o tom, jaká by literatura měla (či měla smět) být – tedy její poetice – a představě o tom, jaká by měla (či měla smět) být společnost – tedy ideologii.“ Častěji však profesionálové jednoduše přepisují literární díla tak, aby byla považována za přijatelná pro poetiku a ideologii dané doby a místa (1992c:14).⁹³

Na straně příjemců literárních děl Lefevere rozděluje čtenáře na profesionální a „neprofesionální“ („non-professional readers“). Do první skupiny podle Lefeverova dělení patří výše popsaná skupina profesionálů doplněná o studenty literatury, kteří jinak nejsou k profesionálům explicitně řazeni. Označení neprofesionální čtenář, které Lefevere používá bez jakéhokoliv hodnotícího příznaku, pak představuje „v dnešní globální kultuře většinu čtenářů“, kteří jsou stále více a více konfrontováni pouze s přepisy literárních děl a ne s jejich originály v plném rozsahu (1992c:6).

Druhý kontrolní mechanismus, který působí většinou zvnějšku vlastního literárního systému, Lefevere označuje jako patronát („patronage“) a chápe jej jako reprezentaci „moci (osob a institucí), které mohou podporovat nebo znemožňovat čtení, psaní a přepisování literatury“ (1992c:15). Moc zde Lefevere chápe ve Foucaultově

⁹¹ Lefevere (1992c:14): „There appears to be a control factor that sees to it that the literary system does not fall too far out of step with the other subsystems society consists of.“

⁹² Jak si všímá Hermans (1999:126), Lefevere na profesionály odkazuje na různých místech nekonzistentně rovněž jako na „experty“, „specialisty“ nebo „přepisovatele“.

⁹³ Srov. pojetí překladu jako sekundární činnosti, např. Toury (1995).

smyslu, tedy jako moc, která si svou pozici neudrží jen díky tomu, že nám „něco odříká, ale jako síla, která pohybuje a tvoří, způsobuje potěšení, formuje znalosti, vytváří diskurz“ (Foucault 1980:119).

Zájem patronů je přitom zaměřen primárně na ideologii, v oblasti poetiky delegují svou autoritu na profesionály, kteří mají zajistit soulad literárního systému s ideologií patrona. Svůj vliv na vztah literárního systému k ostatním systémům pak patron (jímž může být jednotlivec, skupina, instituce či sociální třída) realizuje převážně prostřednictvím regulatorních institucí, jako jsou vědecké akademie, orgány cenzury, kritické časopisy a hlavně vzdělávací zařízení.

Lefevre (1985:227) rozlišuje tři aspekty patronátu – ideologický (zejména vliv na výběr a vývoj formy i tématu), ekonomický (patron coby zdroj materiálního zajištění spisovatele či přepisovatele) a aspekt statusu (z historického hlediska přijetí patronátu znamenalo začlenění do společenské elity, v současnosti jde spíše o akceptaci určitého životního stylu či začlenění do určité skupiny nebo subkultury).

Na literární systém pak mohou podle Lefevra působit patronáty diferencované nebo nediferencované. Nediferencovaným patronátem Lefevre rozumí situaci, kdy všechny tři výše uvedené složky patronátu podléhají jednomu patronovi (jako příklad lze uvést historické monarchie či soudobé totalitní státy). V případě diferencovaného patronátu spolu pak aspekt ideologický, ekonomický a aspekt statusu nemusí nutně souviset (např. ekonomicky úspěšné bestsellery, které nejsou nutně spojeny s vysokým statutem autora). V systémech s nediferencovaným patronátem se patron často snaží o zachování stability sociálního systému jako celku, kdy literární produkce má tento cíl podporovat nebo mu alespoň neoponovat (1992c:17).

4.5.3 Poetika

Jako poetiku označuje Lefevre (1985:229) kód, „který umožňuje (minimálně potenciální) komunikaci mezi autorem a čtenářem“ a který má dvě základní složky. Jednak poetika představuje inventář literárních prostředků, žánrů, motivů, symbolů, prototypických postav a situací a jednak má složku funkční, která je představou o tom,

jaká je nebo by měla být role literatury ve společnosti. Je tedy zřejmé, že funkční složka poetiky, která má mimo jiné zásadní vliv na výběr témat relevantních pro danou společnost, je úzce spjata s vnějšími vlivy a je utvářena ideologickými silami v rámci systému (1992c:27). Z uvedené definice překladatelské poetiky je patrná značná podobnost s Touryho normami, kterou přiznává i sám Lefevere.⁹⁴

Geografické hranice působnosti poetiky se nemusí nutně krýt s hranicemi jazyka či etnicky nebo politicky definovaných oblastí, ale jsou často určovány spíše hranicemi společné ideologie, která může být šířena prostřednictvím dobývání nových území nebo vnucena z pozice autority (1992c:31). Za kodifikaci poetiky nesou zodpovědnost literární profesionálové a kodifikace poetiky s sebou pak nutně přináší kanonizaci děl vybraných autorů, kteří svou tvorbou nejlépe splňují nároky dané poetiky. Zde je nutné připomenout, že podle Lefevera (1985:230-231) hrají přepisy v procesu kanonizace minimálně stejně významnou roli jako díla původní, přičemž v systémech s diferencovaným patronátem je velká pravděpodobnost, že se vyvinou paralelně různé kánony prosazované jednotlivými „kritickými školami“, které se vlastní poetiku budou snažit prosazovat jako tu jedinou a správnou.

Po kodifikaci začíná daná poetika „žít vlastním životem“ ve stále menší závislosti na vnějším prostředí a snaží se dosáhnout stabilního stavu. Podle Lefevera (1992c:34) platí: „Náměty a v omezené míře i funkční aspekt poetiky mají inovativní vliv na literární systém jako celek. Inventární komponent poetiky naproti tomu působí spíše konzervativně, což má vliv na způsoby, kterými je možné dané náměty zpracovat.“ Zásadní roli ve vývoji literatury přitom hrají přepisy („rewritten literature“), které jsou často jednak prostředkem boje mezi soupeřícími poetikami a zároveň vhodným ukazatelem toho, do jaké míry si autoři a přepisovatelé osvojili určitou poetiku (1992c:38). Podle Lefevera platí, že žádná poetika není absolutní, nýbrž každá podléhá změně v čase. Přesto se poetiky snaží tuto svou přechodnost popírat, prezentovat se jako nadčasové a „každá dominantní poetika brzdí nebo přinejmenším ovládá dynamiku systému“ (1992c:35).

⁹⁴ Lefevere (1992c:104): „It is hard to find more eloquent proof not only of the existence, but also of the tremendous influence of translation poetics or what Gideon Toury has been untiringly calling ‘translational norms’ over the past decade.“

Mezi tímto popisem poetiky jako „brzdící dynamiku systému“ a funkčním aspektem poetiky jako „inovativním vlivem na literární systém“ je patrný rozpor, který dokládá oprávněnost Hermansovy kritiky (1999:127), podle níž „definice nebyly Lefeverovou silnou stránkou“. Hermans rovněž poukazuje na skutečnost, že se v Lefeverově definici funkční složka poetiky překrývá s definicí poetiky samotné⁹⁵, a navrhuje chápat poetiku v Lefeverově modelu souhrnně jako „repertoár prvků, syntaktickou složku (tedy pravidla pro kombinování prvků repertoáru) a pragmatickou složku, která autorům říká, kdy mohou nebo mají být určité prvky užity“ (1999:127).

Z poněkud jiného úhlu se poetice v Lefeverově modelu věnuje Robinson (1997) a zaměřuje se především na otázku její kodifikace, která má představovat počátek systému. Lefeverův model, stejně jako ostatní systémové teorie, jsou totiž podle Robinsona (1997:32) pro výzkum dynamických změn uvnitř systémů sice velice vhodné, nicméně pro účely výzkumu je vždy nutné daný systém nejdříve určitým způsobem vymezit.⁹⁶ Lefevere opakovaně na kodifikaci odkazuje jako na počátek systému, v *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame* dokonce uvádí, že „při kodifikaci literárního systému praxe předchází teorii“ (1992c:27). Určení počátku systému je však podle Robinsona velice složité, protože kodifikace není jednorázový děj, nýbrž může proběhnout kdykoliv během nekonečné řady momentů, kdy se o ni někdo pokusí.⁹⁷ Systém totiž nemůže kodifikovat svůj vlastní začátek – ten určí pozdější teoretici, často až skupina teoretiků s vlivem dostatečně silným na to, aby „autorizovali“ ustavení dané kodifikace (1997:33-34). Přes tyto i další nevýhody Robinson (1997:42) však považuje systémové pojetí za vhodný a potenciálně velice produktivní metodologický prostředek výzkumu.

⁹⁵ Srov. Lefever (1985:229): „[...] složku funkční, která je představou o tom, jaká je nebo by měla být role literatury ve společnosti“ a Lefever (1992c:14) „[...] představě o tom, jaká by literatura měla (či měla smět) být – tedy její poetice“.

⁹⁶ Robinson (1997:32): „This is an interesting paradox at the heart of systems theory: in order to set the stage for the dynamic study of change within a system, the theorist has to build static walls around the system, saying, in effect, all I'm really interested in is what happens inside these four walls, and I'd rather not think of the walls at all, except to posit their presence and their relative permanence.“

⁹⁷ Robinson (1997:34): „In other words, codification occurs not at a single but at a never-ending succession of 'certain times', whenever someone like Lefever (i.e., any theorist) decides to collate regularities and impose some sort of overarching explanation on them.“

4.5.4 Dobový obraz světa a myšlení („Universe of Discourse“)

Kromě patronátu, ideologie a poetiky ovlivňuje původní literární tvorbu i přepisování také faktor „Universe of Discourse“.⁹⁸ Tímto termínem Lefevere (1985:233) označuje „znalosti, vědění, ale i předměty a zvyky určité doby, na něž autoři mohou ve svých dílech volně odkazovat“ nebo též „předměty, zvyky a představy, které jsou považovány ve vlastní kultuře za přijatelné“ (1992c:90).⁹⁹ Česky bychom tento pojem mohli označit jako dobový obraz světa a myšlení (v této práci pro jednoduchost a přehlednost dále jen „obraz světa“).

Pro překlad a jeho zkoumání je významný postoj překladatele k obrazu světa původního díla ve vztahu k obrazu světa překladatelovy společnosti. Na tento postoj má zásadní vliv status originálu ve výchozí i cílové kultuře, otázka toho, jak cílová kultura vnímá sama sebe a svou prestiž ve vztahu k výchozí kultuře, textové typy považované cílovou kulturou za přijatelné, čtenáři, pro něž je dílo přepisováno, a „kulturní scénáře“, které tito čtenáři považují za přijatelné. Kulturními scénáři („cultural scripts“) přitom Lefevere (1992c:89) rozumí „přijatelné vzorce chování očekávané od osob, které mají v dané kultuře určitou roli“.

Kultura, která sama sebe vnímá jako málo prestižní, bude obecně nakloněna překladům a ostatním formám přepisu z kultur, které považuje za „lepší“ (1992c:88). Zároveň podle Lefevera platí, že čím je originální dílo v cílové kultuře uznávanější, tím pravděpodobnější je co největší doslovnost překladu. Teprve když postavení a pověst díla v cílové kultuře přestane být jednoznačně pozitivní, dovolí si překladatelé při jeho překladu více volnosti a širší rozvoj různých překladatelských strategií, což Lefevere dokládá na příkladových studiích překladů Homéra do francouzštiny, v nichž v minulosti

⁹⁸ Nad psaním s velkými počátečními písmeny se pozastavuje Robinson (1997:38): „I'm not quite sure why Universe of Discourse (which is usually referred to without definite or indefinite article, like God) is capitalized and the other key words are not – why don't polysystems theorists refer to Patronage, Ideology, Poetics, and so on?“

⁹⁹ Jak uvádí Hobart a Richardsová v příručce *Handbook of the History of Logic* (2008:307), termín „universe of discourse“ pochází z díla britského filozofa, logika a matematika George Boolea, který jej ve svém díle *An Investigation of the Laws of Thought*, které poprvé vyšlo v roce 1854, chápe následovně (2007:42): „In every discourse, whether of the mind conversing with its own thoughts, or of the individual in his intercourse with others, there is an assumed or expressed limit within which the subjects of its operations are confined. [...] Now, whatever may be the extent of the field within which all the objects of our discourse are found, that field may properly be termed the universe of discourse.“

například docházelo k formálním a obsahovým úpravám tak, aby překlady odpovídaly žánrovým konvencím a obrazu světa přijatelným pro dobovou společnost (1992c:90-96).

Hermans (1999:128) kategorii obrazu světa kritizuje, protože „nezapadá do zbytku Lefeverovy teorie a její definice je vágní“. Je třeba uznat, že definice obrazu světa nevytyčuje zcela přesné hranice s poetikou a ideologií, kterou Lefevere někdy zahrnuje i do samotné definice obrazu světa¹⁰⁰, a že z podstaty této kategorie se do obrazu světa poetika a ideologie musí nutně promítat. Navzdory určitým přesahům mezi těmito kategoriemi je však hlavní obsahové zaměření obrazu světa odlišné. Oproti ideologickým postojům a poetice (tedy literárním prostředkům a jejich fungování), se zde jedná především o dobové reálie, na které lze odkazovat, a o určité uspořádání světa, které je dané kultuře vlastní a přirozené. V tomto smyslu lze tedy snadno rozlišit, které roviny má Lefevere na mysli, když uvádí, že překlad „představuje komplexní souhrn rozhodnutí, která překladatel musí učinit na rovině ideologie, poetiky a obrazu světa“ (1992b:35). Podobnou kategorii jako obraz světa, resp. její určitou úpravu, představují Lefeverovy „pojmové sítě“ („conceptual grids“), kterými se budeme podrobněji zabývat v kapitole 4.6.2.

4.5.5 Jazyk

Jazyk jako faktor působící na činnost překladatele zmiňuje Lefevere záměrně často až na posledním místě a tvrdí, že na rozdíl od tradičního náhledu „v překladu nejde primárně o jazyk“. Jazyk Lefevere nahlíží spíše jako „vyjádření (a zásobárnu) kultury“, tedy jen jako „jednu ze složek kulturního převodu označovaného jako překlad“ (1992c:57). Jazykové otázky překladu Lefevere sleduje v širším než jen čistě lingvistickém kontextu: překladatel se podle něho snaží pomocí určité kombinace „ilokučních strategií“ docílit stejného účinku na čtenáře, jako mělo původní dílo.¹⁰¹ Tato

¹⁰⁰ Lefevere (1992a:35): „Translators have to strike a balance between the Universe of Discourse (i.e. the whole complex of concepts, ideologies, persons, and objects belonging to a particular culture) as acceptable to the author of the original, and that other Universe of Discourse which is acceptable and familiar to the translator and his or her audience.“

¹⁰¹ Ilokuční strategie Lefevere (1992c:99) definuje pouze obecně jako „určité způsoby využití jazykových prostředků“ („The final effect is usually achieved through a combination of ‘illocutionary strategies’, or ways to make use of linguistic devices.“).

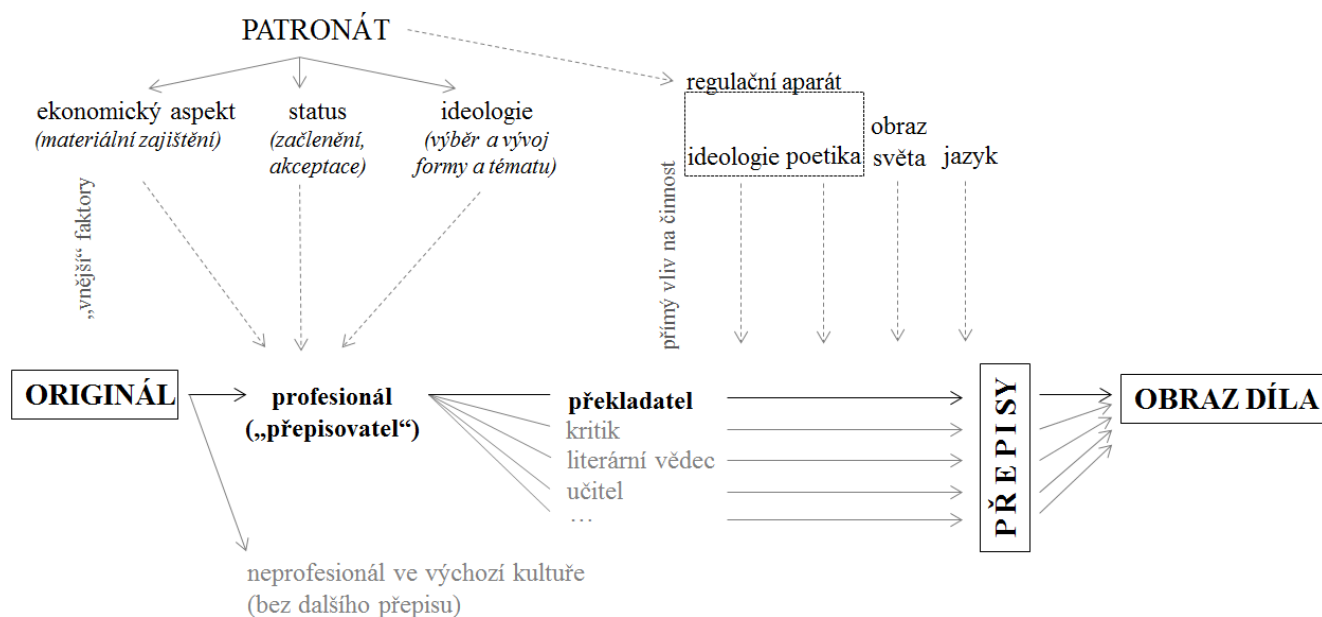
kombinace strategií se ale často nevyrovná ideální kombinaci ilokučních strategií uplatněné v původním díle, a její účinek je proto slabší (1992c:99).

O řešení jazykových problémů se překladatelé podle Lefevera rozhodují často pod vlivem mimotextových faktorů ideologie, poetiky a obrazu světa, nikoliv tedy na základě jazykových úvah.¹⁰² Zároveň podle Lefevera platí, že překladatelské problémy podmíněné ideologií nebo poetikou jsou mnohem složitější než problémy, které mají svůj původ na rovině jazykové. Tento názor se odráží i v Lefeverově náhledu na otázku přeložitelnosti, která podle jeho názoru (1990a:25) souvisí daleko více s nedostatkem poetologických ekvivalentů než s nepřítomností ekvivalentů na rovině sémantické či morfosyntaktické.

4.5.6 Přepisování a jeho role ve vytváření obrazu autora/díla/literatury

Jak již bylo uvedeno výše, Lefevere pod označení přepis zahrnuje velice široké spektrum různých způsobů přepracování původních děl. Překlad nicméně považuje za nejjasnější příklad přepisu, protože probíhá pod vlivem všech čtyř omezení – ideologie, poetiky, obrazu světa a jazyka – zároveň. Původní autoři přitom podle Lefevera (1985:236) nemají možnost výběru, zda proces přepisování podstoupí, resp. i kdyby ji měli, odmítnutí by znamenalo jejich neexistenci v dané cílové kultuře. Přepisovatelé pak původní díla „upravují a manipulují s nimi tak, aby vyhověla dominantnímu, nebo jednomu z dominantních ideologických a poetologických proudů doby“ (1992c:8), a zprostředkovávají své kultuře „obrazy“ cizí reality, které vznikají na základě toho, jak se překladatelé s touto cizí realitou vypořádají (1993a:241). Níže uvádíme návrh schematického znázornění Lefeverova modelu přepisování:

¹⁰² Lefevere (1992c:39): „[...] on every level of the translation process, it can be shown that, if linguistic considerations enter into conflict with considerations of an ideological and/or poetological nature, the latter tend to win out.“

Obr. 2: Grafické znázornění Lefeverova modelu přepisování navržené autorem této rigorózní práce. Jedná se o schematické zachycení hlavních účastníků/kategorií modelu a vlivů v něm působících (přerušované šipky).

Skutečnost, že k přepisování mezi literaturami obecně vůbec dochází, je podle Lefevera dokladem určité otevřenosti literárních a kulturních systémů; překlad je tak otevřeným kanálem, kterým „do domácí kultury mohou vstoupit cizí vlivy, zpochybnit ji, nebo dokonce přispět k jejímu rozvratu.“¹⁰³ Lefevere (1985:237) však zdůrazňuje: „Překlad sám o sobě nedokáže rozvrátit či transformovat literaturu. Překlad tak činí ve spojení s ostatními formami přepisování, což vysvětluje důvody, proč by měl být zkoumán společně s ostatními formami přepisování, a nikoliv samostatně.“ Právě společně s historiografií, tvorbou literárních antologií a kritikou má překlad hlavní zásluhu na uvádění literárních děl do kánonu světové literatury a zároveň je podle Lefevera (1990a:27) hlavním médiem, jehož prostřednictvím se mohou literatury vzájemně ovlivňovat.

Přepisování je do jisté míry Lefeverovým řešením otázky definice překladu, která měla pro vývoj translologie v osmdesátých letech zásadní význam.¹⁰⁴ Pojmem

¹⁰³ Srov. Levého (1983:98-99) chápání překladu jako prostředku, který může domácí písemnictví nahrazovat, posilovat nebo mu konkurovat.

¹⁰⁴ Srov. např. Toury (1980).

přepisování navazuje na metatextové pojetí Holmese a Popoviče a snaží se doložit podobnosti mezi různými typy přepisování a možnost lepšího poznání překladu na základě poznatků z ostatních druhů přepisování a naopak. Jak uvádí Tymoczková (2007:82), Lefevere se modelem přepisování snaží poukázat na to, že hranice mezi jednotlivými typy přepisování jsou „prostupné“ a že „charakteristické vlastnosti jednotlivých druhů přepisování mohou prozradit hodně o povaze, funkci a sociálním postavení přepisů obecně“.

V souvislosti s významem definice překladu připomeňme Bassnettovou, která v *Constructing Cultures* (1998:38) tvrdí, že „kategorie ‚překladu‘ je vágní a nepřínosná“. Proto se pokouší oprostit od snah o přesné definiční rozlišení překladů, adaptací, imitací apod. a obecně od binárních opozic ve zkoumání překladu a navrhuje nevnímat překlad jako samostatnou kategorii, nýbrž spíše jako „souhrn textových postupů“ fungujících na základě určité shody a dohody mezi pisatelem a čtenářem.¹⁰⁵

V této souvislosti je vhodné připomenout, že již Levý (1963/1983) hovoří o různých „literárních a překladatelských konvencích jednotlivých kulturních oblastí“ a jejich různých přístupech k překladu (1983:37) a předpokládá různá očekávání čtenáře podle dobové překladatelské normy. Toury (1995:35) pracuje s pojmem „hypotetického překladu“ („assumed translation“), kterým označuje jakýkoliv text cílové kultury, u něhož lze předpokládat existenci výchozího textu, od kterého byl cílový text odvozen a k němuž je vázán určitými vztahy. Hypotetický překlad pak Toury (1995:71) následně posuzuje s ohledem na jeho „přijatelnost“ („acceptability“) v cílovém systému.

4.5.7 Srovnání modelu přepisování s Popovičovým metatextem

Lefeverův model přepisování vykazuje jisté podobnosti s Popovičovými pojmy metakomunikace a metatext. Při bližším pohledu se však ukazuje, že oba autoři ve svých dílech zastávají poněkud odlišné úhly pohledu, resp. zaměřují se na různé aspekty derivovaných textů a jejich vzniku.

¹⁰⁵ Bassnettová (1998:39) pro vyjádření této „dohody“ používá výraz „collusion“: „It is probably more helpful to think of translation not so much as a category in its own right, but rather as a set of textual practices with which the writer and reader collude.“

Popovič ve své *Teorii umeleckého překladu* (1975) za jeden z hlavních úkolů teorie uměleckého překladu považuje vymezení charakteristických vlastností překladu. Povahu a podstatu překladu přitom lze podle jeho názoru charakterizovat jak „zevnitř“, tedy zejména na základě zkoumání strukturní povahy a stylistických vlastností překladu či promítání komunikačních postojů v jeho textu, tak i na základě „vnějších vztahů překladu“, resp. na základě srovnání překladu s „jinými strukturně blízkými texty“ právě s ohledem na jejich vnější (intertextové) vztahy (1975:215-216).

V této souvislosti Popovič pracuje s pojmem metakomunikace, která představuje „všechny typy zpracování (manipulace) originálního literárního textu, kterou mohou provádět autoři, čtenáři, kritici, překladatelé apod.“ (1976a:226).¹⁰⁶ Výrazem tohoto zpracování jsou pak sekundární, odvozené texty (metatexty) navazující na dřívější výchozí texty (prototexty). Prototext je tak předmětem „mezitextového navazování“ a metatext je modelem prototextu (1976a:226). Vztahy mezi prototextem a metatextem Popovič zkoumá zejména ve čtyřech rovinách: sémantické, stylistické, axiologické a generické (tzn. ve vztahu ke strategii [meta]autora při navazování na výchozí text).

V rovině sémantické se jedná v zásadě o otázku převodu sémantického jádra (mezitextový invariant) a významových „zisků“ a „ztrát“ (variantní složka). V této rovině se překlad coby jeden z typů metatextu podle Popoviče nachází zhruba uprostřed mezi krajními polohami kopie a parodie (1975:225).

Ze stylistické perspektivy se Popovič zaměřuje především na zkoumání „míry homologie mezi prototextem a metatextem na výrazové rovině“, přičemž „styl“ chápe v souladu s Mikovým (1969, 1970) pojetím v širokém smyslu zahrnujícím jak jazykové, tak tematické aspekty (1976:228). Se stylistickou rovinou mezitextového navazování přitom úzce souvisí i aspekty axiologické. Popovič vychází z toho, že již samotné navazování na jiný text je svou podstatou „axiologická operace“ (1975:225).¹⁰⁷ Ve vztahu

¹⁰⁶ V souvislosti s Lefeverovým dílem je vhodné poukázat na Popovičovo použití termínu „manipulace“, který však v jeho pojetí není nutně výrazem mocenského, politického či kulturního vlivu, ale spíše obecným označením pro různé druhy zpracování či zprostředkování textu; je tedy širší.

¹⁰⁷ Viz též Popovič (1976:229): „The stylistic aspect of the metatext is at the same time an axiological aspect, since it embodies evaluation of the prototext, as well as of its means of expression. [...] The very selection of a particular text for translation can, although it need not, be a positive evaluation of the original.”

k výrazové soustavě pak Popovič rozlišuje póly „afirmativního“ a „kontroverzního“ postoje autora metatextu k originálu.

Pro účely typologie mezitextových vztahů je podle Popoviče rovněž zapotřebí vzít v potaz strategii autora metatextu uplatňovanou při navazování na jiný text, tedy snahu o „skryté“ nebo „zjevné“ navazování, přičemž rozhodnutí mezi oběma základními směry má podle Popoviče vždy stylotvorné dopady.

V souvislosti se zkoumáním intertextových vztahů Popovič připomíná, že je mimo jiné potřeba zohlednit, zda se navazování metatextů dotýká textu jako celku, nebo se omezuje pouze na některé jeho roviny. V kombinaci s výše uvedenými rovinami a aspekty pak představuje následující tabulku, která znázorňuje „typologii realizace metatextových vztahů“ (1975:227):

Typológia realizácie metatextových vztahov

spôsob naväzovania rovina textu	Afirmatívny		Kontroverzný	
	zjavne	skryto	zjavne	skryto
prvky alebo jednotlivé roviny textu	cítát/motto alúzia cento reprodukcia textu (priama a nepriama) sprostredkované čítanie/titul anotácia, resumé prerozprávanie podveršový preklad	podvedomá alúzia reminiscencia parafráza ponáška	editio „purificata“ parodicky interpretovaný cítát	kritická alúzia bez označenia prameňa
text ako celok	preklad „tendenčný“ prepis pochvalná recenzia pastiš	úmysel autora napísať text plagiát preklad „z druhej ruky“ postup pseudonymu kompozícia na základe nájdeneho rukopisu „pseudopreklad“	polemický preklad travestia veršovaný literárny spor kritická polemika	paródia

Obr. 3: Popovičova typologie realizace mezitextových vztahů (Popovič 1975:227)

Jak naznačuje uvedená typologie, Popovič považuje překlad za „representativní model afirmativního navazování jednoho textu na jiný text“ (1975:234), u něhož k navazování dochází na rovině celého textu. Funkci překladu spatřuje v tom „být

překladem¹⁰⁸ a chápe jej tedy jako „stylistický (tematický i výrazový) model jiného díla“. Při překladu dochází podle Popoviče k „výměně tematických a jazykových textů originálu v odlišných kulturních, literárních a jazykových podmínkách cílového textu“; překladovost je pak jedním z aspektů textu překladu. Případy fiktivních překladů, které např. Toury (1995) označuje jako „pseudopřeklady“ (tedy díla snažící se těžit z pozitivního vnímání překladové literatury), pak Popovič zařazuje do kategorie tzv. kvazimetatextů.

Jako metatext Popovič obecně chápe text, který odkazuje na jiný text.¹⁰⁹ V souvislosti s tvorbou metatextů však Popovič jasně připomíná, že jejich vznik nelze zjednodušovat na vztah výchozího textu a metatextu; vznik určitého metatextu je nutně ovlivněn i vztahem jeho tvůrce k realitě a jeho vlastními zkušenostmi. V tomto smyslu tedy autor metatextu současně předává informace o invariantu originálu a objevuje v originálu další možné nebo skryté významy (1976a:233).

Teorii metatextu lze podle Popoviče (1976a:234) aplikovat i na mezitextové vztahy v literatuře obecně, a to jak na vztahy mezi literaturami (vztah textu k dílům „cizích“ literatur), tak na vztahy „sekundárních (rezervních) textů“ k originálním textům a na kontinuitu literární tradice. Tradici přitom chápe jako nadřazený pojem, „který zahrnuje všechny metatextové operace, tedy vztahy k cizím literaturám, k vlastní literatuře a způsoby manipulace původního díla prostřednictvím rezervních textů“.¹¹⁰

Jak již bylo uvedeno výše, Popovičovy pojmy metakomunikace a metatextu mají blízko k Lefeverovu modelu přepisování. Lefevere (1992b:13) sám uvádí, že svým obsahem se Popovičův metatext a přepisování do značné míry překrývají.¹¹¹ V obou případech se jedná o široce definované pojmy, které umožňují zahrnutí mnoha různých způsobů přepracování originálního díla. Ale právě přístup k další diferenciaci je u obou autorů odlišný. Popovič se snaží určit roviny, na nichž k mezitextovému navazování

¹⁰⁸ Srov. Levého „překladovost“ (1998:98, 101); viz též Jettmarová (2009).

¹⁰⁹ Popovič (1976:233): „We regard as metatext only a text which calls attention to another. [...] a metatext is a meta-sign of a work which is already in existence.”

¹¹⁰ Popovič (1976:235): „Tradition is in fact a superconcept which covers all metatextual operations, that is, relations to foreign literatures, to one's own literature and the ways of manipulating the original work by means of reserve texts.“

¹¹¹ Lefevere (1992b:13): „Translation studies can also be a locus for the study of existing translations and other forms of what Popovic calls metatexts and I call rewriting.“

dochází, vymezit mezitextové vztahy a zavést termíny pro jejich popis. Ve své typologii se přitom soustředí zejména na sémantické a stylistické aspekty a otázku otevřenosti navazování, nikoliv primárně na sociokulturní a politické vlivy, byť je Popovič zahrnuje v pozdějších dílech.¹¹²

Lefeverův model přepisování klade větší důraz právě na zohlednění vnějších sociokulturních, politických a ekonomických vlivů a věnuje více prostoru jejich analýze (viz kontrolní mechanismy a jejich diferenciaci, dobový obraz světa a myšlení apod.). V porovnání s Popovičem lze v Lefeverových kategoriích v jistém smyslu spatřovat vyšší míru abstrakce (viz např. vznik určité poetiky a proces její kodifikace), což souvisí s cílem snažení obou autorů. Zatímco Popovičovou ambicí je spíše systematická kategorizace mezitextových vztahů, která umožní jakýkoliv konkrétní vztah umístit na dané škále vymezené definovanými krajními polohami (kopie – parodie, afirmativní – kontroverzní), Lefeverovým cílem je spíše snaha poukázat na široké spektrum vlivů, které mohou na přepisování v nejrůznějších podobách působit (výběr díla, přímé i nepřímé ekonomické vlivy na překladatele, dobová poetika atd.). S ohledem na šíři a povahu svých kategorií se Lefever ne snaží definovat konkrétní typy a škály jednotlivých vztahů a jevů, což je nápadné zejména právě ve srovnání s Popovičovým dílem.

Lefever se rovněž více věnuje možnosti přepisování za pomoci jiného kódu¹¹³ (např. filmové či komiksové ztvárnění literárního díla apod.) a funkci přepisů při vytváření obrazu díla, autora či celé literatury. Různé druhy přepisování se přitom nesnaží mezi sebou jasně vymezovat, zdůrazňuje spíše jejich souhru při vytváření tohoto obrazu. Lefeverovo pojetí není v rozporu s Popovičovým popisem překladu jako reprezentativního příkladu afirmativního navazování, představuje spíše poněkud odlišný úhel pohledu. Oba autoři se přitom shodují, že metatext, resp. přepis, se pro určitý okruh příjemců může stát primární a jedinou reprezentací daného díla.¹¹⁴

Ač od sebe vydání Popovičovy *Teórie umeleckého prekladu* a ucelenou formulaci Lefeverova modelu přepisování dělí téměř deset let, je patrné, že oba autoři navazují na

¹¹² Srov. Popovič (1983).

¹¹³ Nicméně srov. též Popovič 1983:91-94.

¹¹⁴ Srov. Popovič (1975:233): „Avšak v komunikácii, najmä u ‚neprijemcov‘ prekladu, teda u ľudí, ktorí chápu preklad ako pôvodný text, dochádza k zotieraniu jeho metatextového charakteru.“

Holmesovo metatextové pojetí literatury. Na metatexty a metakomunikaci sice nahlíží z poněkud odlišné perspektivy, nicméně oba toto pojetí úspěšně aplikovali do vlastního přístupu ke zkoumání překladu a dále jej rozvinuli.

4.6 Vlivy Bourdieuho sociologického modelu

4.6.1 Jednání podle Bourdieuho

V posledních letech před svým úmrtím Lefevere svůj model doplnil zejména o pojmy kulturní kapitál a textové a pojmové sítě („textual grids“ a „conceptual grids“), které měly být metodologickými nástroji studia interakce kultur. Lefevere v této fázi své tvorby výrazně čerpá z díla francouzského sociologa Pierra Bourdieuho.

Bourdieu ve svém teoretickém modelu pojímá společnost jako sociální prostor sestávající z polí, která jsou do různé míry autonomní. Pole Bourdieu (1998:38) chápe jako „pole sil, jejichž tlaku jsou nutně vystaveni aktéři v onom poli zaangažovaní, a zároveň pole bojové, na němž se aktéři různými prostředky a za různými cíli – podle toho, jaké postavení ve struktuře silového pole zaujímají – střetávají a tím přispívají k jeho uchování či změně“. Jedinci v tomto prostoru jednají ve vlastním zájmu a snaží se o vytvoření či získání kapitálu. Bourdieu rozlišuje kapitál kulturní, ekonomický, sociální a symbolický, přičemž symbolický kapitál představuje kteroukoliv vlastnost ostatních druhů kapitálů, „pokud je nahlížena sociálními činiteli, jejichž kategorie vnímání jsou takové, že ji dokáží poznat (vidět) a uznat, ocenit“ (1998:81). Jedinci se v prostoru pohybují na základě svých habitusů po individuálních drahách, které popisují řadu pozic, které jedinec postupně v poli zaujímá (1998:55). Habitus přitom Bourdieu definuje jako „internalizované struktury, společné vzorce vnímání, myšlení a jednání“ (1990:60)¹¹⁵ a uvádí, že habitus „plní funkci, kterou jiné filozofie přičítají transcendentálnímu vědomí: je to socializované tělo, tělo strukturované, jež do sebe pojalo imanentní struktury

¹¹⁵ Bourdieu (1990:64): „[...] internalized structures, common schemes of perception, conception and action.“

určitého světa nebo jeho části, určitého pole, a strukturuje způsob vnímání tohoto světa i v jednání v tomto světě“ (1998:110).

Člověk je tedy v Bourdieuho modelu vnímán jako samostatně myslící a strategicky jednající bytost, která se neřídí výhradně pouze podle pravidel a norem, nicméně jejíž jednání je do velké míry determinováno její socializací. Jak podotýká Hermans (1999:132), Bourdieu není systémovým teoretikem, ale jeho model pole vykazuje určitou podobnost se systémy, protože pole lze chápat jako strukturovaný prostor s vlastními zákony fungování, přičemž tato struktura je určována vztahem mezi pozicemi, které jedinci v poli zaujímají.

4.6.2 Kulturní kapitál a akulturace

Lefevere do svého modelu přejímá pojem kulturního kapitálu a využívá jej k označení textů, jejichž znalost jedinci v rámci dané společnosti zajišťuje určitou kulturní prestiž. Texty patřící ke kulturnímu kapitálu přitom odlišuje od ostatních informací, které jedinec potřebuje v rámci profesního života.¹¹⁶ Znalost kulturního kapitálu nebo alespoň schopnost vzbudit dojem jeho znalosti je pak předpokladem pro to, aby jedinec mohl patřit do „slušné společnosti“ (1998:7). Oproti kulturnímu kapitálu, jak jej definuje Bourdieu, Lefevere tento pojem poněkud zúžil a upravil pro jednoduchou aplikaci v rámci svého modelu.¹¹⁷ Těchto rozdílů si všímá Wolfová (2007:10), která poznamenává, že Lefeverovo použití pojmu kulturní kapitál je nepřesné a nelze ho plně zaměňovat s kulturním kapitálem, jak jej definoval Bourdieu.

¹¹⁶ Lefevere (1998:41): „The difference between information and cultural capital, in the sense in which the latter term has been introduced by Pierre Bourdieu, could be succinctly formulated as follows: information is what you need to function on the professional level, whereas cultural capital is what you need to be seen to belong to the ‘right circles’ in the society you live in.“

¹¹⁷ Srov. výše uvedenou Lefeverovu definici a pojetí Bourdieuho (1986): „Cultural capital exists in three forms: in the *embodied state*, i.e., in the form of long-lasting dispositions of the mind and body; in the *objectified state*, in the form of cultural goods (pictures, books, dictionaries, instruments, machines, etc.), which are the trace or realization of theories or critiques of these theories, problematics, etc.; and in the *institutionalized state* [...].“

Podle Lefevera se jedinec s kulturním kapitálem, tedy s texty zaujímavými všeobecně uznávané výsadní postavení¹¹⁸, seznamuje v průběhu socializačního procesu, kdy je především v rámci vzdělávacího systému postupně konfrontován s různě složitými prepisy („rewritings“) textů tvořících kulturní kapitál. Složitost těchto prepisů je přitom vždy přiměřená k dané fázi jedince vzdělání. Osvojení znalostí kulturního kapitálu dané kultury (nebo celé „světové kultury“) pak tvoří podmínku pro přijetí jedince do dané společnosti (1998:42).

Lefevere v souvislosti s kulturním kapitálem hovoří o akulturaci literárních děl, tedy o jejich uvádění a přijímání do dané kultury. K tomuto procesu podle Lefevera nedochází jen prostřednictvím překladu v mezikulturní rovině, nýbrž i v rámci jednotlivých kultur. V rámci jedné kultury se totiž, jak Lefevere dokládá na příkladu akulturace Bertolda Brechta a jeho díla do anglosaské kultury¹¹⁹, na procesu akulturace podílí další faktory (reakce literární kritiky, zařazování a zpracování do literárních přehledů a příruček atd.), jejichž souhra má na akulturaci nebo odmítnutí autora a jeho díla rozhodující vliv. V této souvislosti Lefevere konzistentně se svou předchozí tvorbou připomíná, že v současné době se většina společnosti setká během života s díly tvořícími kulturní kapitál pouze v podobě jejich prepisů (překlady, úryvky v učebnicích, divadelní či filmové adaptace, komiksově zpracování apod.), které pro dané příjemce pak v plné míře zastávají funkci originálů. Právě s rostoucí závislostí socializačního procesu na prepisech by tak měl růst i zájem o výzkum překladů/prepisů a o zjištění toho, jak a proč vznikají, ale i jak a proč prepisy/překlady některých děl nevznikají (1998:9-10).

4.6.3 Textové a pojmové sítě

V rámci socializačního procesu se jedinec seznamuje také s tzv. textovými a pojmovými sítěmi („textual grids“ a „conceptual grids“). Textovou síť Lefevere definuje jako „soubor přijatelných způsobů vyjádření“ (1998:5) nebo také jako „síť akceptovaných a akceptovatelných textových typů“, které existují na rovině hlubší, než je rovina

¹¹⁸ Jak uvádí Dimitriu (2002:77), kulturní kapitál je aktualizovaný, rozšířený pojem nahrazující označení „literární kánon“, které používali teoretici polysystému.

¹¹⁹ Viz *Acculturating Bertold Brecht* (in *Constructing Cultures* 1998:109-122).

jazyková, a které rozhodují o tom, zda určitá kultura přijme nebo odmítne určitý text (1998:76). Textové sítě tak vytváří u příjemců, kteří si je v rámci socializačního procesu osvojili, jistá očekávání a určují, jaká má být například struktura a dikce děl určitého žánru. Pojmové sítě zastávají obdobnou funkci v rovině představ o světě a jsou s textovými úzce svázány (1998:77). Díky textovým sítím tedy čtenář například na základě určitých jazykových prostředků pozná, o jaký žánr se v případě daného díla jedná, pojmové sítě zase překladateli či autorovi zprostředkovávají například znalost toho, jaká témata budou pro určitou společnost v určité době kontroverzní a jaká nikoli.

Textové sítě mají tedy svým obsahem velice blízko k definici poetiky, kterou Lefevere (1985:229) chápe jako kód, jenž „umožňuje (minimálně potenciální) komunikaci mezi autorem a čtenářem“ a jehož inventární složka představuje souhrn literárních prostředků, žánrů, motivů, symbolů a prototypických postav. Pojmové sítě se pak svým obsahem zase zčásti překrývají jednak s funkčním aspektem poetiky (který má mimo jiné vliv na rozhodování o tom, jaká témata budou pro danou společnost v dané době relevantní), s kategorií obrazu světa (která reprezentuje „znalosti, vědění, ale i předměty a zvyky určité doby, na něž autoři mohou ve svých dílech volně odkazovat“ nebo „předměty, zvyky a představy, které jsou považovány ve vlastní kultuře za přijatelné“) i s ideologií. Tu ostatně Lefevere ve většině svých děl nikterak definičně nevymezuje, v *Constructing Cultures* však nalezneme ideologii definovanou jako „pojmovou síť sestávající z názorů a postojů, které jsou v určité společnosti v určitou dobu považovány za přijatelné a jejichž prostřednictvím čtenáři a překladatelé přistupují k textům“ (1998:49). Textové a pojmové sítě tedy nelze chápat jako zcela nové kategorie, které by se zařadily po bok dříve definovaných pojmů a byly od nich přísně odlišovány. Sítě se totiž s dřívějšími Lefeverovými kategoriemi obsahově překrývají a je vhodnější je chápat spíše jako další krok ve vývoji jeho modelu.

Lefeverovy sítě vykazují značnou podobnost s Bourdieuhou habitusem. V obou případech se jedná o vzorce, které se si jedinec (čtenář, překladatel, autor) osvojuje v průběhu socializačního procesu a které zásadním způsobem ovlivňují jeho vnímání, hodnocení a jednání (v literárním systému tedy chápání textu, způsob zpracování reality do textu díla, jeho převod do jiného kulturního systému při překladu atd.). V Bourdieuhou

pojetí je však kladen větší důraz na interakci daných činitelů, na jejich samostatné jednání a pohyb v poli, zatímco Lefeverův model prezentuje síť jako relativně pevně dané struktury, které zásadním způsobem určují jednání jednotlivců a jimž lze jen složitě odporovat. Bourdieuho habitus je výsledkem osvojení si určitých vzorců, ale zároveň dále ovlivňuje své okolí.¹²⁰

Textové a pojmové síť podle Lefeverovy teorie samozřejmě nemají absolutní platnost a jsou spíše historickými konstrukty, které po určitou dobu platí a později podléhají změnám nebo jsou opouštěny.¹²¹ Svou platností se textové a pojmové síť, stejně jako poetika, podle Lefevera nemusí překrývat s jazykovými oblastmi a zároveň platí, že různé kultury mohou využívat stejné síť (viz např. síť západního světa). Z podstaty sítí také vyplývá, že ovlivňují čtenáře, překladatele i autory původních děl. V této souvislosti Lefevere (1999:76) zcela v souladu se svou předchozí tvorbou tvrdí, že „problémy v překladu jsou způsobeny alespoň do stejné míry rozdíly v pojmových a textových sítích jako rozdíly mezi jazyky“. Překladatelé tedy musí podle Lefevera být kreativní nejen při práci s jazykem, nýbrž i ve vztahu k textovým a pojmovým sítím.¹²² Jedním ze způsobů úpravy literárních děl v rovině textových a pojmových sítí při překladu je analogie, která představuje nerespektování sítí výchozí kultury a přizpůsobování překladu sítím kultury cílové.

4.6.4 Analogie

Pokud přijmeme hypotézu textových a pojmových sítí, je nutné zároveň akceptovat, že síť mají zcela zásadní vliv na to, jak proběhne „konstrukce reality“ na straně čtenáře originálu i překladu. Rozdíly v sítích a tedy i v následné konstrukci reality se podle Lefevera daleko výrazněji projevují u překladů mezi západními a „nezápadními“ kulturami než při překladu mezi jednotlivými západními kulturami. Lefevere

¹²⁰ Bourdieu (1998:16): „Habitusy, stejně jako společenské pozice, jejichž jsou plodem, jsou diferencované; zároveň však diferencující. Jsou nejen odlišné či odlišované, ale samy také odlišnost plodí: uvádějí v činnost různé principy diferenciaci nebo užívají společných principů diferenciaci různým způsobem.“

¹²¹ Lefevere (1998:77): „Rather, they are historical constructs, brought into being by certain relatively unmysterious and eminently ‘traceable’ forces, maintained for a certain span of time, and then changed, or abandoned.“

¹²² Lefevere (1999:76): „Like writers of originals, they too have to find ways of manipulating the grids in such a way that communication becomes not only possible, but interesting and attractive.“

(1999:76-77) se domnívá, že západní kultury doposud překládaly a stále překládají tyto vzdálené kultury tak, že je přizpůsobovaly a přizpůsobují vlastním – západním – kategoriím, aby byly vůbec schopny jim porozumět a vypořádat se s nimi.¹²³

Takovéto přizpůsobování děl domácím textovým a pojmovým sítím Lefevere označuje jako analogii, kterou považuje za nejnápadnější a zároveň nejpovrchnější formu vypořádání se s rozdíly v textových a pojmových sítích. Analogie totiž podle Lefevera (1998:7) nutně vede ke stírání rozdílů mezi kulturami a jejich texty a k upravování výchozí kultury podle kultury přijímající, která sama sebe vnímá jako prestižnější. Přesto je analogie široce uplatňována a Lefevere (1998:76) ji dokonce považuje za „nejvlivnější faktor v procesu akulturace, ve kterém překlad hraje tak významnou roli“.

Ve studii *The Gates of Analogy: The Kalevala in English*, která vyšla jako součást souboru *Constructing Cultures* (1998), Lefevere dokládá význam analogie a jejího vlivu na díla i celé literatury. Pro literatury méně rozšířených jazyků se analogie podle Lefevera (1998:76) může stát prostředkem, jak se zařadit do světové literatury: pokud se jim podaří vytvořit díla analogická s díly „světové literatury“, splní tak určité představy a nároky a mohou se samy stát její součástí.¹²⁴ Tuto roli analogie a význam sítí Lefevere (1998:81-82) dokládá ve zmíněné studii na příkladu finské sbírky ústní poezie Kalevala, jejíž autor se snažil dostát představám světové literatury o severském eposu a jejíž první dva překlady do angličtiny v devatenáctém století Kalevalu přizpůsobily těmto tradičním představám ještě více, než se to podařilo jejímu autorovi ve finštině. Vliv analogie tedy lze chápat obdobně jako konzervativní vliv inventárního komponentu poetiky, který ve svém důsledku rovněž vede k přizpůsobování textu cílovému systému s ohledem na možnosti, které překladatel na základě inventární složky poetiky má k dispozici.

¹²³ Lefevere (1999:76-77): „In short, Western cultures ‘translated‘ (and ‘translate‘) non-Western cultures into Western categories to be able to come to an understanding of them and, therefore, to come to terms with them.“

¹²⁴ Lefevere (1998:76): „[...] literatures written in languages that are less widely spoken, will only gain access to something that could be called ‘world literature’, if they submit to the textual system, the discursive formation, or whatever else one wants to call it, underlying the current concept of world literature. They have, in other words, to create something analogous to some element of ‘world literature’ as it already exists.“

4.7 Překlad jako prostředek zkoumání interakce kultur a jejich vzájemného pochopení

4.7.1 Jeronýmův, Horátiův a Schleiermacherův model

V předmluvě k souboru *Constructing Cultures* vydaného v roce 1998 Lefevere s Bassnettovou rozvádí myšlenku vnímání překladu jako součásti kulturní interakce a uvažují o překladu jako o prostředku pro výzkum této kulturní interakce, protože zkoumání překladu a originálu podle obou autorů nabízí možnost odhalit nejen omezení, která na překladatele v dané době působila, ale také strategie, které překladatel použil, aby se s danými omezeními vypořádal (1998:6).

V této souvislosti představují tři modely překladu, které mohou být přínosné pro uvažování o překladu a které představují různá, ale ne vzájemně vylučná pojetí překladu. Rozlišují „Jeronýmův model“, „Horátiův model“ a „Schleiermacherův model“. První z nich podle Lefevera a Bassnettové představuje historicky překonanou metodu, založenou na pojmu ekvivalence a vycházející z existence ústředního posvátného textu (Bible), který vyžaduje naprosto věrný překlad a tím nutně omezuje uvažování o překladu pouze na jazykovou rovinu (1998:2). Horátiův model pak vychází z principu věrnosti vůči klientovi a z překladatelovy/tlumočnickovy schopnosti zprostředkovat jednání ke spokojenosti zúčastněných stran, resp. zejména ke spokojenosti zadavatele (patrona) (1998:4). Překlad je proto v Horátiově modelu ovlivněn výsadním postavením některého z jazyků – v době Horátiově postavením latiny, v dnešní době zejména postavením angličtiny. Nerovnováha jazyků při mezijazykovém „vyjednávání“ („negotiation“), které Lefevere s Bassnettovou chápou jako proces probíhající pod vlivem institucí i osobního vlivu překladatele, tak nutně vede k přizpůsobování překladu ve prospěch prestižnějšího jazyka.¹²⁵ Horátiův model nám tak pomáhá uvědomit si vlivy moci a relativní prestiže kultur, které hrají zásadní roli při každém překladu i jeho analýze (1998:8). A konečně Schleiermacherův model v duchu Schleiermacherova požadavku, aby překlady z různých

¹²⁵ Lefevere & Bassnettová (1998:4): „In the Horatian model there is no sacred text, but there definitely is a privileged language, namely Latin. This implies that negotiation is, in the end, always slanted toward the privileged language, and that the negotiation does not take place on absolutely equal terms. The parallels between the position of Latin in Horace’s time and English today are interestingly close.“

jazyků zněly odpovídajícím způsobem různě, zdůrazňuje význam cizosti či exotičnosti. Odmítá tak výsadní postavení přijímající kultury a staví se proti automatické standardizaci a principu analogie při převodu díla do cílové literatury (1998:7-8).

Všechny tři zmíněné modely Bassnettová a Lefevere chápou jako možné způsoby pojetí překladu coby činnosti i jako možné způsoby nahlížení na překlad při jeho analýze. Jeronýmův model lze podle obou autorů využít ve výuce překladatelů jako kritérium pro kontrolu jejich jazykové připravenosti, zatímco zbývající dva modely umožňují zohlednění a studium vlivů relativní prestiže kultur a s ní souvisejících postojů dominance, podřízenosti a rezistence ve vztahu mezi kulturami a literaturami. Jednotlivé modely přitom Bassnettová a Lefevere nevnímají jako přísně odlišené kategorie, které by se musely nutně vzájemně vylučovat (1998:8-9).¹²⁶

4.7.2 Možnosti vzájemného pochopení kultur

Ve stati *Composing the Other* z roku 1999 se Lefevere v souvislosti s dobovými obraty v humanitních vědách a s ohledem na zcela zásadní význam textových a pojmových sítí při vytváření původních děl i prepisů v rámci jedné kultury i mezi kulturami dostává k obecným otázkám spojeným s překladem a mezikulturním porozuměním: zda kultura A vůbec někdy může doopravdy porozumět kultuře B v její vlastní podobě („on it's own terms“), nebo jestli vzájemné porozumění kultur je vždy podmíněno sítěmi a zda jsou sítě obecně předpokladem pro jakékoli porozumění nebo neporozumění (1999:77). Těmito otázkami se však Lefevere nesnaží zpochybnit obecnou možnost překladu, nýbrž se pokouší formulovat určité požadavky na pojetí budoucích překladů (ne však v přísně preskriptivním smyslu, viz dále), zejména pak v případě překladů ze vzdálenějších kultur tak, aby co nejlépe umožnily pochopení kultur.

¹²⁶ Rozdílná pojetí překladu podle uvedených modelů představují v podstatě paralelu k hodnocení překladu podle Touryho (1995) vstupní normy („initial norm“), tedy podle příklonu k normám výchozí či cílové kultury. Na obecné rovině Jeronýmův model svým základním přístupem odpovídá pojetí naturalistického překladu; protiklad Horatiova a Schleiermacherova modelu pak lze přirovnat k opozici naturalizace a exotizace překladu. Srov. Popovič (1975) a Levý (1983).

Jednu z hlavních překážek ve skutečném pochopení vzdálených kultur Lefevere spatřuje právě v širokém uplatňování analogie v překladu. Lefevere (1985:238-239) již v polovině osmdesátých let poukazoval na to, že studium literatury v západním světě vychází pouze z poznatků, které vědci mají ve vztahu k západním kulturám a literaturám, a že je do výzkumu zapotřebí zahrnout i kultury a literatury mimo západní civilizaci, aby bylo vůbec možné ve studiu literatury dospět k obecnějším závěrům. Proto je podle Lefevera (1999:78) v zájmu poznání vzdálených kultur zapotřebí analogii postupně eliminovat a snažit se při překladech ze vzdálených kultur čtenářům zprostředkovat co nejvíce informací o originálu v předmluvách či prostřednictvím podrobných analýz původních textů. Takovýto přístup by podle jeho názoru umožnil cílové kultuře doopravdy pochopit vzdálené kultury a jejich literatury a zároveň umožnil překonání analogie, která je sice podle Lefevera zpočátku nezbytná, později však nutně škodlivá, protože je úzce spjata s textovými a pojmovými sítěmi vlastní kultury. Připouští však, že prosazení výše navrhovaného přístupu a jeho realizace by byly velice náročné.¹²⁷

Lefeverovy požadavky sice působí preskriptivním dojmem, nicméně s ohledem na ostatní Lefeverovu tvorbu a na skutečnost, že vzhledem ke svému úmrtí v roce 1996 neměl možnost tyto své myšlenky šířeji rozpracovat, je patrně nejvhodnější interpretovat tyto požadavky spíše jako identifikaci možného směru či obecného pojetí překladu, které by poskytlo nejpříhodnější podmínky pro poznávání vzdálených kultur než jako snahu o tvorbu návodu na překlady z těchto kultur. Lefevere ve svých požadavcích klade důraz na metaliterární informace zprostředkovávané čtenáři spolu s překladem; nároky na samotný překlad definuje ve své podstatě pouze negativně, tedy odmítnutím analogie.¹²⁸

¹²⁷ Lefevere (1999:78): „A huge investment in re-education/ re-socialization is needed if we are ever to arrive at the goal of understanding other cultures ‘on their own terms’, and that this investment is not going to be made all that willingly by the present socialization process.“

¹²⁸ Srov. dílo Venutiho (např. 1995), který prosazuje exotizaci („foreignization“) zachovávající prvky výchozí kultury, a Tymoczkové (např. 1999), která zdůrazňuje souvislost překladu s prosazováním politických zájmů.

4.8 Deskriptivní výzkum a dějiny překladu

4.8.1 Deskriptivní výzkum

Jak bylo uvedeno v předchozích oddílech této práce, Lefeverova tvorba zahrnuje rovněž mnohé empirické studie a také pojednání zabývající se dějinami překladu. V souvislosti s první z těchto oblastí je zapotřebí připomenout, že již Lefeverových šest typů překladu, které představil v monografii *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint* z roku 1975 (viz podkapitola 4.1), vychází z podrobného rozboru šedesáté čtvrté básně římského básníka Cattula a jeho překladů. Lefevere v deskriptivní části této monografie nejdříve provádí zevrubnou analýzu latinského originálu básně (včetně informací o daném žánru, stylistických aspektech díla, jeho vazbách a odkazech na starší texty, o významných motivech a tématech básně i o dobově a místně specifických prvcích básně) a teprve na tomto základě analyzuje překlady básně, jejichž pomocí ilustruje jednotlivé typy překladu.

K významným empirickým studiím patří Lefeverův rozbor utváření obrazu Bertholda Brechta v anglosaské literatuře, kterým se zabývá ve svých studiích *Mother Courage's Cucumbers: Text, System and Refraction in a Theory of Literature* z roku 1982 a *Acculturating Bertold Brecht* (in *Constructing Cultures*, 1998:109-122). V těchto pracích se Lefevere zaměřuje na Brechtovu hru *Mutter Courage und ihre Kinder* a způsob, jakým její překlady, kritika a zastoupení v historiografických příručkách a antologiích utvářely obraz autora i hry samotné. Ve starší stati přitom Lefevere tuto problematiku nahlíží na základě modelu refrakce, ve druhé zmíněné studii v souladu s vývojem svého teoretického modelu zapojuje do rozboru pojmy kulturního kapitálu a akulturace (viz oddíl 4.6.1).

Empirické studie jsou rovněž významnou součástí Lefevery stěžejní monografie *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame* z roku 1992. Zde Lefevere svou teorii prepisování představuje na pozadí obsáhlých rozborů; analyzuje přitom nejen originály a jejich prepisy jakožto „produkty“ (např. Aristofánovu *Lysistrate* či *Deník Anny Frankové*), ale věnuje se například i vytváření obrazu celého žánru orientálních básní

kasíd prostřednictvím anglických překladů či formování obrazu africké literatury prostřednictvím antologií.

Procesem utváření obrazu určité literatury prostřednictvím tvorby antologií se pak Lefevere zabývá podrobně ve stati *German Literature for Americans 1840–1940* z roku 1995. Zde se na základě antologií německé literatury, které vznikaly ve Spojených státech od poloviny devatenáctého do poloviny dvacátého století, zabývá vlivy, které nutně působí při sestavování antologií překladů z cizí literatury a tím ovlivňují obraz této literatury zprostředkovaný čtenářům v cílové kultuře. Vedle otázky výběru existujících překladů pro účely antologie (či případného vytvoření překladů nových) se podle Lefevera jedná především o konflikt mezi třemi obrazy literatury: (i) obrazem literatury, který autor antologie chce zprostředkovat čtenářům v cílové kultuře, (ii) obrazem, který daná výchozí literatura vytváří v rámci vlastní kultury, a (iii) stávajícím obrazem výchozí literatury i příslušné země, který je již přítomen v myslích čtenářů v cílové literatuře (1995d:40-41). Podle Lefevera mají konflikty těchto obrazů zásadní vliv na výběr konkrétních autorů a jejich jednotlivých děl; tento aspekt konkrétně dokládá na způsobu, jakým byli v daném období v amerických antologiích zastoupeni básníci Heinrich Heine a Ludwig Uhland a jak byla vybírána a prezentována jejich díla. Na základě svého rozboru v této studii Lefevere jasně poukazuje na skutečnost, že není možné prostřednictvím antologií překladů vnést do cílové literatury realitu vybrané výchozí literatury; je však jednoznačně možné vytvořit její obraz.¹²⁹ Lefevere se domnívá, že tento proces je vždy spojen s určitými záměry autora antologie a přirovnává tento proces k vědomému vytváření veřejného image politiků (1995d:54).

Výše uvedené studie nepředstavují zdaleka vyčerpávající výčet Lefeverových deskriptivních prací, jsou pouze pokusem o názorný výběr příkladů, které ilustrují širší Lefeverovy tvorby v této oblasti.¹³⁰

¹²⁹ Lefevere (1995d:54): „It is obviously impossible to introduce the reality of a source literature into a target literature by means of an anthology of translations. It is, however, eminently possible to create the image of a literature for another literature. This operation is never context-free, there is always an agenda hidden behind it.”

¹³⁰ Jako další příklad lze uvést stat' *Translation and Canon Formation: Nine Decades of Drama in the United States* z roku 1996; dále pak v této souvislosti odkazujeme na přílohu této práce obsahující Lefeverovu bibliografii.

4.8.2 Dějiny uvažování o překladu

Vedle empirických studií, které jsou velice úzce spjaty s Lefeverovým teoretickým modelem, je zapotřebí poukázat rovněž na díla, ve kterých se Lefevere věnuje dějinám překladu. Návaznost na jeho teoretický model je často patrná i v těchto dílech, a proto stručný přehled této oblasti Lefeverovy tvorby představujeme v rámci jedné podkapitoly s empirickými studii.

Lefeverovou první významnější publikací zabývající se dějinami překladu a uvažování o něm je monografie *Translating Literature: The German Tradition* z roku 1977, ve které Lefevere mapuje vývoj německé tradice literárního překladu. Podává zde přehled hlavních osobností, které k tomuto vývoji přispěly, a představuje a analyzuje jejich názory týkajících se uvažování o překladu a překladatelské praxe. Tato chronologicky řazená monografie tak pojednává o osobnostech od Luthera až po Willamowitz-Moellendorffa a Rosenzweiga.

Ve stati *Translation: Its Genealogy in the West* zveřejněné ve sborníku *Translation: History & Culture*, který Lefevere sestavil společně se Bassnettovou (1990), pak Lefevere podává historický přehled vývoje překladu a jeho postavení v západní kultuře; v popředí jeho dějinného přehledu přitom stojí faktor společenské moci jako jednoho z nejvýznamnějších vlivů působících na překlad (či nepřeklad) konkrétních děl do jednotlivých literatur. V této stati Lefevere jasně zmiňuje vliv, který na jeho dílo měla tvorba Michela Foucalta, a zcela v souladu se svým teoretickým pojetím translatologie zdůrazňuje na základě historických příkladů roli překladu při vytváření obrazu cizích děl, autorů i kultur (1990c:26-27).

Rozsáhlým dílem z oblasti dějin překladu je pak Lefeverova monografie *Translation/History/Culture: A Sourcebook* (1992), ve které se autor snaží shrnout historicky nejvýznamnější texty týkající se uvažování o překladu, které v západní Evropě vznikly v latině, francouzštině, němčině a angličtině.¹³¹ Obsah i struktura monografie

¹³¹ Lefevere (1992a:xiii): „This collection contains what many consider to be some of the most important, or at least most seminal texts produced over centuries of thinking about translation in Western Europe in Latin, French, German, and English. The collection spans approximately the twenty centuries that elapsed between

přítom opět odráží Lefeverovu teoretickou tvorbu; jednotlivé původní texty a příslušné Lefeverovy komentáře jsou řazeny nikoliv chronologicky, nýbrž tematicky s ohledem na aspekty a faktory překladu, kterých se týkají: ideologie, moci „patronů“, poetiky, dobového obrazu světa a myšlení, jazyka¹³², techniky překladu, postavení textů v rámci kultury a vztahů mezi kulturami. Jak sám Lefevere podotýká v předmluvě této monografie, znalost dějin překladu a uvažování o něm je přínosná nejen proto, že mnoho moderních konceptů a tvrzení o překladu lze nalézt již v poznacích starších autorů, ale zejména proto, že znalost těchto dějin může současnému výzkumu pomoci najít způsoby zkoumání překladu, které by byly přínosné i pro studium kultur (1992a:xiv). Tato Lefeverova monografie představuje nejen cenný historický přehled z oblasti překladu, ale velice přehledně znázorňuje a dokumentuje Lefeverovy translatické teorie a modely na konkrétních příkladech z dějin překladu a literatury obecně.

Jak již bylo naznačeno výše, i v oblasti dějin překladu je cílem této podkapitoly pouze představit v hrubých rysech stěžejní Lefeverova díla a jejich zaměření, nikoliv poskytnout úplný přehled a rozbor všech relevantních prací.¹³³ Uvedené příklady však dobře ilustrují Lefeverovu tvorbu v oblasti deskriptivního výzkumu a dějin překladu a dokládají jeho široký literárněhistorický přehled i podrobnou práci s historickými prameny.

4.9 Výuka překladatelů podle Lefevera

Jak jsme již zmínili v biografické části této práce, Lefevere se během své kariéry ve velké míře věnoval i pedagogické činnosti v oblasti praktické i teoretické přípravy budoucích překladatelů. Svým předstávám o výuce překladatelů věnoval především monografii *Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature*

the birth, in 106 BC, of the Roman orator, statesman, and translator Marcus Tullius Cicero and the death, in 1931 AD, of the German classical scholar and translator Ulrich von Willamowitz-Moellendorff.“

¹³² Více o „omezení“ („constraints“), která se podle Lefevera v překladu uplatňují, viz oddíly 4.5.2 – 4.5.5 této práce.

¹³³ Dějinami uvažování o překladu se zabývá také např. stat' *Chinese and Western Thinking on Translation* publikovaná v roce 1998; dále pak v této souvislosti odkazujeme na Lefeverovu bibliografii uvedenou v příloze této práce.

Context (1992b) a mnoho z jeho požadavků na výuku lze vyčíst i z ostatních monografií a kratších statí zabývajících se teoretickými úvahami a různými případovými studii.¹³⁴

Zcela v souladu se svým obecným přístupem ke zkoumání překladu Lefevere tvrdí, že ani v oblasti výuky nelze formulovat jednoznačné návody a obecně platná pravidla pro vytváření překladů. Praktická výuka překladatelů by se podle Lefevera měla hlavně snažit budoucím překladatelům ukazovat, jaký vliv má dobová ideologie, poetika, obraz světa i jazyk na tvorbu původních textů i prepisů, a zároveň zdůrazňovat relativitu a dobovou proměnlivost těchto vlivů tak, aby si překladatelé na základě uvědomělého zohlednění všech těchto omezení mohli vytvářet vlastní strategie pro uvedení díla do cílové kultury (1985:240). V této souvislosti Lefevere zdůrazňuje význam analýzy a srovnání existujících překladů, které mohou překladateli ukázat, jakým způsobem byly dané problémy řešeny v minulosti.¹³⁵

Lefevere považuje v případě literárního překladu za zcela zásadní, aby překladatel porozuměl pozici textu ve výchozí literatuře, protože jinak nemůže nalézt „relevantní analogie“ v cílové literatuře a kultuře. Překlad je podle jeho názoru zapotřebí vnímat jako práci zároveň kreativní i vědeckou¹³⁶, a proto by se jí měli věnovat i akademičtí odborníci s rozsáhlými znalostmi literárně-historických i kulturních souvislostí.¹³⁷ Vzhledem k tomu, že jazyk je vyjádřením kultury, by překladatelé podle Lefevera (1990a:11) měli být „ne bilingvní, nýbrž bikulturní“.

V monografii *Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature Context* (1992b) se Lefevere v jednotlivých kapitolách postupně věnuje (1) přehledu translologie a jejího vývoje za poslední desetiletí, (2) jazykové rovině překladu, (3) textové rovině překladu, (4) funkci překladu v rámci kultury, (5) postavení

¹³⁴ Obecné nároky na překladatele Lefevere formuluje např. již v monografii *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint* z roku 1975, o které pojednává oddíl 4.1.3 této práce.

¹³⁵ Jak zmiňujeme v kapitole 4.1.1, Lefevere (1981a:78) dokonce hovoří o možnosti vytvoření „historické gramatiky překladu“, která by nabídla přehled možných překladatelských řešení analyzovaných v souvislosti s dobovými omezeními a která by se mohla stát zdrojem inspirace pro překladatele.

¹³⁶ Srov. Levého (1983:82-83) pojetí překladu jako činnosti na pomezí vědy a umění.

¹³⁷ Lefevere (1992b:92): „For this reason, among others, scholars should translate, and translations should be considered works of creativity *and* scholarship: scholars are much more likely to be familiar with the literary-historical context of the source text than nonscholars are. I do not say that all scholars can translate or that all translators should be scholars; I do say, though, that scholars who can translate should do so and should be recognized for their work by the community of scholars at large.“

translatologie vůči ostatním disciplínám a (6) přehledu potenciálních témat pro studijní a výzkumné projekt. Monografie v hrubých rysech představuje rovněž vlastní Lefeverův teoretický model, zejména je ale Lefeverovým návrhem struktury univerzitních kurzů věnujících se literárnímu překladu.

V druhé kapitole („Language“) se Lefevere věnuje různým kategoriím překladatelských problémů, se kterými se překladatelé pravidelně potýkají (např. aluze, aliterace, metafory, vlastní jména), identifikuje jejich podstatu a předkládá příklady překladatelských řešení užitých v různých kontextech. V následující kapitole („Text“) Lefevere uvádí výše uvedené jevy do souvislosti s dalšími faktory (ideologie, poetika, obraz světa) a zdůrazňuje přitom hierarchii těchto vlivů podle důležitosti jejich vlivu na rozhodování překladatele: ideologie, poetika, obraz svět, jazyk (1992b:86-87). Čtvrtá kapitola („The Function of Translation in a Culture“) se pak zaměřuje na funkci překladu v cílové literatuře a kultuře, tedy na překlad jako prostředek vytváření obrazů jiných kultur, na souhrn překladu s ostatními druhy přepisů a na vliv patronů v tomto procesu. Monografie tak nejdříve seznamuje čtenáře (studenta) s procesem překladu a postupně přechází ke studiu překladu jako produktu v jeho širších souvislostech. Právě kombinaci obou těchto přístupů považuje Lefevere za zcela zásadní pro to, aby překladatelé a translatologové o překladech uvažovali komplexně a aby zkoumání překladu mohlo získat uznání ze strany ostatních akademických disciplín.¹³⁸

V *Translating Literature: Practice and Theory in a Comparative Literature Context* tak Lefevere předkládá poměrně ucelený návrh struktury kurzů literárního překladu, který se snaží budoucí překladatele i teoretiky naučit uvažovat o nejrůznějších vlivech působících na překlad a o roli překladu v rámci literatury a kultury. Lefevere zde v souladu se svými ostatními díly odmítá ve výuce překladatelů preskripci – své normativní požadavky se snaží omezit na základní předpoklady, které u budoucích překladatelů očekává (např. znalosti daných jazyků a kultur); přesto však lze na některých místech nalézt velice obecná preskriptivní doporučení.¹³⁹ O otázkách řešení „praktických“

¹³⁸ Lefevere (1992b:134): „I strongly believe that as long as the teaching of literary translation is limited to the teaching of the process, it will not be taken seriously by academic institutions at large.“

¹³⁹ Např. Lefevere (1992b:19): „[Translators] are to mediate effectively between their audience and their texts, they have to attach greater importance to the poetological and ideological expectations of the target audience than to the poetological and ideological considerations that influenced the production of the source

překladatelských problémů Lefevere pojednává spíše pomocí popisu a analýzy již použitých řešení, u kterých poukazuje na jejich motivace a dopady. Jak sám Lefevere uvádí na konci monografie, jejím cílem je připravit budoucí odborníky na překlad, analýzu překladu a analýzu role, kterou překlady hrají v přijímajících literaturách a kulturách a posílit tak pozici translatologie mezi ostatními akademickými disciplínami.¹⁴⁰

4.10 Postoj k translatologii jako samostatné disciplíně

V díle André Lefevera a Susan Bassnettové lze pozorovat postupný vývoj postoje k otázce postavení translatologie jako samostatné disciplíny, resp. k jejímu vymezení vůči souvisejícím disciplínám. V translatologických publikacích je často citován výrok Bassnettové a Lefevera z předmluvy k *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame* (1992c:vii), který tvrdí, že „rozvoj translatologie jako samostatné disciplíny je úspěchem osmdesátých let“¹⁴¹, nicméně jejich postoj k samostatnosti translatologie nebyl od konce sedmdesátých let zcela jednoznačný a konzistentní.¹⁴²

Ve stati *Translation and Comparative Literature: The Search for the Center* z roku 1991 Lefevere tvrdí, že translatologie by neměla být samostatnou nezávislou disciplínou. Osamostatnění by podle Lefevera (1991:131-133) totiž vedlo k přehnaným snahám existenci dříve akademicky marginalizovaného oboru ospravedlňovat (mimo jiné prostřednictvím nadbytečného žargonu) a také ke spojování výzkumu literárního a neliterárního překladu. Svým vydělením by translatologie ztratila potenciál, který má v oblasti výzkumu mocenských a ideologických vlivů, jenž svým rozsahem překračuje

text. When in doubt, translators are well advised to tilt to the target audience and its expectations, not to the source text.“

¹⁴⁰ Otázce přípravy literárních překladatelů v USA a jejich postavení v akademické sféře se věnuje Gentzler (2001:5-43, kapitola *The North American Translation Workshop*).

¹⁴¹ Lefevere & Bassnettová (1992c:vii): „The growth of Translation Studies as a separate discipline is a success story of the 1980s.“

¹⁴² Výše uvedené nikterak nezpochybňuje shodu Bassnettové a Lefevera ohledně nutnosti toho, aby se translatologie neuzavírala do sebe a zachovala si kontakt s ostatními disciplínami, jak Bassnettová uvádí v písemném sdělení ze dne 26. 6. 2015: „We had a huge range of contacts, we actively sought to talk to people from other fields and neither of us EVER wanted translation studies to become a closed group of people just talking to one another.“

literární teorii i komparatistiku. Translatologie by naopak měla využít toho, že kulturní obrat jí umožnil zaujmout významnější pozici v rámci obou zmiňovaných disciplín.

O dva roky později se Lefevere ve stati *Discourse on Translation: Recent, Less Recent and to Come* (1993a) staví za integraci translatologie do kulturních studií („cultural studies“)¹⁴³, protože translatologie se obdobně jako kulturní studia snaží prostřednictvím historických případových studií i na obecné abstraktní rovině analyzovat, jak jsou konstruovány kultury, resp. vytvářeny jejich obrazy (1993a:241).

V předmluvě k poslednímu společnému dílu, *Constructing Cultures*, pak Bassnettová (1998:viii) uvádí, že si s Lefeverem byli oba vždy velice dobře vědomi úzkého propojení translatologie s literární komparatistikou i potřeby studovat literaturu v souvislosti s historií. Společně pak dospěli k závěru, že spojení translatologie s literární komparatistikou je k neprospěchu translatologie a že vhodnější by bylo chápání literární komparatistiky jako součásti translatologie.¹⁴⁴ V závěrečné stati souboru nazvané příznačně *The Translation Turn in Cultural Studies* Bassnettová mapuje paralely ve vývoji translatologie a kulturních studií od sedmdesátých let dvacátého století a nastiňuje potenciál, který budoucí spolupráce těchto dvou „interdisciplinárních oblastí“ může skýtat. Oba tyto obory podle Bassnettové (1998:135-136) prošly obdobným vývojem, postupně do svého přístupu integrovaly historii, etnografii a sociologii, snaží se odpoutat od svých evropocentrických kořenů¹⁴⁵ a zajímají se především o otázky mocenských vztahů a produkce textů v současném světě charakterizovaném prohlubující se globalizací i rostoucím nacionalizmem. K hlavním oblastem, v nichž by mohla spolupráce mezi translatologií a kulturními studii být zejména přínosná, Bassnettová (1998:138) řadí možnost hlubšího prozkoumání procesu akulturace mezi kulturami, otázky toho, jak si kultury vytváří obraz určitých autorů a textů, jak dochází k přenosu kulturního kapitálu napříč kulturami, výzkum politiky překladu a možnosti sdílení výzkumných zdrojů, zejména v oblasti interkulturního vzdělávání.

¹⁴³ Anglický termín „cultural studies“ v této práci překládáme do češtiny jako „kulturní studia“ (viz např. české vydání Bakerova *Slovníku kulturních studií* z roku 2006).

¹⁴⁴ Bassnettová (1998:viii): „Quite independently, we came to the conclusion that the relationship between comparative literature and translation studies had worked to the disadvantage of the latter and we sought a change of perspective, arguing that Translation Studies should be seen as the discipline within which comparative literature might be located, rather than the other way round.“

¹⁴⁵ Srov. výše zmiňované Lefeverovy požadavky na překlady, které by umožnily poznání vzdálených kultur.

Trivedi (2007:281-282) se v roce 2007 ohlíží za touto vizí Bassnettové a konstatuje, že její požadavky spolupráce mezi oběma „interdisciplínami“ nebyly vyslyšeny, přičemž jedním z možných důvodů je podle Trivediho zaměření kulturních studií na výzkum kultury výhradně v rámci jednoho jazyka. Spojení kulturních studií a translologie tak podle Trivediho nadále zůstává jen nenaplněným snem. Sama Bassnettová (2007:15) později uvádí, že literární věda převzala mnoho metod z kulturních studií, čímž došlo k rozostření hranic mezi dříve jasně odlišovanými oblastmi výzkumu. Zároveň však zdůrazňuje, že stále platí, že překlad představuje pro zkoumání kulturní interakce ideální „laboratorní podmínky“, protože porovnání originálu a překladu nejenže dokáže odhalit strategie využívané překladateli, ale rovněž může doložit různý status daného textu v rámci různých literárních systémů a přispět tak k odkrytí vztahů mezi oběma danými kulturními systémy (2007:19).

Pro účely zkoumání toho, jak si kultury vytváří obrazy jiných kultur, autorů i jednotlivých textů, by podle Bassnettové měl v budoucím výzkumu být produktivní žánr cestopisné literatury („travel literature“). V této souvislosti Bassnettová odkazuje zejména na dílo Michaela Cronina (např. *Across the Lines: Travel, Language, Translation*, 2000). Autoři cestopisné literatury totiž podle Bassnettové (2007:22) působí „v hybridním prostoru mezi kulturami“ a jejich tvorba stejně jako překlad zpřístupňuje čtenářům „určitou verzi jiné kultury, určitý konstrukt této jiné kultury“. Její autoři pak upravují odlišnosti tak, aby ona verze jiné kultury byla přijatelná pro čtenáře kultury cílové. S odkazem na Croninův výzkum v otázkách globalizace a na nárůst využívání etnografických a antropologických metod v translologii Bassnettová očekává v budoucnosti translologie kromě dalšího sblížení s kulturními studii rovněž nárůst zájmu o překlad ze strany antropologie. Stejně jako Snell-Hornbyová (2006:175) však Bassnettová zůstává, zcela v souladu s Lefeverovým odkazem, přesvědčena, že si translologie musí nadále uchovat svůj důraz na kulturní orientaci a snažit se co nejlépe pochopit, jak probíhají složité textové transfery, co se děje s texty při přesunu do nových kontextů a jak probíhají změny vzorců kulturní interakce v současném světě (2007:23).

4.11 Lefeverovo dílo v širším kontextu zkoumání sociologie překladu

V souvislosti s tzv. „kulturním obratem“ na konci osmdesátých a začátku devadesátých let dvacátého století došlo, jak uvádí Bassnettová (1998:123), k „rozšíření zájmu zkoumání překladu o širší kontext, historii a konvence tak, aby bylo možné zohlednit nejrůznější textová i mimotextová omezení působící na překladatele, pochopit komplexní manipulativní procesy, ke kterým při překladu dochází – od výběru textu, přes roli překladatele, redaktora i nakladatele až po kritéria ovlivňující přijetí textu v cílové kultuře“. Z této formulace je patrné, že zmiňované „kulturní pojetí“ translologie zahrnovalo i aspekty sociologické. O „sociologickém obratu“ se přitom v translologii mluví až na konci devadesátých let a na počátku nového tisíciletí. Proto považujeme na tomto místě za vhodné uvést některé názory na rozlišování kulturních a sociálních aspektů překladu.

Jak uvádí Pym (2006:14), „Až příliš ochotně mluvíme o ‚sociokulturním‘ nebo ‚sociálním‘ a ‚kulturním‘ pojetí, kontextu, faktorech atd.“ Podle Wolfové (2007:4) je proces překladu do různé míry podmínován – mimo jiné – ve dvou rovinách: v rovině kulturní a rovině sociální. Rovina kulturní je přitom podle Wolfové strukturální povahy a zahrnuje významné faktory, jako jsou moc, dominance, národní zájmy, náboženství či zájmy ekonomické. Sociální rovina se pak týká činitelů zapojených do procesu překladu, kteří si neustále osvojují zmíněné struktury a jednají podle svých kulturně závislých hodnotových systémů a ideologií. Wolfová ale zároveň varuje před vytvářením dichotomie obou rovin, protože spolu obě úzce souvisí, resp. nemohou existovat jedna bez druhé. Podle Pyma (2006:15) často platí, že kulturní faktory jsou předmětem pozorování a deskripce, zatímco faktory sociální bývají využívány jako prostředky explanace kulturních faktorů.

Počátek zkoumání sociologických aspektů v translologii lze podle Pyma spatřovat již v samotné orientaci deskriptivní translologie a ve snaze polysystému zkoumat překlad v širším sociokulturním kontextu. Hlavní zaměření polysystému však přesto zůstalo úzce spjato s textem, a pokud teoretici polysystému zkoumali sociologické aspekty, tak pouze ve vztahu k textu, nikoliv ve vztahu k překladateli jako

zprostředkovateli.¹⁴⁶ Nejvýznamněji se podle Pyma sociokulturní aspekty v polysystému projevují v díle Touryho, jenž zdůrazňuje sociální rozměr norem a sociální roli překladatele, který podle těchto norem jedná (1995:54), a zároveň se věnuje otázce toho, jak se lidé stávají překladateli (1995:241). Pym i Wolfová se však domnívají, že se polysystému nikdy nepodařilo dostatečně vysvětlit příčiny dynamiky systému.¹⁴⁷ Jak dodává Prunč (2007:41), Toury svými normami definoval sociální prostor překladatele *ex negativo* pomocí norem a omezení, nikoliv však jako interaktivní prostor, v němž překladatelé jako společenské bytosti jednájí a interagují se svými okolím.¹⁴⁸

Jettmarová (2005:95-96) v této souvislosti však připomíná, že Touryho model obsahuje v podobě kontextu prostor pro nejrůznější sociální činitele (jedince i instituce), a kritiku, která polysystému vytýká právě nepřítomnost lidských činitelů, dává spíše do souvislosti s nedostatečně explicitním rozpracováním tohoto aspektu v Touryho modelu. Jettmarová zároveň poukazuje na přítomnost sociologických aspektů již v Holmesově i Popovičově modelu a cituje Holmese (1972:77-78), který ve své programové eseji z roku 1972 uvádí, že v oblasti překladatelské politiky je úkolem translatoologů mimo jiné definovat místo a roli překladatelů, překládání a překladů ve společnosti, včetně otázek výběru textů k překladu v dané sociokulturní situaci či společenského a ekonomického postavení překladatelů.¹⁴⁹ Popovič (1975:239-240) pak jasně zmiňuje sociologické aspekty jako součást „praxeologie“ překladu, do které zahrnuje „1) vliv kulturní politiky (princip stranickosti) na překladatelský program a překladatelskou činnost, 2) analýzu překladatelského programu z aspektů knižního trhu, 3) specifické funkce kritiky

¹⁴⁶ Pym (2006: 3): „In a sense, the initial negation of prescriptivism (which is why we talk about Descriptive approaches at all) simply repeated the exclusion of the mediator. We moved from a sociology of source texts to a sociology of target-side effects, but little was said about any sociology of translators.“

¹⁴⁷ Wolf (2007:7): „From a sociological point of view, however, it seems particularly relevant that throughout polysystem theory it is never made clear what driving forces are behind the ongoing dynamics in a system.“

¹⁴⁸ Prunč (2007:41): „Although Descriptive Translation Studies indirectly uncovered power structures (Toury 1995), the concept of norms defined the social space in which the translators acted *ex negativo*, i.e. as a reactive space that is subject to constraints and restrictions, and not as an interactive space in which the translators as social being act and interact.“

¹⁴⁹ Holmes (1972:77-78): „The task of the translation scholar in the area is to render informed advice to others in defining the place and role of translators, translating, and translations in society at large: such questions, for instance, as determining what works need to be translated in a given socio-cultural situation, what the social and economic position of the translator is and should be, or [...] what part translating should play in the teaching and learning of foreign languages [...].“ Struktura disciplíny podle Holmese viz též oddíl 3.2.1 této práce.

uměleckého překladu, 4) účast redaktora na tvorbě překladatelského textu, 5) dějiny překladatelských institucí (organizací a časopisů)¹⁵⁰.

V kontextu výše uvedených poznatků je zřejmé, že Lefevere nebyl zdaleka prvním, kdo otevřel otázku sociologie překladu, jeho dílo však představuje jeden z prvních a nejvýznamnějších modelů umožňujících zohlednění sociologických aspektů ve zkoumání překladu. Lefevere se totiž již na konci sedmdesátých let záměrně odklonil od polysystému, aby mohl vytvořit model, který by kulturní, sociologické a politické vlivy lépe popsal a analyzoval.¹⁵⁰ Jak uvádí Wolfová (2007:10), jeho model refrakce, později přepisování, který Lefevere postupně rozvíjel již od počátku osmdesátých let, chápe překlad jako sociální činnost a umožňuje rozbor manipulace na úrovni textu i kulturních (literárních) prostředků, které pod vlivem společenských sil určují a kontrolují produkci cílového textu. Pod pojmem patronátu Lefevere ve svém teoretickém modelu vytvořil prostor pro zohlednění nejrůznějších jedinců, skupin i organizací, které se snaží prosazovat své zájmy.

Lefevere jako jeden z prvních využil v translatologii teorii sociologa Bourdieuho, která později výrazně ovlivnila tzv. sociologický obrat v translatologii na konci devadesátých let dvacátého století a na počátku třetího tisíciletí. Bourdieuho myšlenky v translatologii po Lefeverovi aplikovali zejména Gouanvic (1997), který přebírá Bourdieuho terminologii pole, habitusu, kulturního kapitálu a zdůrazňuje potřebu zkoumat souvislost sociálních skupin s žánry; Simeoni (1998), který dává do souvislosti překladatelské normy a konvence s Bourdieuho habitusem coby základem pro fungování celého systému; či Inghilleriová, která aplikuje Bourdieuho habitus zejména v kontextu komunitního tlumočení. Hermans (1999:132) považuje Bourdieuho teorii aplikovanou v translatologii za vhodné doplnění slabých míst Lefeverova modelu a jeho nedostatečně zpracované kategorie patronátu a slabého zohlednění role konkrétních institucí.

Jak dokládá výše uvedený přehled, Bourdieuho teorie velice významným způsobem ovlivnila zkoumání sociologických aspektů v moderní translatologii. Wolfová

¹⁵⁰ Bassnettova v této souvislosti ve svém písemném sdělení ze dne 25. 6. 2015 odkazuje na méně výraznou metodologickou a ideologickou vyhraněnost, která Lefevera a Bassnettovu do jisté míry odlišovala od ostatních teoretiků: „[...] we did not have a fixed ideological or methodological position, which I think is what distinguished us from other scholars.“

(2007:12) označuje Bourdieuho model dokonce za nejvýznamnější výzkumný rámec pro studium faktorů ovlivňujících mocenské vztahy, které jsou inherentní součástí překladatelské teorie i praxe. O to větší význam tedy připadá Lefeverově dílu, které poskytlo široký rámec pro zohlednění sociologických aspektů a integrovalo Bourdieuho sociologickou teorii již velice brzy.

5 Kritika a aplikace Lefeverova modelu

5.1.1 Kritika Lefeverova modelu

Lefeverovu dílu se dostalo v translatologických kruzích vesměs pozitivního přijetí a jeho tvorba bezesporu zaujímá velice významnou pozici ve vývojové řadě nejen západní translatologie. Robinson (1997:27) Lefeverův model přepisování hodnotí kladně a vyzdvihuje skutečnost, že model nejen svádí dohromady činnosti, které byly dříve oddělovány či dokonce zanedbávány (překlad, kritiku, redakční činnost, tvorbu historických literárních přehledů atd.), a „trpělivě a pečlivě na mnoha podrobně analyzovaných příkladech dokládá, do jaké míry je náš literární vesmír neustále se měnícím produktem těchto činností“. Robinson (1997:28) také oceňuje Lefeverovu snahu o získání poznatků z výzkumného materiálu mimo „eurocentrický“ rámec, tedy o analýzu překladů z čínštiny či arabštiny a o zohlednění úvah o vývoji těchto literárních systémů.

Hermans si na Lefeverově přístupu cení „demystifikace“ objektu výzkumu a zaměření na mocenské faktory (1994:140) a považuje „manipulační paradigma“ za novější a flexibilnější formu systémového pojetí než je Even-Zoharův a Touryho polysystém (1999:120), nicméně v několika svých dílech vyjadřuje k Lefeverovu pojetí i mnohé kritické připomínky. Na obecné rovině Lefeverovi vyčítá především „povrchnost, nekonzistentnost a nedbalost“ (1999:124), která se podle jeho názoru projevuje například nejasnou definicí jednotlivých kategorií Lefeverova modelu (viz kritika definice obrazu světa a poetiky zmiňované v kapitolách 4.5.3 a 4.5.4). Jako problematické hodnotí Hermans rovněž zařazení samotných překladatelů mezi „profesionály“ nebo „experty“, kteří jsou v Lefeverově pojetí vnitřním kontrolním mechanismem systému: vzhledem k tomu, že systém neustále přijímá nová díla a nové přepisy, je podle Hermanse nejasné, zda přepisování samotné je tedy součástí kontrolního mechanismu. Za nedostatek Hermans rovněž považuje, že v Lefeverově teorii je překladům připisována převážně pouze pasivní role místo toho, aby překlad byl vnímán zároveň jako „určované i určující“ (1999:130). Hermans rovněž opakovaně odkazuje na určitou nekonzistentnost v Lefeverově postoji k preskripci a deskripci. V Lefeverových dílech se totiž na některých

místech objevují hodnotící poznámky¹⁵¹, které jsou podle Hermanse (1994:141) v rozporu s deskriptivním přístupem a odmítáním hodnocení, které Lefevere prosazuje. V této souvislosti je však zapotřebí připomenout, že Lefevere ve svém díle vychází primárně z historického deskriptivního výzkumu a že Hermansovou výtku pramení zejména z dobového předpokladu, že deskriptivní věda by měla odmítat jakoukoliv formu axiologie.

Obecně je podle Hermanse (1994:140) Lefeverův model rudimentární, povrchně zpracovaný a disponuje příliš malým množstvím pojmů, než aby umožnil smysluplný výzkum jdoucí nad rámec obecné orientace v sociálním kontextu literatury. Vzhledem k nedostatku pojmů teoretického modelu jsou pak zavedené termíny obsahově přetíženy a nemohou být přesné. Podle Hermanse (1999:129-30) Lefeverův model neposkytuje dostatečný prostor pro popis konkrétních institucí a sociálních struktur, jejichž prostřednictvím se nejrůznější „omezení“ mohou fakticky projevit, a zcela v něm schází otázka překladatelské loajality a spolehlivosti. Možnou nápravu těchto nedostatků spatřuje Hermans v aplikaci Bourdieuho modelu kombinujícího sémiotické a sociální aspekty (1999:132). Navzdory výše zmíněné a další kritice však Hermans (1994:140) uznává, že Lefeverovo dílo má pro translatoologii zásadní význam.¹⁵²

Podle Asimakoulase (2008:242) je Lefeverův model příliš „plochý“, a nemůže tak zohlednit všechny faktory komplexního procesu přepisování. Kromě toho Lefeverův model podle jeho názoru nedostatečně rozpracovává otázku přesahu mezi profesionály uvnitř a patrony vně systému.¹⁵³ Asimakoulas (2008:242) zároveň považuje za problematické akceptovat, že by instituce a jednotlivci, kteří vystupují jako „strážci“ poetiky a ideologie, mohli fungovat jako omezení ve stejném smyslu jako jazyky či obraz

¹⁵¹ Např. Lefevere (1992c:36): „[...] the rhyme and metre rule [...] has been responsible for the failure of many a translation to carry its original across in the Western system.“

¹⁵² Hermans (1994:140): „I will try to substantiate these objections below, not in order to find fault with the detail of Lefevere's work for its own sake, but precisely because his work is of central importance to the discipline.“

¹⁵³ Viz Hermansova dříve uvedená výtku ohledně nejasného zařazení „profesionálů“ do vnitřního kontrolního mechanismu.

světa.¹⁵⁴ Právě nedostatečné rozlišení přepisu jako produktu a jednotlivých faktorů, které mají vliv na jeho konečnou podobu, považuje za příčinu jisté vágnosti celého modelu.

Lefeverův pojem patronátu považuje Asimakoulas (2008:243) za nedostatečně flexibilní. Vnitřní struktura patronátu totiž podle jeho názoru ve skutečnosti není zdaleka tak přísně rozčleněná, jak by se mohlo zdát z Lefeverova dělení na složku ekonomickou, ideologickou a složku statusu. Lefevere totiž podle Asimakoulase nevysvětluje, jak lze jednotlivé složky rozlišit od sebe navzájem i od ostatních omezení, a zároveň nevidí přínos jejich kategorizace, protože jednotlivé složky spolu neodmyslitelně souvisí a vzájemně se prolínají. Stejně tak odmítá přísné oddělování ideologie od faktorů stojících mimo rámec patronátu, protože například jazyk, který Lefevere často uvádí jako samostatné omezení, prokazatelně není ideologicky neutrální.¹⁵⁵

V souvislosti s patronátem Asimakoulas (2008:243) rovněž odmítá binární opozici diferencovaného a nediferencovaného patronátu, protože podle jeho názoru studium totalitních režimů jasně dokázalo, že moc se v rámci jednotlivých režimů neuplatňuje tak monoliticky, jak by se mohlo z Lefeverova modelu zdát. Navzdory výše uvedené kritice však Asimakoulas (2008:245) považuje Lefeverův model za dobré východisko pro výzkum „souhry textových proměnných a moci/patronátu v širším sociopolitickém kontextu, ve kterém překlad probíhá“.

5.1.2 Aplikace Lefeverova modelu

Navzdory výše uvedené negativní kritice některých aspektů Lefeverovy teorie se mnohé z jeho pojmů v translatologii ujaly a například přepisování či patronát se zařadily k všeobecně známým termínům. Jak uvádí Asimakoulas (2008:243), ne zcela jednoznačné definice některých Lefeverových kategorií vytvořily prostor pro další „přepisování“ jeho pojmů.

¹⁵⁴ Asimakoulas (2008:242): „Thus, individuals and institutions within and outside the system assume a gatekeeping role, serving as guardians of poetics and ideology and rewriting works accordingly. [...] But it is difficult to see how institutions and gatekeepers of any kind can function as constraints in the same way as language or universe of discourse might.“

¹⁵⁵ V této souvislosti Asimakoulas odkazuje např. na dílo lingvisty Fairclougha (1989).

Lefeverův model byl mnohokrát použit pro praktický výzkum, někteří autoři si pro výzkumné účely vypůjčily pouze jeho části nebo převzali některé termíny. K prvním významnějším aplikacím Lefeverova modelu patří Lloydova (1982) analýza díla irského básníka Jamese Clarence Mangana v obecném kontextu irské literatury devatenáctého století, ke které Lloyd využil Lefeverův model refrakce. K nejvýznamnějším studiím vycházejícím z Lefeverova metodologického aparátu pak patří analýza Tymoczkové (1986), která Lefeverův model přepisování úspěšně aplikovala při zkoumání vývojových změn v literatuře dvanáctého století.

Lefeverovo pojetí literatury jako systému využívá ve svém rozboru překladů irských realistických divadelních her do finštiny Aaltonen (1996). Ten tvrdí, že při překladu vždy dochází k manipulaci, resp. akulturaci, která podle něho nutně „rozostřuje hranice mezi známým a neznámým“ (1996:103), a ve své studii se zabývá právě otázkou převodu kulturně specifických prvků. Ve svém rozboru pracuje mimo jiné s pojmy přepisování, akulturace či kulturních scénářů, které jsou známé z Lefeverova modelu. Přednost pojmu přepisování přitom Aaltonen spatřuje zejména v tom, že nabízí možnost vyhnout se striktnímu oddělování překladu od ostatních forem tvůrčího psaní (1996:104).

Lefeverovu terminologii využívá ve své dizertaci například i Yung (1998), který se zabývá vývojem překladů čínské poezie do angličtiny na počátku dvacátého století a jejich podílu na vytváření obrazu čínské kultury. S Lefeverovým pojmem patronátu pracuje i Wolfová (2002) ve své analýze mocenského vlivu na literaturu za vlády habsburské monarchie. O Lefeverovu terminologii a metodologii se opírá dále například McNeill (2005), který zkoumá v historicko-politických souvislostech překlady Brechtova *Das Leben Galilei* a jejich postavení v divadelním světě anglicky mluvících zemí. V roce 2005 vyšla také studie Wylerové, která aplikuje Lefeverovu, Holmesovu a Touryho teorii na obsáhlé korpusy překladů beletrie pořizovaných v období čtyřicátých až sedmdesátých let dvacátého století v Brazílii a která se jejich pomocí snaží analyzovat nakladatelskou praxi a její vliv na překlady a formování čtenářstva překladové literatury v této zemi.

Lefeverův model přepisování široce uplatňuje také Zhaová (2006, 2009), která jej aplikovala při analýze přepisů z období tzv. hnutí za novou kulturu („New Culture Movement“) v Číně dvacátých let dvacátého století. Zhaová se zaměřuje především na

překlady/přepisy Ibsenových děl, které do čínské kultury uvedl filozof a překladatel Hu Ši, a analyzuje ideologické a politické aspekty jejich výběru i následného procesu přepisování. Na Lefeverovu teorii i jeho praktický výzkum navazuje Ploudre (2006), který se na základě modelu přepisování zabývá vznikem finského národního eposu Kalevala a jeho překlady do angličtiny. O rok později využívá Lai (2007) Lefeverovo pojetí patronátu ve své analýze vlivu různých institucí na překlad křesťanských traktátů do čínštiny, přičemž se zaměřuje zejména na výběr textů k překladu a na otázku ideologické cenzury.

O přetrvávajícím významu a produktivitě Lefeverova modelu svědčí i jeho využívání v současných výzkumných projektech. Zhangová (2012) Lefeverův model přepisování využívá k analýze ideologických a poetologických faktorů působících na překlad poezie, včetně jejich vlivu na samotný výběr textů k překladu. Příkladem aplikace Lefeverova modelu v současnosti je také studie Yangové (2013), která na základě Lefeverova pojetí omezení působících na překladatele analyzuje vliv ideologických a poetologických faktorů v díle významného čínského překladatele Lin Šu.

Uvedené příklady aplikace a dalšího rozpracování Lefeverova teoretického modelu dobře ilustrují jeho použitelnost pro praktický výzkum ideologických a sociokulturních aspektů překladu. Zároveň dokládají přednosti a výhody pojetí překladu jako jedné z forem širokého pojmu přepisování, což umožňuje snadné usouvztažnění překladu s ostatními činnostmi, které se podílí na vytváření obrazu cizích kultur a interakce mezi kulturami obecně.

6 Závěr

Lefeverovo dílo sehrálo velmi významnou roli ve vývoji moderní translatologie a v postupném zohledňování kulturních a sociologických aspektů ve zkoumání překladu. Lefevere a Bassnettová jsou považováni za hlavní představitele tzv. „kulturního obratu“ v translatologii¹⁵⁶, který, jak uvádí Bassnettová (2007:14), měl své kořeny již v díle Even-Zohara, Touryho a Holmese a představoval v osmdesátých letech velice rozšířený fenomén pozorovatelný napříč humanitními vědami. Soubor statí *Translation, History and Culture*, který Bassnettová a Lefevere vydali společně v roce 1990 jako výbor z konference konané v roce 1988 v anglickém Warwicku, je dokladem silné kulturní orientace translatologického výzkumu a zásadního významu Lefevera a Bassnettové v jejím prosazení.¹⁵⁷ Kulturní orientace se později stala zásadním faktorem při formování feministických, genderových či postkoloniálních teorií a v rámci translatologie toto pojetí disciplíny dále rozpracovali zejména Michael Cronin, Edwin Gentzler, Lorna Hardwicková, Theo Hermans, Tejaswini Niranja, Douglas Robinson, Sherry Simonová, Harish Trivedi či Lawrence Venuti (Bassnett 2007:14).

Lefevere svým modelem, který představoval určitou alternativu k polysystémovému pojetí Even-Zohara a Touryho, vytvořil pevnou základní strukturu pro studium mocenských, ideologických, společenských a kulturních vlivů, která zároveň skýtá i prostor pro zohlednění otázek poetologických a jazykových. Široká definice pojmu přepisování navíc jasně poukázala na paralely zkoumání překladu s ostatními relevantními disciplínami a na souvislosti překladu s dalšími druhy lidské činnosti. Podle Gentzlera byl Lefevere rovněž prvním, kdo v rámci translatologie poukázal na potřebu rozšířit výzkum literárních systémů i o kultury mimo euroamerickou západní civilizaci.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Snell-Hornbyová (2006:47): „[...] those most closely associated with the concept of ‘cultural turn’ during the 1980s were to be André Lefevere and Susan Bassnett.“

Srov. též Snell-Hornbyová (2006:50): „The ‘cultural turn’ is a name later given to a development that several of the various camps of the now generally (if grudgingly) accepted band of translation scholars like to claim as their own.“

¹⁵⁷ Gentzler (in Lefevere & Bassnett 1998:xi): „While many scholars were inching toward the cultural turn in the early 1990s, Bassnett and Lefevere were the first to articulate the position. In the explosion of events that have followed, Bassnett and Lefevere again have led the way.“

¹⁵⁸ Gentzler (2001:138): „And most importantly, for the first time within the translation studies perspective, he acknowledged that the study of literary systems cannot be isolated to its Euro-American development.“

Jisté průkopnické zásluhy Lefeverovi patří za integraci Bourdieuho sociologických teorií do translatologického výzkumu. Kulturní kapitál a textové a pojmové sítě, které Lefevere do své teorie zapojil v polovině devadesátých let a které bohužel vzhledem ke svému úmrtí v roce 1996 dále nerozpracoval, představují poměrně široce definované pojmy umožňující zohlednění jazykových, literárněvědných, kulturních i sociologických aspektů, zachycení nejrůznějších změn, ke kterým při přepisování dochází, i vysvětlení jejich souvislostí s postavením daných děl ve výchozí a cílové kultuře.¹⁵⁹

Při celkovém hodnocení přínosu Lefeverova díla pro vývoj translatologie je zapotřebí uznat, že navzdory dílčím nedostatkům jeho modelu se Lefeverovi podařilo do translatologie vnést nové prvky a kategorie, které buď samy o sobě byly a jsou produktivní při zkoumání literárního překladu a kulturní interakce, nebo alespoň posloužily jako odrazový můstek pro další vědce a zároveň rozšířily výhled translatologů do dalších disciplín a interdisciplín.

Nesporná je rovněž Lefeverova aktivita a akademická činorodost, kterou dokládají nesčetné teoretické publikace, překlady a přednášky, kratší i dlouhodobá pedagogická angažmá na různých místech po celém světě, jakož i Lefeverova snaha o rozvoj disciplíny a její srozumitelnost a přístupnost. Lefeverova díla zpracovávají složité teoretické modely poměrně názorným a čtivým způsobem a nabízí čtenáři zajímavé příklady z různých kulturních oblastí, jejichž příprava si musela vyžádat rozsáhlé rešerše a široký literární a kulturní přehled.

¹⁵⁹ Bassnettová (1998:135): „In Lefevere’s schema, a kind of grid system can be mapped out that shows the role and place of texts within a culture and the role they might occupy in another culture. Such a system would show clearly that texts undergo all kinds of variations in status both intertemporally and interculturally, and would help us to explain some of the vagaries of those changes in terms other than those of greater and lesser aesthetic value.“

7 Resumé

Tato rigorózní práce se zabývá analýzou díla André Lefevera a jeho role ve vývoji translatologie od začátku sedmdesátých let až do Lefeverovy smrti v roce 1996. Hodnotí rovněž význam jeho odkazu pro další rozvoj disciplíny.

První kapitola nabízí krátký úvod shrnující zaměření a pojetí rigorózní práce. Druhá kapitola pak přináší základní informace o Lefeverově životě, shrnuje jeho krátkodobá i dlouhodobá působení na univerzitách na různých místech světa a poskytuje přehled o širokém rozsahu Lefeverových akademických aktivit.

Třetí kapitola nabízí přehled situace v oblasti zkoumání překladu v sedmdesátých letech dvacátého století a nastiňuje vývoj let osmdesátých. Zaměřuje se zejména na význam vědců, kteří působili v Belgii, Nizozemí a Izraeli, při formování deskriptivního pojetí translatologie: shrnuje přínos hlavních dobových osobností – zejména Jamese S. Holmese, Itamara Even-Zohara a Gideona Touryho – a pojednává i o významu díla Levého a Popoviče jako východisek a vlivů v souvislosti se vznikem deskriptivního paradigmatu. Současně kapitola zachycuje postupné navazování kontaktů mezi nejvýznamnějšími osobnostmi formující se translatologie, dobové představy o jejím názvu a zaměření a popisuje formování tzv. manipulační školy. Kapitola tak přibližuje širší dobový kontext, do kterého Lefeverovo dílo vstoupilo.

Čtvrtá a nejobsáhlejší kapitola sleduje postupný vývoj Lefeverovy teorie od začátku sedmdesátých let v souvislosti s celkovým vývojem disciplíny a analyzuje jeho model s ohledem na jeho specifické rysy a pojmy. Kapitola sleduje vývoj Lefeverova modelu primárně chronologicky, nedrží se však striktně sledu publikace jeho jednotlivých monografií a statí, ale snaží se o podání uceleného obrazu jeho teorie. Čtvrtá kapitola práce rovněž zmiňuje Lefeverovy nejvýznamnější empirické studie a nabízí přehled jeho děl z oblasti didaktiky a dějin překladu.

Pátá kapitola shrnuje hlavní kritické ohlasy na Lefeverův teoretický model a na jeho přínos pro rozvoj teoretického uvažování o překladu. Zároveň nabízí reprezentativní přehled aplikací Lefeverova modelu v praktickém výzkumu. Závěr práce se pak snaží o shrnutí Lefeverova přínosu pro vývoj translatologie.

Práce dokládá zcela zásadní význam, který Lefeverovi náleží v souvislosti s explicitním zohledněním externích sociokulturních vlivů ve zkoumání překladu, resp. přepisování. Jak zmiňuje závěr práce, Lefevere nebyl sice prvním, kdo pro tyto aspekty ve svém teoretickém pojetí vytvořil prostor, nicméně jako jeden z prvních a nejvýznamnějších teoretiků vytvořil model obsahující konkrétní pojmy umožňující analýzu kulturních, mocenských a politických vlivů a usouvztažnění studia překladu se zkoumáním dalších činností, které s překladem velice úzce souvisí. Práce zároveň připomíná Lefeverův význam v prosazení kulturní orientace disciplíny na konci osmdesátých let, jeho progresivní aplikaci sociologických konceptů ve výzkumu překladu na počátku let devadesátých a význam jeho odkazu pro sociologický a ideologický obrat v translatoologii. Uvedené příklady aplikace Lefeverova modelu v soudobých výzkumných projektech pak dobře ilustrují přetrvávající využitelnost jeho pojmů i potenciál pro jejich další rozpracování a tím i produktivnost pro budoucí výzkum.

8 Summary

This thesis analyses the work of André Lefevere and his role in the development of Translation Studies from the beginning of the 1970s to Lefevere's death in 1996. It also assesses how his legacy contributed to later developments of the discipline.

The thesis opens with a brief general introduction summarizing its focus and methodology. The following biographical chapter provides basic information on Lefevere's life, summarizes his assignments as visiting professor as well as his long-term assignments at universities all around the world, and describes the broad range of his academic activities.

The third chapter gives an overview of the field of the study of translation in the 1970s and briefly outlines the developments of the 1980s. It focuses primarily on the role the scholars working at that time in Belgium, the Netherlands and Israel played in the formation of a descriptive approach: it summarizes the contribution of the leading scholars of that time – particularly of James S. Holmes, Itamar Even-Zohar and Gideon Toury – and also briefly deals with the concepts of Jiří Levý and Anton Popovič as sources and influences in relation to the formation of the descriptive paradigm. Moreover, the chapter covers how contacts were gradually established among the leading personalities of the emerging discipline, their stances on the name and profile of the discipline, and the forming of what has become to be known as the Manipulation School. Combining the aspects listed above, the chapter provides an insight into the broader context of the field at the beginning of Lefevere's academic career.

The fourth and most extensive chapter follows the development of Lefevere's theory from the early 1970s onwards in the context of the development of Translation Studies and analyses his model with special regard to its characteristic features and concepts. The development of Lefevere's model is described primarily in chronological order, but does not strictly follow the succession of the publication of Lefevere's works; its primary goal is to provide a comprehensive and coherent depiction of his theory. Moreover, the fourth chapter presents Lefevere's most significant empirical studies and

gives an overview of his works in the field of translation didactics and history of translation.

The fifth chapter summarizes major critical responses to Lefevere's theoretical model and to his contribution to the development of theoretical thinking on translation. At the same time it provides a representative overview of works that have applied Lefevere's model in practical research. The final part of the thesis summarizes Lefevere's contribution to the development of Translation Studies.

The thesis illustrates Lefevere's crucial role in introducing external sociocultural factors as an explicit component in the analysis of translations, or, more precisely, rewritings. As mentioned in the thesis, Lefevere is not the first scholar whose theoretical model potentially enabled the inclusion of sociocultural aspects. He is, however, one of the very first and most important scholars to have created a model containing specific terminology for the analysis of factors involving culture, power and politics, and enabling the contextualization of the study of translation with the study of other activities that are closely linked with translation.

The thesis also emphasises Lefevere's role as a pioneer of the cultural turn in Translation Studies in the late 1980s, his progressive application of sociological concepts in translation research in the early 1990s, and the importance of his legacy as one of the cornerstones of the sociological and ideological turns in Translation Studies. Examples of applications of Lefevere's model in contemporary research, as summarized at the end of the thesis, illustrate the on-going applicability of his concepts as well as their potential to be further developed and thus to remain productive in future research.

9 Bibliografie

9.1 Primární zdroje

Lefevre, André. 1978a. „Translation: The Focus on the Growth of Literary Knowledge.“ In *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies*, James S. Holmes, José Lambert & Raymond van den Broeck (eds.), 7-28. Leuven: Acco.

Lefevre, André. 1978b. „Translation Studies: The Goal of the Discipline.“ In *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies*, James S. Holmes, José Lambert & Raymond van den Broeck (eds.), 234-235. Leuven: Acco,

Lefevre, André. 1981a. „Translated Literature: Towards an Integrated Theory.“ In *The Bulletin of the Midwest Modern Language Association* 14 (1): 68:78. Chicago: Midwest Modern Language Association.

Lefevre, André. 1981b. „Programmatic second thoughts on ‘literary‘ and ‘translation‘.“ In *Poetics Today* 2 (4): 39-50.

Lefevre, André. 1982. „Mother Courage’s Cucumbers: Text, Systems and Refraction in a Theory of Literature.“ *Modern Language Studies* 12 (4): 3-20.

Lefevre, André. 1983. „Poetics (Today) and Translation (Studies).“ *Modern Poetry in Translation*, 190-195. London: Modern Poetry in Translation.

Lefevre, André. 1984a. „Refraction: Some Observations on the Occasion of Wole Soyinka's Opera Wonyosi.“ In *Page to Stage*, Ortrun Zuber-Skerritt, 191-198. Amsterdam: Rodopi.

Lefevre, André. 1984b. „Teaching Literary Translation: The Possible and the Impossible.“ In *Translation Theory and its Implementation in the Teaching of Translating and Interpreting.*, Wolfram Wills & Gisella Thome (eds.), 90-98. Tübingen: Narr.

Lefevre, André. 1985. „Why Waste Our Time on Rewrites?“ In *The Manipulation of Literature*, Theo Hermans. London: Croom Helm.

Lefevre, André. 1989. „The Dynamics of the System: Convention and Innovation in Literary History.“ In *Convention and Innovation in Literature*, Theo D’haen, 37-56. Amsterdam: Benjamins.

Lefevere, André & Bassnett, Susan (eds.). 1990. *Translation, History and Culture*. London: Pinter.

Lefevere, André. 1991. „Translation and Comparative Literature: The Search for the Center.“ *TTR* 4 (1): 129-144.

Lefevere, André. 1992a. *Translation/History/Culture: a Sourcebook*. London: Routledge.

Lefevere, André. 1992b. *Translating Literature: practice and theory in a comparative literature context*. New York: The Modern Language Association of America.

Lefevere, André. 1992c. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge: London.

Lefevere, André. 1993. „Discourses on Translation: Recent, Less Recent and to Come.“ In *Target* 5 (2): 229-241.

Lefevere, André. 1995d. „German Literature for Americans 1840-1940.“ In *International Anthologies of Literature in Translation*, Harald Kittel (ed.), 40-54. Berlin: Erich Schmidt.

Lefevere, André & Bassnett, Susan. 1998. *Constructing Cultures: essays on literary translation*. Clevedon: Multilingual Matters. Úvod: Edwin Gentzler.

Lefevere, André. 1998. „Chinese and Western Thinking on Translation.“ In *Constructing Cultures*, André Lefevere & Susan Bassnett, 12-25. Clevedon: Multilingual Matters.

Lefevere, André. 1998. „Translation Practice(s) and the Circulation of Cultural Capital. Some Aeneids in English.“ In *Constructing Cultures*, André Lefevere & Susan Bassnett, 41-56. Clevedon: Multilingual Matters.

Lefevere, André. 1998. „The Gates of Analogy: the Kalevala in English.“ In *Constructing Cultures*, André Lefevere & Susan Bassnett, 76-89. Clevedon: Multilingual Matters.

Lefevere, André. 1998. „Acculturating Bertolt Brecht.“ In *Constructing Cultures*, André Lefevere & Susan Bassnett, 109-123. Clevedon: Multilingual Matters.

Lefevere, André. 1999. „Composing the Other.“ In Susan Bassnett & Harish Trivedi, *Postcolonial Translation: theory and practice*, 75-94. London: Routledge.

9.2 Sekundární zdroje

9.2.1 Odborná literatura

Aaltonen, Sirku. 1996. „Rewriting Representations of the Foreign: the Ireland of Finnish Realist Drama“. *TTR* 9 (2): 103-122.

Althoff, Gustavo & Leal, Alice. 2011. „Interview with Mary Snell-Hornby.“ *Scientia Traductionis* 9: 365-388.

Asimakoulas, Dimitris. 2008. „Rewriting“ (heslo). In *Routledge encyclopedia of translation studies*, Mona Baker & Gabriela Saldanha, 241-245. London/New York: Routledge.

Baker, Chris. 2006. *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál. Překlad I. Reifová, K. Gillarová, M. Pospíšil.

Baker, Mona & Saldanha, Gabriela. 2008. *Routledge encyclopedia of translation studies*. London/New York: Routledge.

Barthes, Roland. 1964. *Essais critiques*. Paris: Seuil.

Bassnett, Susan. 1998. „When is Translation not a Translation?“ In *Constructing Cultures*, André Lefevere & Susan Bassnett, 25-40. Clevedon: Multilingual Matters.

Bassnett, Susan. 1998. „The Translation Turn in Cultural Studies.“ In *Constructing Cultures*, André Lefevere & Susan Bassnett, 123-140. Clevedon: Multilingual Matters.

Bassnett, Susan. 2007. „Culture and Translation.“ In *a Companion to Translation Studies*, Piotr Kuhiwczak & Katrin Littau, 13-23. Clevedon: Multilingual Matters.

Bertalanffy, Ludwig van. 1969. *General Systems Theory*. New York: George Braziller.

Boole, George. 2007. *An Investigation of the Laws of Thought*. New York: Cosimo.

Bourdieu, Pierre. 1986. „The forms of capital.“ In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, John Richardson (ed.), 241-258. New York: Greenwood.

Bourdieu, Pierre. 1990. *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.

- Bourdieu, Pierre. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum. Překlad Věra Dvořáková.
- Chesterman, Andrew. 1993. „From ‘is‘ to ‘ought‘: Translation laws, norms and strategies.“ *Target* 5 (1): 1-20.
- Chesterman, Andrew. 1997. *Memes of translation: the spread of ideas in translation theory*. Amsterdam: John Benjamins.
- Chesterman, Andrew. 2006. „Questions in the sociology of translation.“ In: *Translation Studies at the Interface of Disciplines*, Duarte, Joao F. & Rosa, Alexandra A. & Seruya, Teresa (eds), 9-27. Amsterdam: John Benjamins.
- Cronin, Michael. 2000. *Across the Lines: Travel, Language, Translation*. Cork: Cork University Press.
- Delabastita, Dirk; D’hulst, Lieven & Meylaerts, Reine (eds.). 2006. *Functional Approaches to Culture and Translation: Selected papers by José Lambert*. Amsterdam: John Benjamins.
- Douglas, Robinson. 1997. *What is translation?: Centrifugal Theories, Critical Interventions*. Kent: The Kent State University Press.
- Even-Zohar, Itamar. 1978a. „Papers in Historical Poetics.“ *Papers on Poetics and Semiotics* 8. Tel Aviv: Tel Aviv University. Úvod Itamar Even-Zohár, 1977, 7-8.
- Even-Zohar, Itamar 1978b. „The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem.“ In *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies*, James S. Holmes, José Lambert & Raymond van den Broeck (eds.), 117-127. Leuven: Acco.
- Even-Zohar, Itamar. 1990. „Polysystem Studies.“ *Poetics Today*, 11 (1).
- Even-Zohar, Itamar. 1997. „Factors and Dependencies in Culture: a Revised Outline for Polysystem Culture Research.“ *Canadian Review Of Comparative Literature* XXIV:1, 15-34.
- Fairclough, Norman. 1989. *Language and Power*. London: Longman.

- Fawcett, Peter. 2008. „Ideology“ (heslo). In: *Routledge encyclopedia of translation studies*, Mona Baker & Gabriela Saldanha, 137-141. London/New York: Routledge.
- Foucault, Michel. 1980. *Power/Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Gambier, Yves. 2009. *Metalinguage of translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gambier, Yves & Doorslaer, Luc van. 2010. *Handbook of translation studies (Volume 1)*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gambier, Yves & Doorslaer, Luc van. 2011. *Handbook of translation studies (Volume 2)*. Amsterdam: John Benjamins.
- Garvin, Paul L. (ed.). 1964. *a Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style*. 3. vyd. Washington: Georgetown University Press.
- Gentzler, Edwin. 1993. *Contemporary Translation Theories*. 1. vyd. New York: Routledge.
- Gentzler, Edwin. 2001. *Contemporary Translation Theories*. 2. vyd. Sydney: Multilingual Matters.
- Gentzler, Edwin. 2007. *Translation and Identity in the Americas: new directions in translation theory*. New York: Routledge.
- Gouanvic, Jean-Marc. 1997. „Translation and the Shape of Things to Come. The Emergence of American Science Fiction in Post-War France.“ *The Translator* 3: 125-152.
- Hatim, Basil. 2001. *Teaching and researching translation*. Harlow: Longman.
- Hatim, Basil & Munday, Jeremy. 2004. *Translation: An Advanced Resource Book*. London: Routledge.
- Hermans, Theo. 1985. *The Manipulation of literature: studies in literary translation*. London: Croom Helm.
- Hermans, Theo. 1994. „Translating between Poetics and Ideology.“ *Translation and Literature* 3: 138-145.

Hermans, Theo. 1991. *Translational Norms and Correct Translations*. In *Translation Studies: The State of the Art*, Kitty M. van Leuven-Zwart & Ton Naajikens, 155-170. Amsterdam: Rodopi.

Hermans, Theo. 1999. *Translation in Systems*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Hobart, Michael E. & Richards, Joan L. 2008. *De Morgans's Logic*. In *Handbook of the History of Logic (vol. 4)*, Gabbay, Dov M. & Woods, John, 283-330. Amsterdam, Boston: Elsevier.

Holmes, James. 1969. „The Cross-Temporal Factor in Verse Translation.“ In *Translated!*, James Holmes, 34-52. Amsterdam: Rodopi.

Holmes, James & Hans, Frans de & Popovič, Anton (ed). 1970. *The Nature of Translation. Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*. Den Haag: Mouton.

Holmes, James. 1970. „Forms of Verse Translation and the Translation of Verse Form.“ In *The Nature of Translation. Essays on the Theory and Practice of Literary Translation*, James Holmes (ed.), 90-105. Den Haag: Mouton.

Holmes, James. 1972. „The Name and Nature of Translation Studies.“ In *Translated!*, James Holmes, 66-80. Amsterdam: Rodopi.

Holmes, James. 1973. „On Matching and Making Maps: From a Translator's Notebook.“ In *Translated!*, James Holmes, 52-64. Amsterdam: Rodopi.

Holmes, James. 1976. „Describing Literary Translations: Models and Methods.“ In *Translated!*, James Holmes, 81-91. Amsterdam: Rodopi.

Holmes, James S.; Lambert, José & Broeck, Raymond van den (eds.). 1978. *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies*. Leuven: Acco.

Holmes, James. 1988. *Translated!*. Amsterdam: Rodopi. Úvod: Raymond van den Broeck.

Hornby, Mary Snell. 2006. *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or shifting viewpoints?*. Amsterdam: John Benjamins.

Inghilleri, Moira. 2003. „Habitus, field and discourse. Interpreting as a socially situated activity.“ *Target* 15 (2): 243-268.

Inghilleri, Moira. 2005. „The sociology of Bourdieu and the construction of the object in translation and interpreting studies.“ *The Translator* 11 (2): 125-145.

Jakobson, Roman. 1959. „On Linguistic Aspects of Translation.“ In *On Translation*, R. A. Brower (ed.), 232-239. Cambridge: Harvard University Press.

Jettmarová, Zuzana. 2009. *Kontexty (v) překladovosti*. Dizertační práce, Univerzita Karlova.

Jettmarová, Zuzana. 2008. „Czech and Slovak Translation Theories: the Lesser-known Tradition.“ In *Tradition versus Modernity*, Jana Králová & Zuzana Jettmarová (eds.), 15-46. Praha: Univerzita Karlova.

Jettmarová, Zuzana. 2005. „East Meets West: On Social Agency in Translation Studies Paradigms.“ In *New Trends in Translation Studies*, Krisztina Károly & Agota Fóris, 95-105. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Károly, Krisztina & Fóris, Ágota. 2005. *New Trends in Translation Studies*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Králová, Jana & Jettmarová, Zuzana. 2008. *Tradition versus Modernity*. Praha: Univerzita Karlova.

Lai, John T. P. 2007. „Institutional Patronage: The Religious Tract Society and the Translation of Christian Tracts in Nineteenth-Century China.“ *The Translator* 13 (1): 39-61.

Lambert, José. 1988. „Twenty years of research on literary Translation at the Katholieke Universiteit Leuven.“ In *Functional Approaches to Culture and Translation: selected papers by José Lambert*, Dirk Delabastita; Lieven D'hulst & Reine Meylaerts (eds.), 49-62. Amsterdam: John Benjamins.

Leuven-Zwart, Kitty van & Naaijken, Ton. 1991. *Translation Studies: The State of the Art*. Amsterdam: Rodopi.

Levý, Jiří. 1963. *Umění překladu*. 1. vydání. Praha: Československý spisovatel.

- Levý, Jiří. 1967. „Translation as a Decision Process.“ In *To Honor Roman Jakobson: Essays on the occasion of his seventieth birthday*, vol. 2, 1171-1182. The Hague: Mouton.
- Levý, Jiří. 1969. *Die Übersetzung: Theorie einer Kunstgattung*. Frankfurt am Main/Bonn: Athenäum.
- Levý, Jiří. 1983. *Umění překladau*. 2., doplň. vyd. (v nakl. Panorama 1. vyd.). Praha: Panorama.
- Levý, Jiří & Hausenblas, Karel. 1998. *Umění překladau*. vyd. 3., upr. a rozš. verze 2. Praha: Železný.
- Leuven-Zwart, Kitty von. 1989. „Translation and Original: Similarities and Dissimilarities I.“ *Target* 1 (2): 151-181.
- Leuven-Zwart, Kitty von. 1990. „Translation and Original: Similarities and Dissimilarities II.“ *Target* 2 (1): 69-95.
- Lloyd, David. 1982. „Translator as Refractor: Towards a Re-reading of James Clarence Mangan as Translator.“ *The Art and Science of Translation*, zvláštní vydání *Dispositio* 7: 141-162.
- Miko, František. 1969. *Estetika výrazu: Teória výrazu a štýl*. Trnava: SPN.
- Miko, František. 1970. *Text a štýl: k problematike literárnej komunikácie*. Bratislava: Smena.
- Miko, František. 1970. „La théorie de l'expression et la traduction.“ In *The Nature of Translation: The Essays of Theory and Practice of Literary Translation*, James Holmes et al. (ed.). 61-77. The Hague & Paris: Mouton / Bratislava: Publishing House of Slovak Academy of Sciences.
- McNeill, Dougal. 2005. *The Many Lives of Galileo*. Oxford: Peter Lang.
- Mukařovský, Jan. 1936. *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*. Praha: Borový.
- Munday, Jeremy. 2001. *Introducing translation studies: theories and applications*. 1. vyd. London: Routledge.

- Munday, Jeremy. 2008. *Introducing translation studies: theories and applications*. 2. vyd. London: Routledge.
- Ploudre, Éric. 2006. „Kalevala through Translation: Continuity, Rewriting and Appropriation of an Epic.“ *Meta* 51 (4): 794-805.
- Pokorn, Nike K. 2009. „In defence of fuzziness.“ In *The Metalanguage of Translation*, Yves Gambier and Luc van Doorslaer (eds.), 135-144. Amsterdam: John Benjamins.
- Popovič, Anton. 1972. „Die Stellung der Übersetzungstheorie im System der Literaturwissenschaft.“ *Slavica Slovaca*, 7: 378-395.
- Popovič, Anton. 1975. *Teória umeleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. Bratislava: Tatran.
- Popovič, Anton. 1976. „Aspects of Metatexts.“ *Canadian Review of Comparative Literature* 3: 225 – 235.
- Popovič Anton. 1976a. *Dictionary for the Analysis of Literary Translation*. Edmonton: University of Alberta.
- Popovič, Anton. 1983. *Originál – preklad: interpretačná terminológia*. 1. vyd. Bratislava: Tatran.
- Prunč, Erich. 2007. „Priests, princes and pariahs. Constructing the professional field of translation.“ In *Constructing a sociology of translation*, Michaela Wolf & Alexandra Fukari, 39-56. Amsterdam: John Benjamins.
- Pym, Anthony; Shlesinger, Miriam & Jettmarová, Zuzana. 2006. *Sociocultural aspects of translating and interpreting: [International Conference on Translation and Interpreting, Prague, September 11-13 2003]*. Amsterdam: Benjamins.
- Pym, Anthony; Shlesinger, Miriam & Simeoni, Daniel. 2008. *Beyond descriptive translation studies: investigations in homage to Gideon Toury*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Pym, Anthony. 2010. *Exploring translation theories*. 1. vyd. London: Routledge.
- Qvistgaard, Jacques. 1974. *Proceedings of the third International Congress of Applied Linguistics*. Heidelberg : Groos.

Reiß, Katharina & Vermeer, Hans. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationslehre*. Tübingen: Niemeyer.

Reiß, Katharina. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. München: Hueber.

Simeoni, Daniel. 1998. „The pivotal status of the translator’s habitus.“ *Target* 10 (1): 1-39.

St-Pierre, Paul & Kar, Praffula C. (eds.). 2007. *In translation: reflections, refractions, transformations*. Amsterdam: John Benjamins.

Šklovskij, Viktor Borisovič. 1933. *Teorie prózy*. Praha: Melantrich. Překlad Bohumil Mathesius.

Špírk, Jaroslav. 2009. „Anton Popovič’s contribution to translation studies.“ *Target* 21 (1): 3-29.

Toulmin, Stephen. 1977. *Human understanding: the collective use and evolution of concepts*. Princeton: Princeton University Press.

Toury, Gideon. 1980. *In search of a theory of translation*. Tel Aviv: Tel Aviv University.

Toury, Gideon. 1981. „Translated Literature: System, Norm, Performance: Toward a TT-Oriented Approach to Literary Studies.“ *Poetics Today* 2 (4): 9-27.

Toury, Gideon. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.

Toury, Gideon. 2008. „Interview in Toronto.“ In *Beyond Descriptive Translation Studies: investigations in homage to Gideon Toury*, Anthony Pym, Miriam Shlesinger & Daniel Simeoni, 399-413. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Trivedi, Harish. 2007. „Translating culture vs. cultural translation.“ In *In Translation – Reflections, Refractions, Transformations*, Paul St-Pierre & Praffula C. Kar (eds), 277-287. Amsterdam: John Benjamins.

Tymoczko, Maria. 1986. „Translation as a force for literary revolution in the twelfth-century shift from epic to romance.“ *New Comparison* 1 (summer 1986): 7-27.

- Tymoczko, Maria. 1999. *Translation in a postcolonial context: early Irish literature in English translation*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Tymoczko, Maria. 2007. *Enlarging Translation, Empowering Translators*. Manchester: St. Jerome.
- Vanderauwera, Ria. 1982. „Texts and Contexts in Translation: 'Max Havelaar' in English.“ *Dispositio* 7: 19-21.
- Vanderauwera, Ria. 1985. „The Response to Translated Literature. a Sad Example.“ In *The Manipulation of Literature*, Theo Hermans (ed.), 198-214. London: Croom Helm.
- Vanderauwera, Ria. 1985. „Dutch Novels Translated into English. The Transformation of a 'Minority' Literature“ *Approaches to Translation Studies* 6. Amsterdam: Rodopi.
- Vanderauwera, Ria. 1990. „What Translation Can (and Should) Do for Little-Known Languages.“ *Language and Communication* 10:1.
- Venuti, Lawrence. 1995. *The translator's invisibility: a history of translation*. 1. vyd. London: Routledge.
- Venuti, Lawrence. 2000. *The Translation Studies Reader*. London: Routledge.
- Venuti, Lawrence. 2008. *The Translator's Invisibility: a History of Translation*. 2. vyd. London: Routledge.
- Wittgenstein, Ludwig. 1973. *Philosophische Grammatik*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Wolf, Michaela. 2002. „Censorship as Cultural Blockage: Banned literature in the Late Habsburg Monarchy“. *TTR* 15 (2): 45-61.
- Wolf, Michaela. & Fukari, Alexandra (eds.). 2007. *Constructing a sociology of translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Wyler, Lia. 2005. „A Promising Research Ground: Translation Historiography in Brazil“. *Meta* 50 (3): 851-857.
- Yang, Lihua. 2013. „Constraints in Lin Shu's Literary Translation: a Social-Cultural Perspective“. *Studies in Literature and Language* 6 (1): 94-98.

Yung, Lawrence Kwan-chee. 1998. *The China which is here: translating classical Chinese poetry*. Nepublikovaná dizertační práce, University of Warwick.

Zhao, Wenjing. 2006. *Cultural Manipulation of Translation Activities: Hu Shi's Rewritings and the Construction of a New Culture*. Shanghai: Fudan University Press.

Zhao, Wenjing. 2009. „Literary criticism and the creation of Ibsen's image in China“. *Perspectives: Studies in Translatology* 17 (3): 137-149.

Zhang, Mei. 2012. „Translation Manipulated by Ideology and Poetics—A Case Study of *The Jade Mountain*.“ *Theory and Practice in Language Studies* 2 (4): 754-758.

9.2.2 Internetové zdroje

Vanderauwera Dutch Translation [online], internetová prezentace překladatelských služeb – Ria Vanderauwera. Dostupné na adrese: <http://www.dutchtrans.com> [cit. 10. 11. 2012].

André Lefevere (1945-1996): a Brief Recollection [online], pamětní dokument University of Texas, vydaný po Lefeverově smrti (části: *a Brief Recollection by John Denton; In Memoriam André Lefevere; Curriculum Vitae André Lefevere*). Dostupné na adrese: http://www.utexas.edu/cola/depts/germanic/_files/pdf/depnotables/lefevere.pdf [citace 20. 9. 2012].

Interview with José Lambert, 8 June 2005 [video]. Dostupné online na adrese: <http://isg.urv.es/cetra/interviews.html> [cit. 23. 11. 2012].

Interview with Susan Bassnett (4 části) [video]. Rozhovor se Siri Nergaardovou, šéfredaktorkou časopisu *Translation: a transdisciplinary journal*. Dostupné online na adrese: <http://translation.fusp.it> [cit. 22. 11. 2012].

Additional chapter: Descriptions – the intellectual background [online], doplnění k tištěné verzi publikace *Exploring Translation Theories* (Pym, 2010); Dostupné na stránkách Anthonyho Pyma na adrese http://usuaris.tinet.cat/apym/publications/ETT/05_descriptions_1.pdf [cit. 10. 6. 2015].

9.2.3 Písemná sdělení¹⁶⁰

Ria Vanderauwera [email], adresa dutchtrans@cs.com [cit. 20. 11. 2012].

Kendall Dunkelberg [email], adresa kadunkelberg@muw.edu [cit. 19. 5. 2015].

Marian de Vooght [email], adresa magde@essex.ac.uk [cit. 5. 6. 2015].

Susan Bassnett [email], adresa S.Bassnett@warwick.ac.uk [cit. 25. 6. 2015].

¹⁶⁰ Text písemných sdělení je připojen na závěr této práce jako Příloha 2.

10 Příloha 1 – Bibliografie André Lefevera

10.1 Monografie (vlastní tvorba, spoluautorství)

Lefevere, André. 1975a. *Translating Poetry: Seven Strategies and a Blueprint*. Amsterdam: Van Gorcum.

Lefevere, André. 1977a. *Literary Knowledge*. Assen: Van Gorcum.

Lefevere, André. 1977b. *Translating Literature: The German Tradition from Luther to Rosenzweig*. Assen: Van Gorcum.

Lefevere, André & Broeck, Raymond van den. 1984a. *Uitnodiging tot de vertaalwetenschap*. Amsterdam: Coutinho.

Lefevere, André. 1989a. *Nederlandse Poëzie*. Amsterdam: Coutinho.

Lefevere, André. 1989b. *Essays in Comparative Literature*. Calcutta: Papyrus.

Lefevere, André. 1992a. *Translation/History/Culture: a Sourcebook*. London: Routledge.

Lefevere, André. 1992b. *Translating Literature: practice and theory in a comparative literature context*. New York: The Modern Language Association of America.

Lefevere, André. 1992c. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge: London.

Lefevere, André. 1993a. *Een woord in het voorbijgaan*. Ghent: Sint Joris.

Lefevere, André & Bassnett, Susan. 1998a. *Constructing Cultures: essays on literary translation*. Clevedon: Multilingual Matters. Úvod: Edwin Gentzler.

10.2 Činnost editorská (monografie a zvláštní vydání časopisů)

Lefevere, André & Vanderauwera, Ria (eds.). 1979a. *Literatuur, wetenschap, vertaling en vertalen*. Leuven: Acco.

Lefevere, André. 1981a. *Afrikaanse literatuur: een staalkaart*. *Nieuw Vlaams Tijdschrift* 34-35. Brussel: Manteau.

Lefevere, André & Jackson, Kenneth David (eds.). 1982a. *The Art and Science of Translation*, zvláštní vydání *Dispositio* 7. Michigan: University of Michigan

Lefevère, André & Bassnett, Susan (eds.). 1990a. *Translation: History & Culture*. London: Pinter.

Lefevère, André & Lambert, José (eds.). 1993b. *La traduction dans le développement des littératures (Actes du XIe Congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée, vol. 7)*. Bern/Leuven: Peter Lang/Leuven University Press.

Lefevère, André (ed.). 1995a. *On Translation*. *Comparative Literature* 47 (1), winter 1995.

10.3 Statě, články, kapitoly

Lefevère, André. 1970a. „The Translation of Literature: An Approach.“ *Babel* 16 (4): 75-79.

Lefevère, André. 1970b. „The Mystery of Translation.“ *Babel* 16 (3): 64-68.

Lefevère, André. 1971. „The Study of Literary Translation and the Study of Comparative Literature.“ *Babel* 17 (4): 13-15.

Lefevère, André. 1975b. „The Translation of Poetry: Some Observations and a Model.“ *Comparative Literature Studies* 12 (4), 384-392.

Lefevère, André. 1975c. „On Method in Teaching Literature.“ *Revue des Langues Vivantes* 41: 635-645.

Lefevère, André. 1975d. „The Case for Context.“ *Neohelicon* 3: 403-411.

Lefevère, André. 1976. „Western Hermeneutics and Concepts of Chinese Criticism.“ *Tamkang Review* 6/7: 159-169.

Lefevère, André. 1977b. *Literary Knowledge: a Polemical and Programmatic Essay on Its Nature, Growth, Relevance and Transmission*. Assen: Van Gorcum.

Lefevère, André. 1977c. „The Growth of Literary Knowledge.“ *PTL* 2: 33-64.

Lefevère, André. 1978a. „Translation: The Focus on the Growth of Literary Knowledge.“ In *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies*, James S. Holmes, José Lambert & Raymond van den Broeck (eds.), 7-28. Leuven: Acco.

Lefevère, André. 1978b. „Translation Studies: The Goal of the Discipline.“ In *Literature and Translation: New Perspectives in Literary Studies*, James S. Holmes, José Lambert & Raymond van den Broeck (eds.), 234-235. Leuven: Acco.

Lefevère, André. 1979b. „Slauerhoff and 'Po Tsju I': Three Paradigms for the Study of Influence.“ *Tamkang Review* 10: 67-77.

- Lefevere, André. 1979c. „What Kind of a Science Should Comparative Literature Be?“ *Dispositio* 4: 99-103.
- Lefevere, André. 1979d. „Towards a Science of Literature.“ *Dispositio* 3: 71-84.
- Lefevere, André. 1980a. „Translating Literature / Translated Literature - The State of the Art.“ In *Languages of the Theater: Problems in Translation and Transposition of Drama*, Ortrun Zuber-Skerritt (ed.). New York: Pergamon Press.
- Lefevere, André. 1980b. „The German Tradition in Literary Translation: Its Contemporary Relevance.“ In *Literary Communication and Reception*, Zoran Konstantinovic, Hans Robert Jauss & Manfred Naumann (eds.), 227-281. Innsbruck: International Comparative Literature Association.
- Lefevere, André. 1980c. „Some Tactical Steps Toward a Common Poetics.“ In *China and the West*, William Tay (ed.), 9-16. Washington: University of Washington Press.
- Lefevere, André. 1980d. „Translation: Changing the Code -- Soyinka's Ironic Aetiology.“ In *The Languages of Theatre*, Ortrun Zuber (ed.), 132-145. London: Pergamon Press.
- Lefevere, André. 1980e. „The Pragmatics of Translating a National Monument.“ *Modern Poetry in Translation* 39: 42-47.
- Lefevere, André. 1981b. „Programmatic second thoughts on ‘literary‘ and ‘translation‘.“ In *Poetics Today* 2 (4): 39-50.
- Lefevere, André. 1981c. „Theory and Practice – Process and Product.“ In *Modern Poetry in Translation* 41-42, March 1981: 19-27, London : Modern Poetry in Translation.
- Lefevere, André. 1981d. „Beyond the Process: Literary Translation in Literature and Literary Theory.“ In *Translation Spectrum. Essays in Theory and Practice*, Gaddis Marilyn Rose, 52-59. Manchester: St. Jerome.
- Lefevere, André. 1981e. „Translated Literature: Towards an Integrated Theory.“ In *The Bulletin of the Midwest Modern Language Association* 14 (1): 68:78. Chicago: Midwest Modern Language Association.
- Lefevere, André. 1981f. „German Translation Theory: Legacy and Relevance.“ *Journal of European Studies* 9: 9-17.
- Lefevere, André. 1982b. „Mother Courage’s Cucumbers: Text, Systems and Refraction in a Theory of Literature.“ *Modern Language Studies* 12 (4): 3-20.
- Lefevere, André. 1982c. „Translated Literature: Ten Theses on Theory and Practice.“ In *Svremenni Problemi po Teorija na Prevoda*, 56-61. Sofia: Sofia University Press.
- Lefevere, André. 1982d. „Théorie littéraire et littérature traduite.“ *Revue Canadienne de littérature comparée*, 137-156.

- Lefevere, André. 1982e. „Literary Theory and Translated Literature.“ *Dispositio* 7 (19-20-21): 3-22.
- Lefevere André. 1983a. „Literature, Comparative and Translated.“ *Babel* 29 (2): 70-75.
- Lefevere André. 1983b. „Poetics (Today) and Translation (Studies).“ *Modern Poetry in Translation, 190-195*. London: Modern Poetry in Translation.
- Lefevere, André. 1983c. „Report“. In *Translation in Foreign Language Teaching*, Anna Lilova (ed.), 18-28. Paris: Unesco.
- Lefevere, André. 1983d. „Interface: Some Thoughts on the Historiography of African Literature Written in English.“ In *The History and Historiography of Commonwealth Literature*, Dieter Riemenschneider (ed.), 99-107. Tübingen: Narr.
- Lefevere, André. 1983e. „Voltaire, Shakespeare, Jules César et la traduction.“ *Equivalences* 14 (2-3): 19-27.
- Lefevere, André. 1984b. „That Structure in the Dialect of Men Interpreted.“ In *Comparative Criticism*, E. S. Shaffer, 87-100. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lefevere, André. 1984c. „Refraction: Some Observations on the Occasion of Wole Soyinka's Opera Wonyosi.“ In *Page to Stage*, Ortrun Zuber-Skerritt, 191-198. Amsterdam: Rodopi.
- Lefevere, André. 1984d. „Translation and Other Ways in which One Literature Refracts Another.“ *Symposium* 38: 127-142.
- Lefevere, André. 1984e. „Interface: Some Thoughts on the Historiography of African Literature Written in English.“ In *The History and Historiography of Commonwealth Literature*, Dieter Riemenschneider (ed.), 99-107. Tübingen: Narr.
- Lefevere, André. 1984f. „On Refraction of Texts.“ In *Mimesis in Contemporary Theory: Volume 1*, Mihai Spariosu. Amsterdam: John Benjamins.
- Lefevere, André. 1984g. „Literary Theory and Translated Literature.“ *Dispositio* 7: 3-22.
- Lefevere, André. 1984h. „Teaching Literary Translation: The Possible and the Impossible.“ In *Translation Theory and its Implementation in the Teaching of Translating and Interpreting.*, Wolfram Wills & Gisella Thome (eds.), 90-98. Tübingen: Narr.
- Lefevere, André. 1985a. „Why Waste Our Time on Rewrites?“ In *The Manipulation of Literature*, Theo Hermans. London: Croom Helm.
- Lefevere, André. 1985b. „Why The Real Heine Cannot Stand Up in/to Translation or Rewritings as the Way to Literary Influence.“ In *La traduction dans le développement des littératures (Actes du XIe Congrès de l'Association Internationale de Littérature*

Comparée, vol. 7), André Lefevere & José Lambert (eds.). Bern/Leuven: Peter Lang/Leuven University Press.

Lefevere, André. 1985c. „Systems in Evolution: Historical Relativism and the Study of Genre.“ *Poetics Today* 6 (4): 665-679.

Lefevere, André. 1985d. „The Study of Literary Translation: Productive and Less So.“ *Tamkang Review* 15: 367-384.

Lefevere, André. 1986a. „Power and the Canon.“ *Journal of Literary Studies* 2 (2): 1-14.

Lefevere, André. 1986b. „On The Processing Of Texts, Or What Is Literature.“ In *Linguistics And The Study of Literature*, Theo D’haen, 218-244. Amsterdam/Atlanta: Rodopi.

Lefevere, André. 1987a. „Systems Thinking and Cultural Relativism.“ *Journal of Literary Studies* 3 (4): 23-24.

Lefevere, André. 1987b. „Beyond Interpretation or the Business of (Re)Writing.“ In *Comparative Literature Studies* 24 (1): 17-39.

Lefevere, André. 1987c. „Two Black Plays on White Power: Some Observations on the Semiotics of Ideology.“ *Dispositio* 12 (30-32): 273-283.

Lefevere, André. 1987d. „Shakespeare by Proxy.“ *Paintbrush* 13 (25-26): 43-51.

Lefevere, André. 1988a. „Translation and/in Comparative Literature.” In *Yearbook of Comparative and General Literature* 35: 40-50.

Lefevere, André. 1988b. „Systems Thinking and Cultural Relativism.“ *Jadavpur Journal of Comparative Literature* 26-27: 55-68.

Lefevere, André. 1989c. „Over het gebruik van poëzie in de elementaire didactiek van het Nederlands als vreemde taal.“ In *Handelingen Tiende Colloquium Neerlandicum*, F. Balk-Smit Duyzentkunst (ed.), 335-341. Woubrugge: IVN.

Lefevere, André. 1989d. „Holy Garbage, tho by Homer Cook’t.“ *TTR* 1 (2): 19-27.

Lefevere, André. 1989a. *Beyond Interpretation*. In: Mohan, Chandra. 1989. *Aspects of Comparative Literature*. Calcutta: Papyrus. (181-205)

Lefevere, André. 1989e. „The Dynamics of the System: Convention and Innovation in Literary History.“ In *Convention and Innovation in Literature*, Theo D’haen, 37-56. Amsterdam: Benjamins.

Lefevere, André. 1990b. „Proust's Grandmother and the Thousand and One Nights: The 'Cultural Turn' in Translation Studies.“ In *Translation: History & Culture*, André Lefevere & Susan Bassnett, 1-13. London: Pinter.

- Lefevere, André. 1990c. „Translation: Its Genealogy In The West.“ In *Translation: History & Culture*, André Lefevere & Susan Bassnett, 15-27. London: Pinter.
- Lefevere, André. 1990d. „Ibi Sint Traductores: Translation as Communication in and About Africa.“ *Language and Communication* 10 (1): 69-73.
- Lefevere, André. 1990e. „Translating Dutch in the USA.“ *Publications of the American Association of Netherlandic Studies* 5: 21-33.
- Lefevere, André. 1990f. „Dutch in the United States.“ In *Something Understood*, Bart Westerweel & Theo D'haen (eds.), 49-64. Amsterdam & Atlanta: Rodopi.
- Lefevere, André. 1991a. „Translation and Comparative Literature: The Search for the Center.“ *TTR* 4 (1): 129-144.
- Lefevere, André. 1991b. „Barbarossa is a Dutchman: Some Observations on the Translation of Poetry Loosely Based on Some Translations of Heinrich Heine.“ *Linguistica Antverpiensia* 24: 107-118.
- Lefevere, André. 1991c. „De roem houdt op in Roosendaal.“ *Ons Erfdeel* 34 (1): 142-145.
- Lefevere, André. 1993c. „The Bind of Double Metonymy.“ In: *The Berkeley Conference on Dutch Literature 1991*, Johan P. Snapper & Thomas F. Shannon, 57-70. New York/London: University Press of America.
- Lefevere, André. 1993d. „Anna Bijns: Troping the Text.“ *Canadian Journal of Netherlandic Studies*, XVI, i: 36-43.
- Lefevere, André. 1993e. „Writers in Residence.“ *The Low Countries* 1: 270-271.
- Lefevere, André. 1993f. „Discourses on Translation: Recent, Less Recent and to Come.“ In *Target* 5 (2): 229-241.
- Lefevere, André. 1993g. „Geht in die Geschichte: Observations on Literary Translation on the Occasion of Lenz's "Coriolan".“ In *Dimensions*, Peter Pabisch & Ingo Stoehr (eds.), 184-194. Krefeld: Van Acken.
- Lefevere, André. 1994a. „Shakespeare Refracted: Writer, Audience, and Rewriter in French and German Romantic Translations.“ In *Romantic Drama*, Gerald Gillespie, 101-113. Amsterdam: John Benjamins.
- Lefevere, André. 1994b. „Maria Petyt.“ In *Women Writing in Dutch*, Kristiaan Aercke, 231-271. New York/London: Garland Inc.
- Lefevere, André. 1995b. „The Word in Two Languages: On Translating Hybrid Texts.“ In *Letterlijkheid/Woordelijkheid*, Henri Bloemen & Erik Hertog & Winibert Segers (eds.), 223-233. Antwerp/Harmelen: Fantom.

Lefevere, André. 1995c. „Translators and the Reins of Power.“ In *Translators Through History*, Jean Delisle & Judith Woodsworth, 130-155. Amsterdam: John Benjamins.

Lefevere, André. 1995d. „German Literature for Americans 1840-1940.“ In *International Anthologies of Literature in Translation*, Harald Kittel (ed.), 40-54. Berlin: Erich Schmidt.

Lefevere, André. 1995e. „The Historiography of African Literature Written in English.“ In *The Post-Colonial Studies Reader*, Bill Ashcroft, Gareth Griffiths & Helen Tiffin, 465-470. London/New York: Routledge.

Lefevere, André. 1995f. „Introduction: Comparative Literature and Translation.“ *Comparative Literature* 47 (1): 1-10.

Lefevere, André. 1996. „Translation and canon formation: nine decades of drama in the United States.“ In *Translation, power, subversion*. Roman Álvarez & Carmen-África Vidal, 138-155. Philadelphia: Multilingual Matters.

Lefevere, André. 1998b. „Chinese and Western Thinking on Translation.“ In *Constructing Cultures*, André Lefevere & Susan Bassnett, 12-25. Clevedon: Multilingual Matters.

Lefevere, André. 1998c. „Translation Practice(s) and the Circulation of Cultural Capital. Some Aeneids in English.“ In *Constructing Cultures*, André Lefevere & Susan Bassnett, 41-56. Clevedon: Multilingual Matters.

Lefevere, André. 1998d. „The Gates of Analogy: the Kalevala in English.“ In *Constructing Cultures*, André Lefevere & Susan Bassnett, 76-89. Clevedon: Multilingual Matters.

Lefevere, André. 1998e. „Acculturating Bertolt Brecht.“ In *Constructing Cultures*, André Lefevere & Susan Bassnett, 109-123. Clevedon: Multilingual Matters.

Lefevere, André. 1999. „Composing the Other.“ In Susan Bassnett & Harish Trivedi, *Postcolonial Translation: theory and practice*, 75-94. London: Routledge.

10.4 Hesla v příručkách

Contemporary World Writers. 1993. London & Detroit: St. James Press.

- „Breytenbach, Breyten“.

Sachwörterbuch der Translationswissenschaft. 1996. Heidelberg: Julius Groos.

- „Auftraggeber“, „Dekonstruktionismus“, „Descriptive Translation Studies“, „Literarische Übersetzung“, „Macht“, „Rhetorik“, „Rewriting“, „Theorie der literarischen Übersetzung“, „Verfremdendes Übersetzen“.

The Oxford Companion to African Literature. 1996. Oxford: Oxford University Press.

- André Lefevere & Heilna Du Plooy: „Chris Barnard“, „Peter Blum“, „Elisabeth Eybers“, „Elsa Joubert“, „Etienne Leroux“, „Etienne van Heerden“, „N.P. van Wyk Louw“, „Translations: West Africa“.

Reference Guide to World Literature. 1996. London and Detroit: St. James Press, 1996.

- „Bilderdijk, Willem“, „Bredero, Gerbrand Adriaenz“, „Gezelle, Guido“, „Hooft, Pieter Corneliszoon“, „Vondel, Joost van den“.

Encyclopedia of Literary Translation. 1997. London/Chicago: Fitzroy Dearborn.

- „Art, Craft, or Science?“, „Guido Gezelle“, „Hadewych“, „Heinrich Heine“, „Mariken van Nieumeghen“, „Polysystems Theory“, „Pseudotranslation“, „Register“, „Ruusbroec“, „Translation Studies Today“.

Contemporary World Writers. 1993. London & Detroit: St. James Press.

- „Ten Berge, H.C.“

10.5 Recenze

„Translation as Text.“ Albrecht Neubert & Gregory Shreve. *Allegorica*, XV (1994): 85-89.

„European Shakespeares: Translating Shakespeare in the Romantic Age.“ Dirk Delabatista & Lieven D'hulst (eds.). *TTR* (1994): 174-178.

„De Cicéron Benjamin“. Michel Ballard. *TTR* (1994): 163-168.

„Rethinking Translation.“ Lawrence Venuti (ed.). *South Central Review* (1994): 108-109.

„The Translator's Turn.“ Douglas Robinson. *Comparative Literature Studies*, 30:4 (1993): 451-454.

„Literature as Discourse.“ Robert Hodge. *Comparative Literature Studies*, 30:2 (1993): 224-227.

„Comparative Literary Theory: New Perspectives.“ Anne Paolucci (ed.). *Yearbook of Comparative and General Literature*, 39 (1993): 122-124.

„Intertextuality.“ Michael Worton & Judith Still (eds.). *Comparative Literature Studies*, 29 (1992): 218-222.

„Vondel et la France.“ Walter Thys. *Yearbook of Comparative and General Literature*, 38 (1992): 188-190.

„A Theory of the Secondary: Literature, Progress, and Reaction.“ Virgil Nemoianu. *Comparative Literature Studies*, 29 (1992): 110-113.

„The Craft of Translation.“ John Biguenet & Rainer Schulte (eds.). *Comparative Literature Studies*, 28 (1991): 326-330.

„The Art of Translation: Voice from the Field.“ Ed. Rosanna Warren. *Comparative Literature Studies*, 28 (1991): 105-109.

„Bild und Translat.“ J. G. Quack-Stoilova. *TTR* 3 (1990): 129-131.

„Comparatisme et théorie de la littérature.“ Adrian Marino. *Comparative Literature Studies*, 27 (1990): 188-190.

„The Current in Criticism.“ Clayton Koelb & Virgil Lokke (eds.). *Comparative Literature Studies*, 27 (1990): 96-100.

„Momente in die Nederlandse Letterkunde.“ J. van der Elst et al. (eds). *Neerlandica extra muros*, 53 (1989): 77-79.

10.6 Překlady

10.6.1 Překlady – celé knihy

Ruusbroec, Jan van. 1997. *The Mirror of Eternal Salvation*. Turnhout: Brepols/Corpus Christianiorum.

Leeuwen, Boeli van. 1996. *The Sign of Jonah*. New York: Permanent Press.

Gilliams, Maurice. 1995. *Elias, or the Struggle with the Nightingales*. Los Angeles: Sun & Moon Press.

Verdeyen, Paul. 1994. *Ruusbroec and His Mysticism*. Collegeville, MI: The Liturgical Press.

Ruusbroec, Jan van. 1991. *Opera Omnia*, 10. Tiel: Lannoo and Turnhout: Brepols.

Eschenbach, Wolfram von. 1991. *Parzival*. New York: Crossroads/Continuum.

Benjamin, Walter & Scholem, Gershom. 1989. *Letters*, (spol. s Gary Smithem). New York: Schocken.

Streuvelds, Stijn. 1989. *The Flaxfield* (spol. s Peterem Glassgoldem). San Francisco: Sun & Moon Press.

Jaccottet, Philippe. 1976. *Seedtime*, (spol. s Michaellem Hamburgerem). New York: New Directions.

Classical Epigrams. 1970. London: Studio Vista.

10.6.2 Překlady – kapitoly, oddíly, publikace v časopisech

Kunert, Gunter. 1971. „The Poet's Consciousness.“ *Dimension*, 4: 206-208.

Herburger, Günter. 1972. „Exhibition, or a Struggle for Rome.“ *Dimension*, 5: 456-507.

Hacks, Peter. 1973. „Omphale.“ *Dimension*, 6: 590-659.

Levertov, Denise. 1975. „Drei Gedichte.“ *Akzente*, 22: 411-413.

Olson, Charles. 1975. „Projectief Schrijven.“ *Gedicht*, 6: 12-27.

Levertov, Denise. 1975. „Gedichte.“ *Gedicht*, 5: 87-89.

„Irritational Verse: New Poetry from Germany.“ *New Directions* 30. New York: New Directions, 1975.

Hensch, Peter. 1976. „The Small Figure of My Father.“ *Dimension*, 9: 322-343.

Bachmann, Guido. 1977. „Wannsee.“ *Dimension*, 10: 28-45.

„Dutch Poems: Gezelle to Polet.“ *Stand*, 18.1 (1977): 48-55.

Woestijne, Karel van de. 1979. „Poems.“ *Dutch Crossing*, 9: 108-114.

Sybren Polet, Jan Elburg, Remco Campert. 1979. [různé básně]. In *Living Space: Poems of the Dutch Fiftiers*. Peter Glasgold (ed.). New York: New Directions.

Becker, Jürgen. 1981. „Korrespondenzen und andere Gedichte.“ *Dimension*, 14: 50-53.

Roth, Friederike. 1981. „Morgen.“ *Dimension*, 14: 400-409.

Steiner, Joerg. 1981. „Zwei Gedichte.“ *Dimension*, 14: 436-439.

Polet, Sybren. 1981. „The Stark.“ *Contemporary Literature in Translation*, 32: 32-34.

Richter, E. A. 1982. „Sentimentallyrik und andere Gedichte.“ *Dimension*, 15: 162-167.

Beb Vuyk. 1983. „The Last House in the World.“ In *Two Tales of the East Indies*. E. M. Beekman (ed.). Amherst: University of Massachusetts Press.

- Sybren Polet, Jan Elburg, Hanny Michaelis, Riekus Waskowsky. 1984. [Různé básně]. In *Dutch Interior*, James s Holmes & William Jay Smith (eds.). New York: Columbia UP.
- Huygens, Constantijn. 1987. „Batava Tempe, That Is The Great Avenue of The Hague.“ *Dutch Crossing*, 33: 58-80.
- Minne, Richard. 1987. „Poems.“ *Paintbrush*, 14: 26-29.
- Gilliams, Maurice. 1987. „Poems.“ *Paintbrush*, 14: 36-39
- Ruusbroec, Jan van. 1987. „Of the Four Temptations.“ *Dutch Crossing*, 31: 79-99.
- Krier, Jean. 1988. „Belle Ile.“ *Dimension*, 17.1: 54-65.
- Albrecht Rodenbach. 1992. „Preface to ‘Gudrun’“ In *The Flemish Movement*, Theo Hermans,
Louis Vos & Lode Wils (eds.), 149-155. London: The Athlone Press.
- Guido Gezelle. 1992. „Preface to The Year 30.“ In *The Flemish Movement*, Theo Hermans,
Louis Vos & Lode Wils (eds.), 135-137. London: The Athlone Press.
- Johann Elias Schlegel. 1992. „The Dumb Beauty.“ In *German Theater Before 1750*, Gerald Gillespie (ed.), 216-244. New York: Crossroads/Continuum.
- Martialis. „Epigrammen.“ In *Lampas jubileumnummer*, Dirk den Hengst (ed.), 1992, 164-169. Muiderberg: Coutinho.
- „Sextus Propertius: Grote goden wat ben ik gelukkig.“ In *Gedicht en Omgedicht*, Paul Claes & Frans Denissen (eds.), 1994, 143-145. Ghent: Poiziecentrum.
- Kling, Thomas. 1994. „Russischer Digest und andere Gedichte.“ *Dimension*, 1.1: 92-101.
- Martelaere, Patricia de. 1994. „The Artist and His Model.“ *The Review of Contemporary Fiction*, XIV, 2: 150-165.
- Hoste, Pol. 1994. „Feminine Singular.“ *The Review of Contemporary Fiction*, XIV, 2: 121-128.
- Gilliams, Maurice. 1995. „Elias, or the struggle with the nightingales.“ In a *Celebration of Sun & Moon Classics*, Messerli, Douglas (ed.), 270-282. Los Angeles: Sun & Moon Press.
- Benyoetz, Elazar. 1995. „Drei Melodien und andere Gedichte.“ *Dimension* 2 2 (2): 272-277.

Karsunke, Yaak. 1995. „Poems.“ *Triquarterly*, 93 (Spring/Summer 1995): 119-123.

Strauss, Botho. 1995. „Yesterday on Randa Mountain. Short Prose.“ *Dimension*, 2: 144-152.

11 Příloha 2 – Písemná sdělení použitá jako zdroje

11.1 Písemné sdělení ze dne 20. 11. 2012 – Ria Vanderauwera

Odesílatel: Ria Vanderauwera <dutchtrans@cs.com>

Komu: Jan Šmrha <jan.smrha@gmail.com>

Datum: 20. listopadu 2012 1:52

Re: Thesis on André Lefevere

Dear Jan Šmrha,

Thank you for taking an interest in the work of André (dob: June 19, 1945).

I am afraid I have to disappoint you in the matter of personal information. I would like to keep it that private. I am also not aware of interviews.

He was such a prolific writer that you will have plenty of material to work with. As to his motivation, it as mundane as most other people's motivation: trying to make a living by doing something he liked: languages, translation, literature and talking about it. And he was very good at it.

Good luck!

Kind regards,

RiaV

11.2 Písemné sdělení ze dne 19. 5. 2015 – Kendall Dunkelberg

Odesílatel: Kendall Dunkelberg <kadunkelberg@muw.edu>

Komu: Jan Šmrha <jan.smrha@gmail.com>

Datum: 19. května 2015 19:26

Předmět: Re: André Lefevre

Dear Mr. Smrha:

Yes, indeed, I was a graduate student of André Lefevre at U. T. Austin from 1989-1994. He was a very dynamic teacher and was a great force in Dutch/Flemish studies in the United States as well as being an active translator and translation theorist. He taught many Dutch classes to undergraduates, but his work with graduate students was largely one on one, given that there were few of us and our interests and experience varied. I worked with him for my first three years of coursework every semester for one or two independent seminars in Dutch and Flemish literature, and he supervised both my Master's thesis (translations on sonnets by Martinus Nijhoff) and dissertation (translations of the Collected Poems of Paul Snoek). He helped me to organize a Fulbright Fellowship to do dissertation research with his colleague Anne Marie Musschoot at the University of Ghent. Andre was certainly a dynamic teacher, and I considered him a friend. He organized an exchange of visiting Dutch writers each year and was the consummate host.

*I'm afraid that my recollection of his personal history is a little vague after nearly 20 years. We were working together on a special issue of *The Literary Review* on recent Dutch and Flemish writing, which I was editing when he passed away suddenly of acute leukemia. He had been scheduled to translate a sizable number of poems and stories for that volume and was a great help to me as I put it together. It was quite a blow to lose him so suddenly.*

I assume you are aware of his publications in translation theory. Others you might want to communicate with about him would be Ria Vanderauwera who was still in Austin working as a technical translator the last I knew, thought that has been several years, or Marian De Vooght at the University of Essex.

If I think of anything more to add, I will email you, or if you have specific questions I can try to answer them. Good luck with your thesis!

Kendall Dunkelberg

11.3 Písemné sdělení ze dne 5. 6. 2015 – Marian de Vooght

Odesílatel: De Vooght, Marian <magde@essex.ac.uk>

Komu: Jan Šmrha <jan.smrha@gmail.com>

Datum: 5. června 2015 17:46

Předmět: Re: Andre Lefevere - information

Dear Jan,

Thank you for your email. I'm sure you've come across a document on the internet with some of the eulogies that were said at André's funeral and also includes his CV. The eulogies give a bit of a glimpse into his personality, so I'll attach the document and apologise if you already have it.

*I'll now just jot down some of my memories. For me personally, André's decision in 1989 to grant me an Assistant Instructor position for Dutch at the University of Texas was a godsent that enabled me to study for my PhD in Comparative Literature. He had thrown together a wacky textbook for the course, *Treat Yourself to Dutch*, which he let me clean up (remove all the 'incorrect' jokes) and rewrite (organise the grammar) immediately. He didn't need many words and trusted people. I guess he always had remained a child at heart. He had a favourite Sesame Street character, *Snuffleuppagus*, and had it as a stuffed toy. He referred to himself as having 'blue eyes and boyish charm', but (and?) always wore suspenders. He worked fast and was enormously versatile. He still enjoyed speaking in his Ghent dialect, one of his many languages. When he was little (he was an only child), his parents spoke French when he was not supposed to hear certain things, but he soon figured it out anyway. I think he wasn't allowed to play outside often. Yet he developed a great playfulness and seemingly took nothing seriously (this was difficult sometimes for me). In the meantime he wrote books and articles, one after the other. And he translated of course. He named the car he bought in the early 90s after *Wolfram von Eschenbach's Parzival*, that he had translated and 'actually' earned money with! So he drove around in *Parzival*, very slowly and deliberately. When my husband and I didn't have a car yet he drove us around to do some shopping. His second wife was *Maria (Ria) Vanderouwera*, who is a professional translator and still lives in Austin. André had one daughter from a previous marriage, who lived with him and Ria during school holidays. Friends of mine who were also students of André are *John Eyck* and *Kendall Dunkelberg*. The fact that André got his PhD at the University of Essex and that I am now connected to the same university is entirely coincidental.*

I hope this helps a bit. Good luck with your thesis!

Marian

11.4 Písemné sdělení ze dne 25. 6. 2015 – Susan Bassnett

Odesílatel: Bassnett, Susan <S.Bassnett@warwick.ac.uk>

Komu: Jan Šmrha <jan.smrha@gmail.com>

Datum: 25. června 2015 11:06

Předmět: Re: [SB] Thesis Andre Lefevere

Dear Jan

Let me try to answer your questions:

1) In the 1970s US universities actively tried to recruit young European scholars who showed promise. We were contacted by prestigious universities and offered tenure track positions, something that seems incredible today- I was contacted by San Diego, for example, when the results of my BA degree were announced!

So Andre was actively recruited by Austen, Texas, and the terms and conditions, not to mention the promotion prospects were so much better than anything in the Belgian system that of course he took advantage of the opportunity.

2) The original group of TS people were James Holmes, Itamar Even-Zohar, Anton Popovic (who died quite young), Jose Lambert and Gideon Toury. For a while, Raymond Van den Broek took part in the meetings in the `1970s, and I joined them in 1976.

Theo Hermans was not part of the original group, and was rather marginal. Later he edited the manipulation book , but his primary interest (and the title of his job in London) was in Dutch literature, not translation.he has become even more marginal since his support for Mona Baker when she threw Israeli colleagues off her editorial board back in 1999 and caused outrage around the world.

After moving to the US, Andre's European contacts stayed strong. The two of us always got along very well, and after the success of my Translation Studies book which came out in 1980, I asked Andre to join me in editing the series of books that came out through the 1990s with Routledge and included Venuti, Simon, etc. Andre and I were especially interested in how texts move across cultural boundaries, and we were less interested in systems theories, which brought us closer together. Through our discussions and the conferences we organised , especially Writing the Future in 1988 at Warwick, jointly with David Wood of the Philosophy dept. we evolved our theory of 'the cultural turn'.

In the US, Andre took on the herculean task of trying to interest US colleagues in translation, and was very active in trying to get both the MLA and the ICLA to take translation seriously.

3) Andre and I were always very wide readers, and this too was one of the reasons for our friendship. We read and read and read and we did not have a fixed ideological or methodological position, which I think is what distinguished us from other scholars. We had a huge range of

contacts, we actively sought to talk to people from other fields and neither of us EVER wanted translation studies to become a closed group of people just talking to one another.

4) Andre never proseletized and was extremely modest and funny. Small examples: when driving a group of distinguished scholars to my home, I forgot I had a child's car seat in the back, but Andre volunteered to sit in it on the grounds that he was the smallest (others included Gideon Toury, Jose Lambert, Martin Prochazka and, I think, Patrice Pavis if I remember correctly, and they were all bigger than Andre!

We did a lecture tour of Finland together a few months before he died, and during our 2 weeks travelling we never had a cross word, not even when I came out of my bedroom one morning and actually stepped on him! We had been given a small faculty flat in Saavonlinna, and I did not know that he did exercises to help his back every morning, using the corridor as the best place.

I simply loved Andre, he was a dear friend and a charming man. he was also a fantastic Dad to Katiline and a great husband to Ria. I knew his first wife too (she was American, so he knew the US well, which also conditioned his decision to move there) and even after their divorce they stayed friends.

*I felt his loss terribly. I then had the task of editing the essays he had left which I published in our jointly written *Constructing Cultures* book, also in the collection of essays I did with Harish Trivedi on post-colonial translation.*

I hope these rather random thoughts are helpful to you.

Very best wishes Susan